

T.C.
CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

XV. YÜZYIL DÎVÂNLARINDAKİ KASİDELERDE NESİB BÖLÜMÜ

HAZIRLAYAN
Olgu GÜRDAL

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

Manisa
2008

ÖZET

15. yüzyıl sadece edebiyat açısından değil, tarihî gelişmeler bakımından da önemli bir dönemdir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, yükselme sürecine girmiş ve büyük askerî, siyasî başarılar kazanmıştır.

15. yüzyılda Osmanlı padişahlarının fethettikleri yerler, kültür merkezi hâline getirilmiştir. Devlet adamları sanatçılara büyük önem vermişlerdir. Padişahlar kendileri de sanatla uğraşarak bu konuda ne kadar samimi olduklarını göstermişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin sanata ve sanatçıya verdiği değer edebiyat alanında da hızlı bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. 14. yüzyılda ilk başarılı örneklerini gördüğümüz dîvân şii, 15. yüzyılda büyük bir gelişme göstermiştir. Hem sanatçı sayısı artmış, hem de verilen eserlerin sanat değeri yükselmiştir.

15. yüzyılda yazılan kasidelerin sayısı bir önceki yüzyıla göre oldukça fazladır. Bu yüzyıldan itibaren kaside yazmak, gelenek hâline gelmeye başlamıştır. 16. yüzyılda da bu ivme devam etmiştir. Anadolu sahasında yazılan kasideler, Fars şiiyle yarışacak düzeye ulaşmıştır. Padişahların ve devlet adamlarının himayesi altına girmek isteyen şairler, özellikle methiye türünde kasideler yazmayı tercih etmişlerdir.

Nesib bölümü, kasidede methiyeden sonra en çok dikkat çeken bölümdür. Bu bölümde, dîvân şiiinde kullanılan mazmunların büyük bölümüne rastlamak mümkündür. Beyitleri, bir gazelin beyitlerinden ayırmak hayli zordur. Bu çeşitlilik nedeniyle 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümü oldukça geniş bir incelemeyi gerektirmektedir.

Kasidecilik geleneğinin başlangıcı sayılabilecek şair, Ahmed Paşa'dır. Dönemin en çok kaside yazmış şairlerinden biri olan Ahmed Paşa, kendisinden sonraki birçok sanatçıyı da etkilemiştir. Hem aynı yüzyılda hem de sonraki dönemlerde Ahmed Paşa'nın kasidelerine nazireler yazılmıştır. Kasidenin nazire yazılan bir tür hâline gelmesi, bu türün ulaştığı noktayı göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Kaside, nesib, teşbib, 15. yüzyıl, Dîvân şii

ABSTRACT

15th century is an important period not only because of literature but also because of historical developments. In the mentioned century, Ottoman Empire was in a rising period and gained major military and political successes.

In the 15th century, places conquered by the Ottoman Sultans became cultural centers. Statesman gave great importance to artists. By dealing with art themselves, many of the Sultans proved that they were sincere in giving importance to art.

Showing importance to art and artists caused a rapid development in literature. Divan poetry, first successful samples of which were seen in the 14th century, had a great development in the 15th century. Both the number of artist and also artistic value of the works increased.

Number of eulogies in 15th century was much more compared to the previous century. Starting from 15th century, writing eulogy became a tradition. In 16th century, the said trend continued. Eulogies written in Anatolian area were as good as the once written in Persia. Poets who wanted to be protected by the Sultans and Statesman preferred writing eulogies where the Sultans and Statesman were praised (methiyye).

Lyric prologue (nesib) section drew much more attention than the section where person was praised. In lyric prologue section, it is possible to see many of the metaphors used in Divan literature. It is very difficult to distinguish verses from verses of a lyric poem. Because of this variety, lyric prologue section of 15th century eulogies worth and extensive study.

Ahmed Pasha is the person that can be said to start eulogy tradition. Ahmed Pasha, who wrote majority of the eulogies in those days, had an influence over many artists. Artists wrote poems after his poems (nazire) both during the same century and also in the following century. Eulogy becoming a model for other poems is a proof of its success.

Keywords: Eulogy, lyric prologue, nature and location descriptions, 15th century, Divan poem

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “15. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasidelerde Nesib Bölümü” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2008

Olgu GÜRDAL

ÖNSÖZ

15. yüzyıl, kaside nazım şeklinin önemli gelişmeler gösterdiği ve edebiyat tarihine kalıcı mısralar bırakmayı başarabildiği bir dönemdir. Kaside nazım şekli üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak çalışmalar yapılmış; ancak kasidelerin hem yüzyılına hem de bölümlerine göre değerlendirildiği çalışmalara çok fazla yer verilmemiştir.

Kasidede, methiye bölümünden sonra ayrıntılı olarak ele alınabilecek bölümlerin başında nesib gelmektedir. Çünkü nesib bölümleri hem sayı bakımından kasidede önemli bir ağırlığa sahiptir hem de bu bölümde birçok unsura, ayrıntılı tasvirlerle yer verilmiştir. 15. yüzyıl, kaside sayısı bakımından büyük artış gösterdiği ve Klâsik Türk edebiyatında gerçek anlamda kasidecilik geleneğinin başladığı yüzyıl kabul edilebileceği için çalışmamızı bu dönem üzerinde yapmayı kararlaştırdık.

Çalışmamızda, sadece dîvânlarla alınan kasidelere yer verdik. Eser sayısının fazlalığından ve dîvânlarla alınmayan kasidelerden dolayı, bu yüzyılda yazılmış kasidelerin tamamına ulaşmak mümkün olmamıştır. Şairlerin divanlarına almadıkları kasidelerden, şuara tezkirelerinde bahsedilmektedir. Bu çalışmamızda Adnî Ahmed-İ Dâ'î, Ahmed Paşa, Akşemseddîn-zâde Hamdullah Hamdî, Aynî, Cem Sultan, Cemâlî, Çâkerî, Fakîh, Mesîhî, Mihrî Hatun, Necâtî, Nizâmî, Şeyhî ve Vasfî'nin divanlarındaki kasideleri inceledik.

Çalışmadaki temel amacımız, 15. yüzyıl kasidelerindeki kavramları ve tasvirlerin çok önemli bir yer tuttuğu nesib bölümlerinde geçen unsurları, genel çerçevede değerlendirmektir. Bu doğrultuda hazırladığımız çalışmamız, "Giriş" ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde dönemin tarihî ve edebî görünümünün değerlendirilmesine yer verdik.

Birinci bölümde kaside nazım şeklinin ortaya çıkışı, Türk edebiyatına girişi, edebiyatımızda gösterdiği gelişim, kasidenin bölümleri, konusuna göre çeşitleri ve şekil bakımından değerlendirilmesine yer verdik.

İkinci bölümde ise inceleme çerçevesinin oluşturulmasına, kasidelerini incelediğimiz şairlerle ilgili bilgilere ve kaside sunulan kişilere yer verdik. Şairlerin edebiyat dünyasındaki yerini kısaca değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızın esasını oluşturan üçüncü ve son bölümde ise incelediğimiz kasidelerin nesib bölümlerinde ele alınan unsurların farklı kullanımlarını, örnek beyitlerle açıklamaya çalıştık. Bu unsurların şairlere göre ifade ediliş sıklığını sayısal verilerle değerlendirerek bir sonuca ulaşmayı amaçladık.

İncelememizde de görüleceği gibi 15. yüzyıl kasidelerinde nesib bölümlerinde alınan kavramlar, unsurlar son derece geniş bir yelpazenin parçalarıdır. Bu kavram zenginliği bizlere hem Klâsik Türk şiirinin gücünü hem de şairlerimizin kısa sürede yeni bir şiir anlayışına vakıf olabildiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Çalışmamın başından itibaren yardımını esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden feyz aldığım sayın hocam Prof. Dr. Mahmut KAPLAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Olgu GÜRDAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
GİRİŞ	1
A. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihine Genel Bakış	1
B. 15. Yüzyıl Anadolu Sahası Edebiyatı	2
1. Genel Özellikler	2
2. 15.Yüzyıl Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şairleri	4

BİRİNCİ BÖLÜM

A. KASİDE	6
a. Arap Edebiyatında Kaside	6
b. Fars Edebiyatında Kaside	8
c. Türk Edebiyatında Kaside	9
ç. Kasidenin Bölümleri	10
Nesib (Teşbib).....	10
Girizgâh.....	11
Methiye.....	11
Tegazzül.....	12
Fahriye.....	13
Duâ.....	13
d. Konusuna Göre Kaside Çeşitleri	14
Münâcaât.....	14
Tevhid.....	14
Na'at.....	15
Mersiye.....	16
Hicviye.....	17
Methiye.....	17
e. Nesib Bölümünde Ele Alınan Konulara Göre Kasideler	19
f. Redifine Göre Kasideler	21
g. Kasidelerde Şekil Özellikleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

A. İNCELEME KONUSUNUN ÇERÇEVESİNİN OLUŞTURULMASI.....	30
B. KASİDELERİ İNCELENEN DÎVÂN ŞAİRLERİ VE MEMDUHLARI	31
a. Kasideleri İncelenen Dîvân Şairleri.....	31
1. Adnî.....	31
2. Ahmed-i Dâ'i.....	31
3. Ahmed Paşa.....	32
4. Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî.....	34
5. Aynî.....	34
6. Cem Sultan.....	35
7. Cemâlî.....	35
8. Çâkerî.....	36
9. Fakîh.....	36
10. Mesîhî.....	36
11. Mihrî Hâtûn.....	36
12. Necâtî.....	37
13. Nizâmî.....	37
14. Şeyhî.....	37
15. Vasfî.....	38
b. 15. Yüzyılda Kaside Sunulan Kişiler.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15.YÜZYIL KASİDELERİNİN NESİP BÖLÜMÜNDE ELE ALINAN
UNSURLAR

A. BİTKİLER.....	40
1. Çiçek (Genel Anlam).....	40
2. Lâle.....	41
3. Gül.....	42
4. Yasemin.....	43
5. Nergis.....	45
6. Menekşe.....	46
7. Gelincik.....	46

8. Erguvan.....	47
9. Selvi.....	47
10. Çınar.....	48
11. Diken.....	49
12. Sümbül.....	49
13. Nar (Enar).....	50
14. Süsen.....	50
15. Kayısı.....	50
16. Hurma.....	51
17. Diğer Meyveler.....	51
B. MESLEKLER.....	52
1. Bahçıvan.....	52
2. Vâiz.....	53
3. Şarkıcı.....	53
4. Bekçi.....	54
5. Attâr.....	54
6. Tellâl-Tüccâr.....	54
7. Gelin Süsleyici.....	55
8. İmam.....	55
C. TABİAT UNSURLARI VE DOĞA OLAYLARI.....	56
1. Rüzgâr.....	57
2. Deniz.....	58
3. Çiy.....	59
4. Yağmur.....	59
5. Şimşek.....	60
6. Nehir.....	60
7. Dalga.....	61
8. Kar.....	61
9. Bulut.....	62
Ç. GÖKCİSİMLERİ VE ASTRONOMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	63
1. Felek-Gökyüzü.....	64
2. Güneş.....	65

3. Ay.....	66
4. Yıldız.....	67
5. Samanyolu.....	68
6. Burçlar.....	68
D. SAVAŞ ALETLERİ.....	70
1. Kılıç.....	70
2. Zırh.....	71
3. Top.....	71
4. Cirit.....	72
5. Kemend.....	72
6. Haçer.....	72
E. ÇALGILAR.....	73
1. Davul-Kös.....	74
2. Çeng.....	74
3. Ud.....	74
4. Ney.....	75
5. Erganûn.....	75
6. Çan.....	75
7. Kânûn.....	76
8. Def.....	76
9. Cümbüş.....	76
F. AŞK HİKÂYESLERİ.....	77
1. Gül ü Bülbül.....	77
2. Leylâ ve Mecnûn.....	78
3. Yûsûf u Züleyhâ.....	79
G. SOYUT KAVRAMLAR.....	81
1. Alçak Gönüllülük.....	81
2. Kin.....	81
3. Fitne.....	81
4. Edep.....	82
5. Fazîlet.....	82
6. Kötülük-İyilik.....	82

7. İç Ferahlığı.....	83
Ğ. SEVGİLİNİN ÖZELLİKLERİ.....	84
1. Kaş-İ Gözü.....	84
2. Saçı.....	85
3. Yanağı.....	87
4. Güzel Kokusu.....	87
5. Yüzü.....	88
6. Boyu.....	89
7. Beni ve Ayva Tüyleri.....	89
8. Gamzesi.....	90
9. Eşığı-Ayağının Tozu.....	90
10. Fizikî Güzelliğı.....	92
11. Dudağı-Dişi.....	92
12. İnce Beli.....	93
13. Gönül Yakıcılığı.....	93
14. Nazı ve Şuhluğu.....	94
15. Telef Etmesi.....	94
16. Vefasızlığı ve Zulmü.....	94
H. HAYVANLAR.....	96
1. Arslan.....	96
2. At.....	96
3. Balık.....	97
4. Bülbül.....	98
5. Deve.....	99
6. Doğan.....	99
7. Karga.....	100
8. Karınca.....	100
9. Köpek.....	101
10. Kumru-Keklik-Papağan.....	101
11. Sinek.....	101
12. Kelebek.....	101
13. Tavuk.....	102

14. Tavuskuşu.....	102
15. Yılan.....	102
I. MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR.....	103
1. Altın.....	104
2. İnci-Sedef.....	104
3. Cevher.....	105
4. Gümüş.....	105
5. Yakut.....	106
6. Zümrüt.....	106
7. Mercan.....	106
8. Akik.....	107
İ. TARİHİ VE MİTOLOJİK ŞAHSİYETLER, KAVRAMLAR.....	108
I. Acem Kaynaklı Şahıslar.....	108
1. Behmen.....	108
2. Behram.....	129
3. Cem (Cemşid).....	109
4. Dârâ.....	110
5. İskender.....	110
6. Keykubad.....	111
7. Nuşirevan.....	111
8. Rüstem.....	111
9. Hüsrev.....	112
II. Kutsal Kitaplarda Adı Geçen Şahıslar.....	112
1. Firavun.....	112
2. Hızır.....	113
3. Karun.....	113
4. Nemrud.....	114
5. Ye'cûc-Me'cûc.....	114
III. Tarihi veya Mitolojik Diğer Unsurlar.....	114
1. Âb-ı Hayât.....	115
2. Bâbil Kuyusu.....	115
3. Bâğ-ı İrem.....	115

J. DEYİMLER.....	117
K. DİNÎ UNSURLAR.....	121
I. Peygamberler ve Diğer Dînî Şahsiyetler.....	121
1. Hz. Muhammed (s.a.v).....	121
2. İsa Peygamber.....	121
3. Yusuf Peygamber.....	122
4. Davud Peygamber.....	124
5. Nuh Peygamber.....	124
6. Musa Peygamber.....	124
7. Süleyman Peygamber.....	125
8. Eyüp Peygamber.....	126
9. Bilâl-i Habeşî.....	127
10. Hz. Fâtımâ.....	127
11. Hz. Hasan.....	127
12. Hz. Hüseyîn.....	128
II. Dört Halife.....	128
III. Melekler.....	128
IV. Dînî Mekânlar.....	129
1. Kâ'be.....	129
2. Cennet.....	130
3. Mahşer.....	131
V. Dînî Terimler.....	131
1. Oruç.....	131
2. Ramazan.....	132
3. Kıyâmet.....	132
4. Kader-Kaza.....	133
5. Gusül.....	133
6. Mahmil.....	133
7. Tavâf.....	134
8. Namaz.....	134
9. İmân.....	134
10. Haram-Helâl.....	134

VI. Sûre ve Âyetler.....	135
L. ÜLKE, ULUS VE YER ADLARI.....	136
1. Medîne.....	136
2. Hoten.....	137
3. Bağdat.....	137
4. Habeşistan.....	137
5. Acem.....	138
6. Yemen.....	138
M. HARFLER.....	139
1. ‘Ayn-Nûn.....	139
2. Lâm.....	139
N. EDEBÎ ESERLER.....	140
SONUÇ.....	142
BİBLİYOGRAFYA.....	143

GİRİŞ

A. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihine Genel Bakış

15. yüzyıl, Osmanlı tarihi açısından çok önemli bir dönemdir. Osmanlı'nın önlenemez yükselişine ait ilk sinyallerin verildiği bu dönemde, aynı zamanda büyük sıkıntılar yaşanmış ve kuruluş devrinde topraklara katılan birçok beylik, tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur.

1390 senesi ile 1391'in ilk aylarında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı Devleti'ne katılmış olan Anadolu Türkmen Beylikleri, 15. yüzyılın başında, Timur ile yapılan Ankara Savaşı'nda alınan yenilgiyle tekrar özgürlüklerine kavuşmuşlardır.¹ Tarihe, "Anadolu Türk birliğinin bozulması" şeklinde geçen bu olaydan sonra Osmanlı Devleti, büyük karışıklıkların ve taht kavgalarının hüküm sürdüğü 11 yıllık bir döneme, Fetret Devri'ne, girmiştir. Ülkeyi bu durumdan çekip çıkararak ise, Çelebi Mehmet olmuştur. Kardeşleriyle yaptığı taht mücadelesini kazanan genç kumandan 1413 yılında devletin başına geçer ve Osmanlı'nın yaşadığı çalkantılı dönem yavaş yavaş son bulmaya başlar.

Sultan II. Murad döneminde, özellikle Rumeli topraklarının genişletilmesine çalışılmış ve bunda da büyük ölçüde başarıya ulaşılmıştır. Ele geçirilen yerlerin ilim, kültür ve sanat merkezi olması için büyük çaba sarf edilmiştir. II. Varna Savaşı'yla Balkan topraklarındaki Türk egemenliği pekiştirilmiştir. Ele geçirilen toprakların büyük bölümünde imar çalışmaları yapılmıştır.

Fatih'in İstanbul'u fethetmesi, sadece ülkemizin değil, dünyanın tarihini de etkileyen bir olay olmuştur. Osmanlı'nın önü bu fetihden sonra açılmış ve artık önlenemez yükseliş başlamıştı. Sürekli genişleyen topraklar, Fatih'in bilim ve sanata verdiği önemle birlikte yıllar sürecektir kültür mirasının temelleri atılmış oluyordu. İstanbul'un fethi, 1123

¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.2, İstanbul, 1988, s.306

yılı İstanbul'da olmak üzere 1467 senelik Roma İmparatorluğu'nun sonu, fakat bir bakıma, bu imparatorluğun Osmanoğulları hanedanında devamı demektir.¹

Sultan II.Bayezid, kardeşi Cem Sultan ile yaptığı mücadelenin sonunda tahta oturduktan sonra çalışmalarını daha çok imar üzerinde yoğunlaştırmıştır.Yapılan seferlerin sayısında bu dönemde büyük bir azalma meydana gelmiştir. Sultan Bayezid'in uzlaşmacı yanının da savaşların azalmasında önemli rolü olmuştur.

Sultan II.Bayezid'in yönetimini beğenmeyen oğlu Selim, babasını tahttan indirerek Osmanlı tahtına geçer. Bu olay Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönemin, Yükselme Devri'nin başlangıcı sayılır.

Osmanlı Devleti 15. yüzyılda topraklarını genişletmiş, hem denizde hem de karada önemli zaferlere imza atmıştır. Devlet adamlarının bilim ve sanata verdikleri önem, birçok sanatçıyı teşvik etmek için kendilerinin de sanatla, özellikle edebiyatla uğraşmaları, bu dönemin önemini daha da arttırmıştır. Sultanlar, ele geçirilen toprakların büyük bölümünü Osmanlı'nın izlerini o bölgelerde kalıcı hale getirecek yapılarla donatmışlardır. Bu yüzden 15. yüzyıl Osmanlı için sadece askeri başarılarla değil, kültür ve medeniyet hayatıyla da anılması gereken bir dönemdir.

B. 15. Yüzyıl Anadolu Sahası Edebiyatı

1) Genel Özellikler

15. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet alanında son derece önemli ilerlemeler gösterdiği bir dönemdir. Daha yüzyılın başında Ankara Savaşı'nda ortaya çıkan siyasi birliğin bozulması ve taht kavgaları, büyük karışıklıkları da beraberinde getirmiştir. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen, tahta geçen padişahların hepsinde gördüğümüz sanatçıya değer verme özelliği, 15. yüzyıl edebiyatının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

15. yüzyılda yazılan eserlerin sayısında büyük artış görülmüştür. Sadece nazımda değil, nesir alanında da dikkat çeken eserler verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilmi kurumları

¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.2, İstanbul, 1988, s.464

zenginleştirme çabası, ilim ve sanat ehillerini Osmanlı topraklarına yönlendirmiş, başta İstanbul olmak üzere birçok Anadolu şehri cazibe merkezi haline gelmiştir.¹

Türk dilinin rağbet gören bir dil haline gelmesi, sadece halk arasında konuşulan değil; aynı zamanda bilim ve sanatta da adı geçen önemli bir dil olarak algılanması bu yüzyıla rastlar. II Murad döneminde devlet dile müdahale eder ve sade dil kullanılması konusunda çalışmalar yapar.²

15. yüzyılda edebiyat Anadolu ve Rumeli’de büyük gelişme göstermiştir. Divan edebiyatı artık kuruluş dönemini tamamlamıştır. Hem manzum hem de mensur türde eserler yazılmıştır. Özellikle kaside ve gazeller incelendiğinde, divan şiirindeki gelişme rahatlıkla görülebilmektedir. Bu dönem şairlerinden bazılarının divanları elimizde değildir.

Mesnevi nazım şekli 15. yüzyılda büyük gelişme göstermiştir. Bu dönemde birkaç mesnevi yazan şairlerden başka, Hamdullah Hamdi gibi hamse sahibi şairlere de rastlıyoruz. Özellikle mesnevi nazım şeklinde görülen ilerleme, Türk edebiyatının, İran edebiyatı ile karşılaştırılmasını sağlamıştır. Aynı hikâye üzerine yazılan mesnevilerde şairlerimizin, Fars şairlerinden geri kalmadığı görülmüştür. Buna bağlı olarak yüzyılın ikinci yarısında dile giren yabancı kelime sayısında artış olmuştur. Başta Necati Beğ olmak üzere bazı şairlerimiz halk söyleyişlerini, deyimleri ve atasözlerini şiirlerde kullanmak suretiyle Türkçeleştirme çabası içinde olmuşlardır. Ancak Sinan Paşa’nın *Tazarrû-nâme*’sinde olduğu gibi sanatkârlığı ön plana çıkaran eserlerde son derece ağır bir dil kullanılmıştır.

Abdülvasi Çelebi’nin *Halil-nâme*, Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necât*, Mercüme Ahmed’in *Kabus-nâme*, Hatiboğlu’nun *Letâîf-nâme*, Sinan Paşa’nın *Tazarrû-nâme*, Hamdi’nin *Yûsûf u Züleyhâ* gibi eserleri bu yüzyılda yazılmıştır. Ayrıca Osmanoğulları’nın tarihi olarak kaleme alınan, içinde destanî unsurlar da bulunan ve halkın anlayabileceği basit bir dille yazılan *Tevârih-i Âl-i Osmânlar* bu yüzyılda görülür.³

¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara, 1995, s.520

² Mustafa İsen- Osman Horata-Muhsin Macit-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, 2003, s.71

³ Fahir İz – Günay Kut, *Büyük Türk Klasikleri, XV.Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış*, C.2, İstanbul, 1985, s.108

15. yüzyıl edebiyatında tasavvufa verilen önem devam etmiş ve birçok tasavvuf şairi yetişmiştir. Bunların önde gelenleri Hacı Bayram-ı Veli, Ümmi Kemal, Dede Ömer Rûşenî, Eşrefoğlu Rûmî ve Abdullah İlâhî'dir.

2) 15.Yüzyıl Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şairleri

15.yüzyıl, Anadolu sahasında yetişen şairler bakımından oldukça velut bir dönemdir. Padişahlar ve devlet adamları, şiirle uğraşmışlar ve divan oluşturmuşlardır. Divanı olmasa bile şiir yazan ve klasik edebiyatla iç içe olan padişahlar ve devlet adamları mevcuttur. Bu durum bize Osmanlı devlet adamlarının ne kadar iyi bir eğitimden geçtiklerini göstermektedir. İstanbul fatihi II. Mehmed, *Avnî*; II. Bayezid, *Adlî*; II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut, *Harîmî*; Fatih dönemi sadrazamlarından Mahmud Paşa, *Adnî*; Cem Sultan, *Cem*; Sadrazam Mehmed Paşa, *Nişânî*, Yıldırım'ın vezirlerinden İvaz Paşa'nın oğlu Ali Çelebi, *Atâyî* mahlaslarıyla şiirler yazmışlardır.

Ahmed Paşa, Şeyhi, Ahmed-i Dâ'î, Necati Beğ, Şeyhi'nin yeğeni olarak tanınan Cemâlî, Sarıca Kemal, Melîhî, Ümmî Kemâl, Süleyman Çelebi, Yazıcıoğlu Mehmed, Şeyh Elvân-ı Şîrâzî, Akşemseddinoğlu Hamdullah Hamdi, Hatiboğlu, *Gazâ-nâme* şairi Zaîfî, Enverî, Mahremî, Uzun Firdevsî, Antepli İbrahim bin Bali, II.Murad'ın sarayında Şemsî, Nakkaş Sâfî, Gelibolulu Zaîfî, İvaz Paşazade Atâyî, Hüsâmî, Hassan, Bursalı Ulvî, Aşkî¹ Cem şairleri Sirozlu Kandî, La'lî, Sehâyî, Haydar Çelebi Sa'dî-i Cem, Şâhidî, Tûrâbî, Karamanlı Aynî, kadın şairler Zeynep Hatun, Mihrî Hatun, Ahmet Paşa'nın hocası Melîhî, Türkî-i Basitçi Aydınî Visâlî, Ali Paşa'nın en meşhur şairi Mesîhî, Firkat-name'siyle meşhur Halîlî, Mahmud Paşa'dan himaye gören Hayâlî, Enverî, Necmî, Fenâî, Nurî, Hafî, Duâyî, Kudsî, Kâtibî, Nahîfî, Vâhidî, Si-name'siyle meşhur Hümâmî, Fetih-nâme sahibi Kıvâmî mesnevi sahipleri Karışdıranlı Süleyman Behiştî, Abdürrahim, Muînî, Abdî, Hatipoğlu, divan sahibi Çâkerî, Fakîh, Edhemî, Sevdâyî, Vasfî diğer şairlerdir.

¹ Mustafa İsen- Osman Horata-Muhsin Macit-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, 2003, s.74-75

Sayığımız Şairlerden bazılarının dıvânları günümüze kadar ulaŐamasa da çeşitli mecmualarda bu Şairlerin Őiirlerine rastlamaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

KASİDE

Kaside sözcüğü, “kastetmek, yönelmek” anlamına gelmektedir. Arapça “kasada” sözcüğüyle bağlantılıdır, “belli bir amaçla yazılmış manzume” demektir.¹ Arap edebiyatında ortaya çıkmış, İran edebiyatı üzerinden Türk edebiyatına geçmiştir. Daha çok din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla kaleme alındığından, genel olarak bu kelimeyle adlandırılmıştır.

a) Arap Edebiyatında Kaside

Arap edebiyatının bir mahsulü olan kasidenin, miladî olarak 5. yüzyıl’da doğduğu tahmin edilmektedir. Kaside nazım şekli İran muhiti vasıtasıyla yayılma imkânı bulmuştur.²

“Seb’a-i Muallaka” olarak bilinen şiirleri, kasidenin ilk örnekleri kabul edebiliriz. Bu şiirlerde bedevî hayatı, en ince ayrıntılarına kadar anlatılmış ve duygusallık, şiirsellik açısından küçümsenmemesi gereken eserler ortaya çıkmıştır. Bu şiirleri Arap edebiyatının o dönemdeki ürünleri arasında farklı bir yerde tutmak mümkündür.

Birinci beyti musarrâ, diğerleri bu beytin hakimiyetine dayalı, gazel tarzı kafiyelenen ve divan şiiri nazım şekilleri arasında uzun sayılabilecek bir tür olan kasideyle ilgili olarak kaynaklarda genellikle 33-99 beyit arasında yazılan bir nazım şekli olduğu söylene de bu aralığın dışında kalan çok fazla kaside vardır. Hem 33’ün altında hem de 99’un üstünde beyit sayısı olan çok fazla örneğe rastlamak mümkündür.

Kasidelerin muhtevaları incelendiğinde ise üç farklı bölümden bahsedebiliriz. İlk bölümde şair; ayrılık, ayrılıktan duyulan üzüntü ve kendisine sevgilisini anımsatan özellikler üzerinde durur. Bu bölümde kendini en çok hissettiren tema aşktır. Sonraki bölüm at tasvirine ayrılmıştır ki bu durum daha sonraki kasidelerde başlı başına işlenmiş ve rahşiyye olarak bilinen şiirlerin de hazırlayıcısı olmuştur. Son bölümde ise bağlı bulunan

¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2005, s.122

² A. Gülay Keskin, *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s.1

kabileye övgü vardır. Bu bölüm, şiirin asıl konusunu oluşturur; ancak bu kasidelerde övgü kişiye değil, kabileye yapılmıştır.¹

Klasik kaside olarak adlandırabileceğimiz bu ilk örneklerden sonra verilen ürünlerde kasidenin nesip bölümünde çiçeklerden ve şehir tasvirlerinden de bahsedildiğini görebiliyoruz.² Bu durumun nedeni, özellikle dört halife döneminde içinde aşk ve kadın konusuna dair çok fazla mana bulunan kasideciliğe çok sıcak bakılmamasıdır. O dönemde yazılmış meşhur “Kaside-i Bürde” dışındaki tüm şiirleri bu kategoriye dâhil edebiliriz³

Şiire karşı ilginin arttığı dönem olarak Abbasiler dönemini gösterebiliriz. Çünkü bu dönemde rekabet ortamı yeniden alevlenmiş ve siyasi gelişmeler etrafında şekillenen edebiyat, özellikle hiciv ve methiye örneklerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Ahtar ve Cerir, hicviyeleri ile dikkat çekmişler, birçok methiye örneği de verilmiştir. Ancak saraya bağlı şiir geleneğinin ve övgü şiirinin tam anlamıyla kendini bulduğu, gelenek haline geldiği dönem Emeviler zamanına rastlamaktadır.⁴

Her dönemde gördüğümüz sosyal hayat ile edebiyat etkileşimi, Arap ulusunun yerleşik yaşama geçmesiyle de kendini gösterir. Sosyal yaşamda meydana gelen değişime bağlı olarak kasidelerde bedevi hayatını yansıtan unsurlardan çok, sosyal yaşamın gerekleri, yerleşik yaşama ait unsurlar, yerleşik yaşamın en önemli göstergelerinden biri olan tarımla ilgili unsurlar, bağlar, bahçeler, çeşitli eğlence tasvirleri ve avcılık anlatılmaya başlanmış ve sekizinci yüzyılın sonunda kaside, Arap şiirindeki son haline yakın konumunu almıştır. Ancak sonraki dönemlerde yaşanan siyasi kargaşalar, edebiyatın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Arap edebiyatının durgunluk sürecinden kaside de nasibini almıştır. Romans türünün İspanya’da ortaya çıkmasında, kasidenin Endülüs Emevileri aracılığıyla bu ülkeye geçmesinin rolü büyüktür.

¹ Nihat M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1971, s. 72

² a.g.e, s. 74

³ Kâ’b b. Züheyr, Hz. Peygamber için yazmıştır.

⁴ A. Gülay Keskin, *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s.3

b) Fars Edebiyatında Kaside

Kaside nazım şeklinin asıl önemini kazanması ve divan şiiri içinde hatırı sayılır bir yer edinmesi Fars edebiyatı ile oluşmuştur.¹ Fars ve Arap edebiyatları arasında İslamiyet'e bağlı kolay ve hızlı bir ekileşim görülmüştür. Bu etkileşimin bir sonucu olarak da İran'da dokuzuncu yüzyılın sonunda kaside ortaya çıkmıştır. Kasidenin İran şiirinde zirveye tırmanması yaklaşık üç asırlık bir süreçtir.

Arap hâkimiyetinden kurtulan İranlı devlet adamları kendi etraflarında şair buldurmak istemişler ve Abbasiler ile başlayan bu geleneği devam ettirmişlerdir.² Özellikle Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud zamanında oluşan edebi çevre sayesinde, kaside çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Buna bağlı olarak o dönemin önemli şairlerinin sayısında artış görülmüştür. Kasideleriyle ön plâna çıkan Ferrûhî ve Unsûrî bu dönemde yaşamışlardır. Kaside geleneği Moğollar zamanında biraz duraksamaya uğasa da kendini kısa sürede toparlamış ve 12. yüzyıldan sonra Hâkânî, Enverî, Sadî-i Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî ve Selmân-ı Sâvecî gibi büyük kasideciler yetişmiştir.

Edebiyatta Sebki Hindî olarak bilinen şiir tarzının kaynağı da yine Fars şiiridir. Hint tarzı olarak bilinen bu şiir hareketinin doğuşu, ülkelerindeki dini baskıdan dolayı Hindistan'a kaçan Fars şairlerine bağlanır. Sebki Hindî, özellikle 17. yüzyılda etkili olmuş ve hem aynı yüzyıl içinde hem de 18. yüzyılda Türk edebiyatındaki birçok şairi de etkilemiştir. Bu hareketi başlatan şairler içerisinde en önemlisi Örfî'dir.

Fars edebiyatındaki kasidelerin yazılış amacı genellikle memduhu yüceltmektir. Bu amaç doğrultusunda şairler hem kendilerini tanıtmayı hem de saray çevresinde saygın bir yere sahip olmayı kaside yazarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu yüzden, doğrudan doğruya memduha övgü ile başlayan kasideler mevcuttur. Bunların dışında kalan kasideler ise nesib veya teşbib bölümüyle başlar ve asıl konuya geçilen güriz ya da tehallus beytiyle devam eder. Daha sonra kasidenin asıl konusu anlatılır ve her kasidede olduğu gibi dua bölümüyle şiirler sona erer. Dua bölümü genellikle birkaç beyitten oluşmakla birlikte, daha uzun da olabilir. Kasideler, başlangıç bölümünde ele alınan konuya göre değişik biçimlerde

¹ Mehmet Çavuşoğlu, "Kaside", Türk Dili Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı, TDK Yayınları, Ankara, 1986, s.18

² Mehmet Vanlıoğlu, "Fars Edebiyatında Kaside", TDV İslam Ansk., C. 24, s. 564

adlandırılabilirler. Bahariyye, şitaiyye, sayfiyye, hazaniyye, rahşiiyye, ıydiyye; genel olarak işledikleri konulara göre de hicviyye, medhiyye, şekvâiyye gibi isimler alırlar.¹

c) Türk Edebiyatında Kaside

Türk edebiyatında divan şiirinin etkisi 12. yüzyıldan itibaren hissedilmeye başlanmış; ancak tam anlamıyla şekillenme 14. yüzyılın ortalarına rastlamıştır. Kutadgu Bilig’de kullanılan mesnevi nazım şekli ve aruz ölçüsü, divan şiirinin ilk yansıması olarak kabul edilebilir. Kasidenin Türk edebiyatında yerleşmeye başlaması da 14. yüzyılın sonlarına rastlamıştır. 15. yüzyıldan itibaren Anadolu şairlerinin yazdığı kasidelerin sayısında büyük artış meydana gelmiştir. Yavaş yavaş yerleşen divan edebiyatı kültürü, olgunlaşan eserler vermeye başlamış ve divanların sayısında büyük artış görülmüştür. Devlet adamlarının divan şairlerine gösterdiği ilginin bir sonucu olarak da kasidelerin divanlar içindeki yeri önem kazanmıştır. Kasidelerin, İslamiyet öncesi edebiyatımızdaki koşuklara özellikle konu bakımından benzemesi de bu nazım şeklinin kolay benimsenmesini sağlamıştır.² Büyük şair Mevlana Celâleddin-i Rûmî’nin Divan-ı Kebîr’inde bulunan birçok kaside de Türk şairlerin kaside geleneğine yabancı olmadığını göstermektedir. Her ne kadar Mevlâna’nın yazmış olduğu kasideler tasavvuf felsefesi gereği münâcât ve tevhid ağırlıklı olsa da Anadolu şairlerine ışık tutmuş, kolay anlaşılır Farsça ile Anadolu şairlerinin kasideciliğine yol göstermiştir.

Türk şiirinde kaside nazım şeklinin çıkış yakaladığı nokta olan on beşinci asırda, devletin çeşitli birimlerinde görev alan birçok şair de kaside yazmış ve geleneği bozmamıştır. Bir önceki asırda tek tük karşımıza çıkan kasidelerin sayısı, 15. yüzyılda divanlara alınmayan kasidelerle birlikte 350’yi bulmaktadır. Bu yüzyıl şairlerinden Karamanlı Aynî’nin divanında Türkçe ve Farsça olarak yazılmış 50’nin üstünde kaside yer almaktadır. Necâtî, Ahmed Paşa gibi şairler de divanlarında çok sayıda kasideye yer vermişlerdir.

Türk edebiyatında 16. yüzyıl da kasidecilik açısından önemli bir dönemdir. Divan şiirinin Fars şiiriyle yarışabilecek düzeyde eserler verdiği ve altın çağını yaşadığı bu asırda

¹ Mehmet Vanlıoğlu, “*Fars Edebiyatında Kaside*”, TDV İslam Ansk., C. 24, s. 564

² İskender Pala, “*Türk Edebiyatında Kaside*”, TDV İslam Ansk., C. 24, s. 564

da Fuzulî, Bâkî ve Hayâlî Bey başta olmak üzere pek çok şair kaside yazmıştır. Fuzulî'nin, Kanûnî'nin Bağdat Seferi için yazdığı şiiri ve edebiyatımızın en önemli naatlarından biri olan Su Kasidesi dikkat çeken eserler arasındadır. 17. yüzyılda da kaside türünde önemli eserler verilmiştir. Bunlar arasında Nef'î'nin yazdığı bahariye en dikkat çekici olanıdır. Sonraki dönemlerde ise Osmanlı'nın güç kaybetmesi ve padişahların şairlere verdiği önemin azalması, kaside sayısında bir düşüşe neden olmuştur. Türk edebiyatının girdiği yeni süreçte, Tanzimat şairleri içeriğe getirdikleri yeniliği şekle aktaramadıkları için kasideler farklı bir görünüm kazanmıştır. Özellikle Namık Kemâl ve Şinâsi'nin yazdığı kasideler, sadece içeriklerinin farklı olması açısından değil, övgüden çok yergiye yer vermeleriyle; hatta bazen aşağılama derecesine varan sert ve cesur eleştirileriyle dikkat çeker. Nâmık Kemâl'in en önemli şiirlerinden biri olan Hürriyet Kasîdesi'ndeki şu beyit, bu durumu açıkça göstermektedir.

*Mu'îni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâettir
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten¹*

(Bu dünyada zalimlerin yardımcılarını alçak kişilerdir, insafsız avcıya hizmet etmekten zevk alanlar, köpektir.)

Tanzimat şiirinden sonra edebiyatımızın tamamen farklı bir tarafa yönelmesi ve yeni nazım şekillerini benimsemesiyle birlikte kaside de diğer divan şiiri nazım şekilleri gibi unutulmuştur. Kasidenin içerik bakımından divan şiiri tarzındaki son örneklerini Âkif Paşa vermiştir.

ç) Kasidenin Bölümleri

Nesib (Teşbib)

Kasidenin ilk bölümüdür. Kelime anlamı olarak “sahibi soylu, baba tarafından asil olan” demektir.² Kasidelerin nesib bölümünde şair, sevgiliyi anlatıyor ve doğrudan onunla ilgili duygu ve düşüncelerine yer veriyorsa buna teşbib denir. Teşbib sözcüğü “ateş

¹ Ethem Baran, *Edebî Metinler 1*, İstanbul, 1997, s. 187

² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 2004, s. 1458

yakma”¹, anlamında kullanılsa da edebiyatta “bir kadının hüsn ü melahatini methetme veya her neye dair olursa bir kasideye, bir güzelin evsafıyla ve gençlik aşk u alâkalarının zikriyle girişme”² demektir. Şair, kasidesini süslemek, sözüne heyecan katmak ve heyecanlı bir giriş yapmak için böyle bir yola başvursa da bu bölümde tabiat tasvirlerine, özel gün ve ayların farklılıklarına da yer vermiştir.³ Kasideler nesib bölümünde işlenen konulara göre baharın tasviri yapılıyorsa, *bahariye*; kışın tasviri yapılıyorsa, *şitaiye*; temmuzun tasviri yapılıyorsa, *temmuziye*; ramazanın tasviri yapılıyorsa *ramazaniye*; atın tasviri yapılıyorsa *rahşiye*; hamamın tasviri yapılıyorsa, *hamamiye* gibi isimler alırlar. Ancak bazı kasideler nesib bölümüne yer vermeden doğrudan memduhlarını överler. Bu şekilde yazılmış kasidelere “muktedâb” veya “makdûd” denir.

Girizgâh:

Şairin nesib bölümünden asıl konuya geçtiği bölümdür. Methiye ile nesib arasında bağlantıyı sağlayan, bir ya da birkaç beyitten oluşan girizgâh, kasidenin kısa bölümlerinden bir tanesidir. Girizgâh birçok kasidede tüm bölümleri birbirine bağlamak için bölümler arasında kullanılmıştır.

*Servün ‘aceb degül mi ki esmâri müstedîr
Bâgun aceb degül mi ki eşcârı müstetal (Aynî, 4 / 15)*

Methiye:

Kasidenin asıl yazılış amacı doğrultusunda oluşan bölümdür. “Birinin iyiliğini söyleme, övme”⁴ anlamındadır. Şairlik gücünün ortaya çıktığı en önemli bölümdür. Şairler memduhlarını överlerken genellikle sanatlı anlatıma başvurmuşlardır. Bu yüzden methiye bölümünde dil ağırdır. Memduh, genellikle önemli kişilere benzetildiği için kasidelerde en fazla özel ada rastladığımız bölüm de methiye bölümüdür. Söz sanatlarından teşbih ve mübalağa bu bölümde çok kullanılmıştır. Şairlerin hemen hepsi, övgüde aşırıya kaçtıkları

¹ a.g.e, s. 405

² a.g.e, s. 405

³ Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Sekilleri*, Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1989, s. 43

⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 2004, s. 1313

için mübalağa sanatına yer vermişlerdir. Bu durumun temel nedeni, şairin kendini memduha beğendirmek istemesidir.

Methiye bölümü, kasidenin uzun sayılabilecek bölümlerindedir. Na'at ve münacaâtlarda yapılan övgülerle, devlet adamlarına yapılan övgüler arasında büyük fark vardır. Na'atlarda ve münacaâtlarda genellikle samimi ve sınırlı sayılabilecek övgüler yapılmıştır. Hatta birçok beyit övgüden ziyade şükran duygusu içermektedir. Ancak devlet büyüklerine yapılan övgüler samimiyetten uzak ve abartılı olmuştur.

*Ol şeh-süvâra inân-gir ola dest-i sabâ
Ki bâd-pâyına nisbet sipihr hungı leng (Ahmed Paşa, 21/21)*

Methiye bölümlerinde memduhların çok farklı özelliklerine yer verilmiştir. Adaletli olması, cömert olması, gönül güzelliği, ahlâklı olması, ilim sahibi olması, hâkimiyet gücü, şairlik yönü ve vefalı olması ele alınan önemli özelliklerdir.¹

Tegazzül :

Şairin, kasideye farklı bir hava kazandırmak için yer verdiği bölümlerden biridir. Kasidenin içinde gazelin geçtiği bölümdür. Bu bölüm her kasidede bulunmaz. Kasidenin içinde tekrar kendi arasında uyaklı bir beyitle bu bölüm başlar. Ancak gazelin, yani tegazzül bölümünün sonunda şair genellikle mahlasını kullanmaz. Çünkü kaside içinde fahriye bölümünde mahlasına yer verir. Ancak bazı kasidelerde şairlerin tegazzül bölümünü fahriye bölümünün hemen önünde kullanarak, bu bölümle taç beytini birleştirmiş gibi kullandığını görmekteyiz. Tegazzülün kaside içinde farklı yerlerde kullanılabilmesi ve birçok kasidede bu bölümün yer almamasından dolayı, tegazzülün kasidede kullanılması zorunlu olmayan bölümlerden biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.²

¹ Mustafa Arslan, *15. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler*, Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2007, s.VIII

² Yasar Aydemir, "Türk Edebiyatında Kaside", Bilig Dergisi, Ankara, 2002, Sayı 22, s. 155

Fahriye:

“Fahr” sözcüğü “övünme, böbürlenme, büyüklenme, şeref” anlamlarına gelmektedir. Fahriye sözcüğü, terim anlamıyla şairin kendini övdüğü, felekten yakındığı, yardım dilediği bölümdür. Aslında şair, bu bölümde şairlik gücünü över. Kendisini büyük Fars şairleriyle karşılaştırır. Şiirdeki kudreti, benzersizliği üzerinde durur:

Şi'rim sefinesiiledür her kenâra dür
Nazmım cevâhiriyle dolar her diyâr lâ'l (Ahmed Paşa, 12/55)

Şair bazen memduhundan yardım ister. Bu bölümlerde kendisinin acınacak halde olduğunu ima eden üstü kapalı ifadeler kullanır:

Bilmezem tâli'midür yoksa sitârem yok midür
Ya bana senden 'inâyet bilmezem yok mu iy emîr (Aynî, 30/22)

Fahriye bölümünde şairin adının geçtiği beyit taç beyit olarak bilinir:

Okusun mehdini kapında Necâti benden
Yaraşır Ka'be harîminde nevâ kılsa Bilâl (Necâtî, 16/87)

Türk edebiyatında fahriye bölümü denince akla gelen ilk şair 17. yüzyıl divan şairi Nef'î'dir. Nef'î hem kasidelerinde hem de gazellerinde kendini çok üstün görmüş ve meydan okuma derecesinde kendini övmüştür.

Bunca demdür da'vî-i sâhib-kırânî eylerüm
Bir mübâriz yok mu meydân-ı suhan tenhâ midir¹

(Bunca zamandır hükümdarlık iddiasındayım, yoksa söz meydanında karşıma çıkacak kimse kalmadı mı?)

Duâ:

Kasidenin son bölümüdür. Genellikle birkaç beyitten oluşmakla birlikte daha uzun dua bölümünden oluşan kasideler de vardır. Yazılan kişinin ömrünün uzun olması, açık

¹ Abdülkadir Karahan, *Nef'î Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara, 1985, s.87

bahtlı olması gibi duaların yanı sıra İslâm âleminin bütününe kapsayan iyi dilekler ve dualar da kullanılmıştır.

*‘Ömrün güline bâd-ı fenâ virmeye zarar
Gonca gibi belâya ola her yanun nikâb (Mesîhî, 7/51)*

d) Konusuna Göre Kaside Çeşitleri

Kasidelerin konusuna göre aldığı isim, yazılış amaçlarıyla ilgilidir. Kaside methiye bölümünde övgü yapılacak kişi veya kavrama göre adlandırılır. Ayrıca nesib bölümünde ele alınan konuya göre de kasidelere isimler verilmektedir. Konusuna göre kasideler şunlardır:

Münâcaât:

Allah’a yakarış ve yalvarışı içeren kaside türüdür. Türkler İslâmiyet’i kabul ettikten sonra karşılaştığımız münâcaâtlar, neredeyse bütün kaside şairlerimiz tarafından kaleme alınmış şiirlerdir. Genellikle divanların başında karşımıza çıkar. Şairlerin eserlerinin başında Allah’ın adının, sıfatlarının geçmesi; Allah’ın adıyla esere başlanması çok önemlidir.

Münâcaâtların methiye bölümünde şairler, günahlarının affedilmesi için Allah’a yalvarırlar ve affedilmeyi beklerler. Konu bakımından divân şiiriyle sınırlı tutulamayacağından, birçok halk şairinde de içerik olarak münâcaât sayılabilecek şiirler söylenmiş ve yazılmıştır. Münâcaât sadece kasideyle değil; gazel, rubâî, mesnevi gibi nazım şekilleriyle de yazılmıştır.¹

Tevhid:

Münâcaâtta olduğu gibi tevhid de İslâmiyet’in kabulünden sonra ortaya çıkan türlerden bir tanesidir. Kelime anlamı “birkaç şeyi bir etme, birleştirme”² anlamlarına gelir. Allah’ın varlığı ve birliği konusunda yazılan kasidelerdir. Edebiyatımızda çok fazla kullanılan tevhid, sadece kaside nazım şekliyle değil, birçok nazım şekliyle yazılabilir.

¹ Cemal Kurnaz, *Münâcât Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s.1

² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 2004, s. 448

Halk edebiyatında hece ölçüsüyle yazılmış birçok tevhid örneği vardır. Tevhidlerde kulun dünyaya gelişinden ahiret hayatına kadar birçok dini konu, ayet ve hadislerden örneklerle işlenir.

Divan şiiri geleneği çerçevesinde yazılan tevhidlerin ortak özelliklerinin belirgin olmasına rağmen şairlerin birikim ve meşreplerine göre bu şiirlerin renklilik ve çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Eserlerinde tevhid, naat konulu müstakil şiirlere yer vermeyen şairler bile ya beyit seviyesinde bu meseleye değinirler yahut da mensur eserlerinde bu konuları ele alırlar.¹

Na'at:

Lugat manası olarak naat; bir kimsede bulunan özellikleri anlatmak, onu vasıflandırmak, medhederek tarif etmektir. Edebi bir terim olarak da; Hz. Muhammed(sav)'in özellikleri üzerine söylenen, O'nu övmek maksadıyla kaleme alınan şiirlere verilen isimdir. Diğer peygamberler, dört halife, Mevlâna, Abdülkadir Geylânî gibi din büyükleri için yazılan şiirlere de naat denilmekle birlikte, kelimenin en meşhur ve yaygın manası Hz. Muhammed'i öven şiirlerdir.² Tevhid ve münâcaatta olduğu gibi şairlerin büyük bölümü na'at yazmışlardır. Klâsik Türk edebiyatının en yaygın özelliği, dînî kültüre önem vermesidir. Dîvân şiirinde dînî konuda kaleme alınmış binlerce manzume önemli bir yere sahiptir.³ Bu şiirlerde Hz. Peygamber'in üstünlüğünü anlatan sıfatlara, başından geçen olaylara, mucizelerine ve hadislerine yer verilir.

Şairler, değişik nazım biçimleriyle na'atlar yazmışlardır. Kaside, terkîb-i bend, gazel, mesnevî, kıt'a, tercî'-i bend, müstezat, musammatlar, tuyuğ, müfred, rubai nazım şekilleriyle yazılmış bu na'atların bütün örneklerini Yahya Nazîm vermiştir.⁴

Anadolu sahasında 13. yüzyılda ilk örnekleri verilmeye başlayan ve klâsik şiirimizde gelenek halinde yaygınlığını devam ettiren na'atlar, 19. yüzyılda Tanzîmat'ın ilânıyla başlayıp günümüze kadar ulaşan ve daha çok batı kültürünün tesiriyle gelişen

¹ Mustafa İsen - Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler(Antoloji)*, Ankara, 1992, s. XI

² Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'atlar(Antoloji)*, Ankara, 1993, s. XIII

³ Agâh Sırrı Levend., "Dînî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, Ankara, 1972, s. 371

⁴ Yahya Nazîm, *Dîvân-ı Belâgât-Unvân-ı Nazîm*, İstanbul, 1257

edebiyatımızda da canlılığını korumuştur. Ziya Paşa, Muallim Nâcî, İsmail Safa, Recâî-zâde Mahmud Ekrem, Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Kadri Timurtaş, Feyzi Halıcı, Sezâî Karakoç, Mustafa Ruhî Şirin gibi isimler, farklı şekillerde de olsa na't zincirini devam ettirmişlerdir.¹

16. yüzyılda Fuzuli tarafından yazılan Su Kasidesi, edebiyatımızın en tanınmış na'atlarından biridir. Fuzuli'nin âlemlere "rahmet" olarak gönderilen Hz. Peygamber için yazdığı bu eşsiz nata "su" redifini seçmesi de bir tesadüf değildir.²

Mersiye:

Önemli bir şahsiyetin ölümünden duyulan üzüntünün anlatıldığı kasidelerdir. Edebiyatımızda ölüm konulu şiirlerin çeşitli şekil hususiyetlerine bağlı kalınarak ifade edildiği ilk tür, sagulardır. Sagu, İslamiyet'ten önceki Türk edebiyatında, ölen kişinin ardından yapılan yağ adlı törenlerde söylenen şiirlerdir. Bu şiirlerde, ölen kişinin hayattayken yaptığı işler ve karakteri yüceltilirdi. Edebiyatımızın sözlü dönemlerine ait olan bu ürünlere ilk kez 11. yüzyılda kaleme alınmış olan ve Türk dilinin zenginliğini, gücünü, önemini ortaya koyan Kaşgarlı Mahmud'a ait "Dîvânü Lügati't-Türk" adlı eserimizde rastlıyoruz. Sözlü döneme ait olan bu ürünlerimiz dörtlüklerden oluşur ve hecenin 7'li veya 8'li kalıbıyla söylenirdi. Türk edebiyatına ait sagu örneklerinden en tanınmış, "Alp Er Tunga" sagusudur.

İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra edebiyatımız farklı kollardan gelişmeye başlamıştır. Ölüm konusunu işleyen şiirler halk şiirinde "ağıt", divan şiirinde "mersiye" adını almıştır. Ağıtlar, koşma nazım şeklinin ölüm konusunu işleyen türüne verilen addır. Mersiye ise Arap edebiyatından Fars edebiyatına intikal etmiş, oradan da edebiyatımıza geçmiştir. Mersiyenin bir tür olarak edebiyatımıza girişi XIV. yüzyılın sonu, XV. yüzyılın başıdır. Elimizdeki bilgilere göre, Anadolu'da türün ilk örneği, Ahmedî'nin Germiyan beylerinden Süleyman Şah için yazdığı mersiyedir. Bu yüzyılda Şeyhî, Kemal Ümmî ve Necatî ikişer mersiye; Aynî ise üç mersiye yazmıştır. Ahmet Paşa, Cem Sultan, Firdevsî, Mesîhî, Kıvamî ve Cafer Çelebi de XV. yüzyılda mersiye yazan diğer şairlerdir.

¹ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar(Antoloji)*, Ankara, 1993, s. XXVI

² a.g.e, s. XXV

Mersiye, XVI. yüzyılda hem nicelik hem de nitelik bakımından en büyük dönemini yaşamıştır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Devletin hemen hemen her alanında görülen değişim ve gelişim, kültür ve edebiyat alanlarını da etkilemiştir. Şair sayısının artışıyla doğru orantılı olarak, mersiye sayısı da artmıştır. Edebiyatımızda XVI. yüzyılda yazılan mersiyelerin sayısı 68'dir.¹

Ölen kişinin niteliklerinin övüldüğü mersiyelerde mersiyenin yazıldığı kişinin ölüm şekli de önemlidir. Eğer ortada başkası tarafından öldürülen biri varsa, şiirde üzüntüyle beraber kabullenememe, nefret ve isyan duygusu da kendini hissettirir. Şair; sevdiği kişinin ölümünden sorumlu tuttuklarını yerden yere vurur. Yahya Beğ'in Şehzade Mustafa için yazdığı mersiye, bunun en belirgin örneklerindedir. Edebiyatımızda 16. yüzyılda Bâkî'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine yazdığı terakib-i bend, en çok bilinen mersiyelerden biridir.

Hicviye:

Bir kişinin, gerçekleşen bir olayın, yapılan eylemlerin veya şairin rakibinin yerildiği, kötü özelliklerinin dile getirildiği kasidelerdir. Yerilen kişinin kötü özellikleri üzerinde durulur ve bu kişiler başta şeytan olmak üzere zararlı varlıklara benzetilirler. Hicviye şairine göre kötü özelliklere sahip, toplum tarafından seilmeyen bu kişiler, insanlar arasına nifak sokan iblis veya şeytana benzetilir. Böyle bir yaratılışa sahip kişi, şaire göre düzgün bir fiziğe sahip değildir. Bu kişinin gözü kör, kulağı sağır, başı keldir.²

Hicviyeler sadece kaside nazım şekliyle yazılmazlar. Fuzuli'nin "Şikâyet- name"si, Şeyhî'nin "Har-nâme"si farklı türlerde yazılmış yergi örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Methiye:

Din veya devlet büyüklerinin övüldüğü kasidelerdir. Kasidelerin asıl yazılış amacı memduhu övmek olduğu için methiyelerin kasideler içinde ayrı bir yeri vardır. Övgüsü yapılan kişinin özellikleri, yaptıkları çoğunlukla abartılarak anlatılır. Kaside dışındaki

¹ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek*, Ankara, 1993, s. 27

² A. Gülay Keskin, *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, s. 56

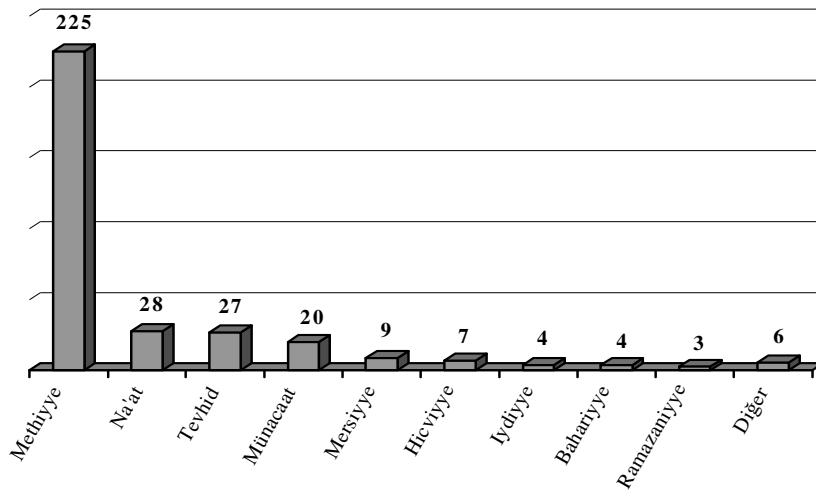
nazım şekilleriyle yazılan methiyeler de vardır. Ancak Halil Erdoğan Cengiz, "Nazım şekli olarak gazel, mesnevi tarzında methiyeler gösterebilir ise de methiye ile kaside birbirinden ayrılmaz ve methiyeler kaside tarzında yazılır." demektedir.

Tasavvuf şiirinde Mevlevi dergâhlarındaki büyükleri öven ve Mevlevilik'i yücelten şiirlere de "methiye" denmektedir. Bu şiirler halk şiiri tarzında oluşmuştur.

Medhiyye, ramazan ayının gelişi, bayram, bahar, yaz, kış gibi herhangi bir vesileyle sunulurdu ve bu vesile nesib kısmının konusunu teşkil ederdi.¹

Şairler, sunduğu kaside karşılığında "caize" adı verilen para ya da hediyelerle ödüllendirilmişlerdir. Bu gelenek daha fazla kaside yazılmasında etkili olmuştur. Kasideyle adı özdeşleşmiş olan methiyeler, 15. ve 16. yüzyıldan itibaren Arap ve Fars şiirlerini aratmayacak ölçülere ulaşmıştır.²

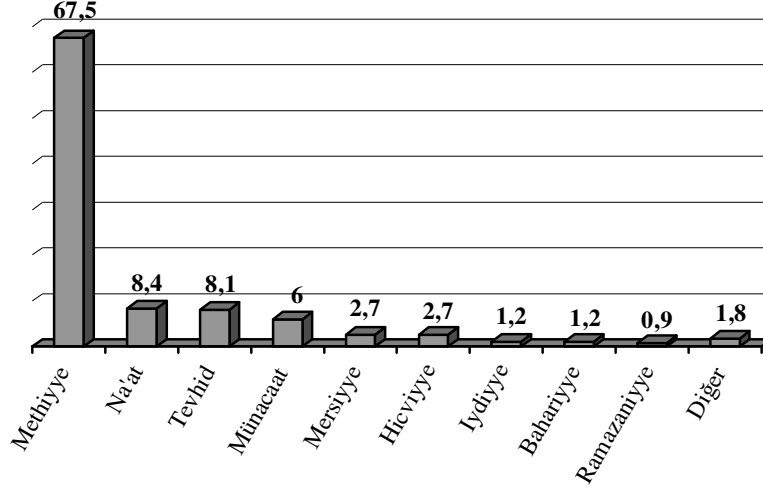
Grafik 1 - 15. yüzyıl kasidelerinin konusuna göre dağılımı

¹ Mehmed Çavuşoğlu, "Kasîde" *Türk Dili- Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divân Şiiri)*, Ankara, 1986, s. 20

² Mustafa Arslan, *15. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler*, Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2007, s.25

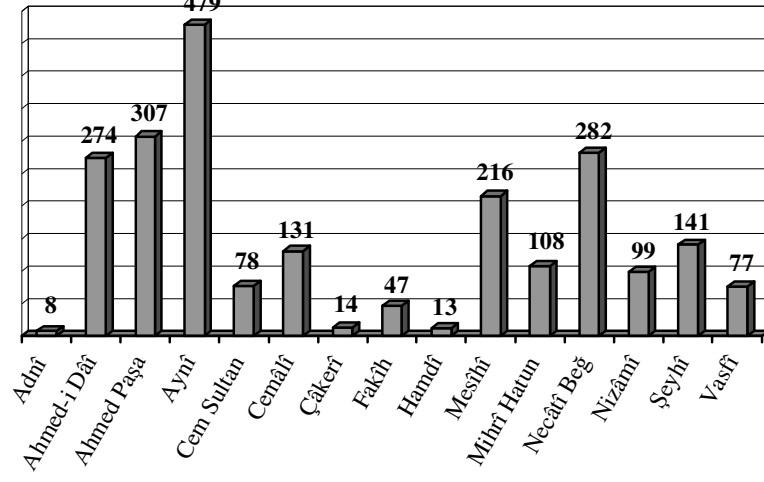
Grafik 2 - 15. yüzyıl kasidelerinin konusuna göre dağılımı (%)

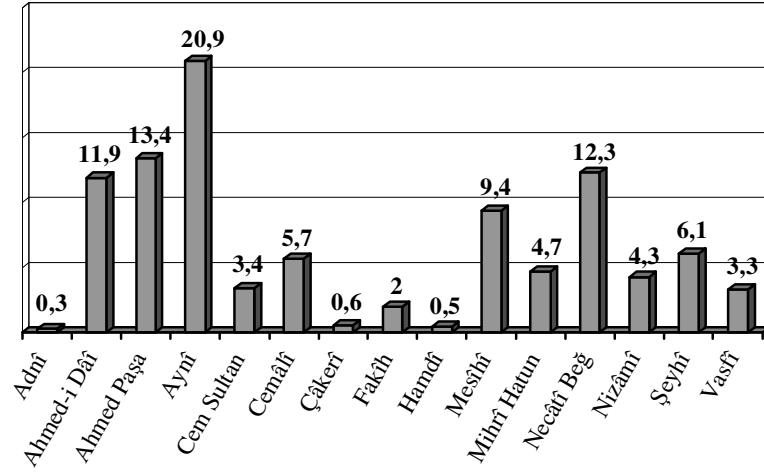
e) Nesib Bölümünde Ele Alınan Konulara Göre Kasideler:

Kasideler, konularına göre aldıkları yukarıdaki isimler dışında, nesib bölümünde işlenen konuya göre de çeşitli isimler alabilirler. Kasidenin bölümleri başlıklı incelememizde, nesib bölümünde bu isimlere yer verdiğimiz için burada hatırlatmakla yetiniyoruz. İncelediğimiz kasidelerde en çok nesib beyiti, kaside sayısının diğerlerinden fazla olmasından dolayı Aynî'ye aittir.

Grafik 3 - 15. yüzyıl kasidelerindeki nesib bölümü beyit sayılarının şairlere göre karşılaştırılması

Grafik 4 - 15. yüzyıl kasidelerindeki nesib bölümü beyit sayılarının şairlere göre karşılaştırılması (%)

f) Redifine Göre Kasideler:

Çok önemli bir tasnif kabul edilmemiş olsa da kasideler rediflerine göre adlandırılabilirler. Divan şiirinde bütün şiirler nazım şekillerinin adıyla bilindikleri için, redifli kasideler sanki o şiirin adımı gibi kullanılmış ve şairlerin adıyla özdeşleşmiştir. Fuzûlî'nin Su Kasidesi, Ahmet Paşa'nın Güneş Kasidesi dediğimiz zaman hangi şiirlerden bahsettiğimiz kolayca anlaşılmaktadır.

Dönem şairlerinden Necâtî Beğ, Şeyhî, Vasfî ve Aynî “kerem” redifli kasideleri yazmışlardır. 15. yüzyıl kasidelerinde en çok kullanılan redifler, “güneş, kerem, hatem, gül”dür.¹

g) Kasidelerde Şekil Özellikleri:

Kaside, beyitlerle yazılan divan şiiri nazım şekillerinden biridir. Gazel tarzı uyaklanır. İçinde tegazzül bölümü olan kasideler, tegazzülün başlangıç bölümünde tekrar iki beyit kendi arasında kafiyeli olacak şekilde uyaklanır. Kasideler genellikle 30-90 beyit aralığında yazılırlar. Bu genel dağılımın üstünde veya altında beyit sayısına sahip pek çok kaside vardır. Kasidelerde aliterasyon ve asonanslardan bolca yararlanılmıştır. Cinaslara da yer verilmiştir.

Şair, nesib bölümünden sonra okuyucuda yeni bir düşünce ve duygu zevki uyandırmak için aynı kafiyede bir beyit söyler. Buna, “*tecdîd-i matla*” denilirdi veya bir gazel yerleştirilirdi. Şairler bir bakıma kafiye bulmakta sıkıntı çekmeyecek kadar dile hakim olduklarını ispat ederlerdi.²

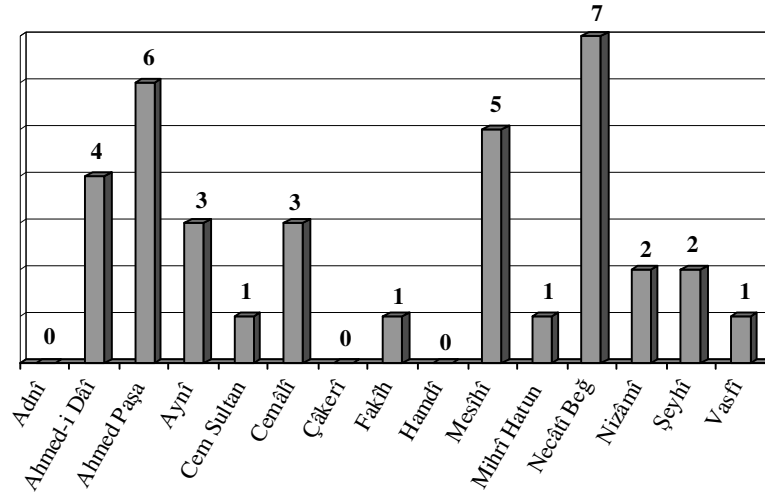
15. yüzyıl kasidelerinde kullanılan aruz kalıpları, dîvân şiirinin genelinde kullanılan kalıplarla hemen hemen aynı orandadır. Bu yüzyılda yazılmış ve üzerinde çalışma yaptığımız dîvânlara alınmış kasidelerde toplam 14 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır:

¹ Mustafa Arslan, *15. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler*, Celâl Bayar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2007, s.257

² Mehmed Çavuşoğlu, “Kaside” *Türk Dili- Türk Şiiri Özel Syısı II (Dîvân Şiiri)*, Ankara, 1986, s. 21

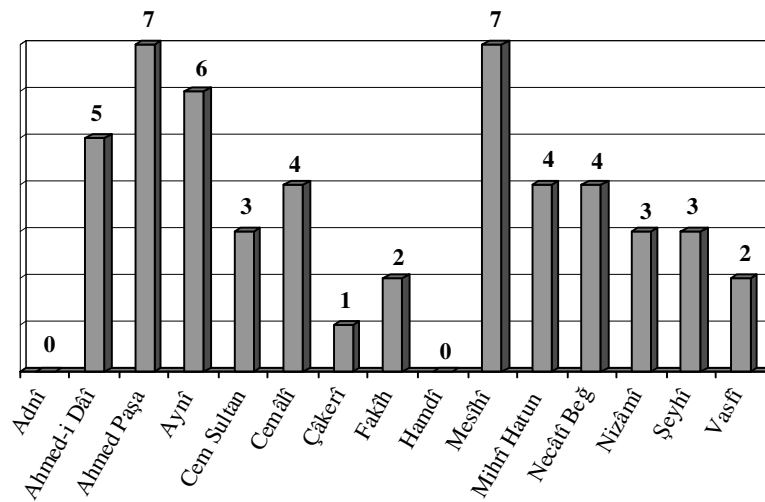
1) Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Grafik 5

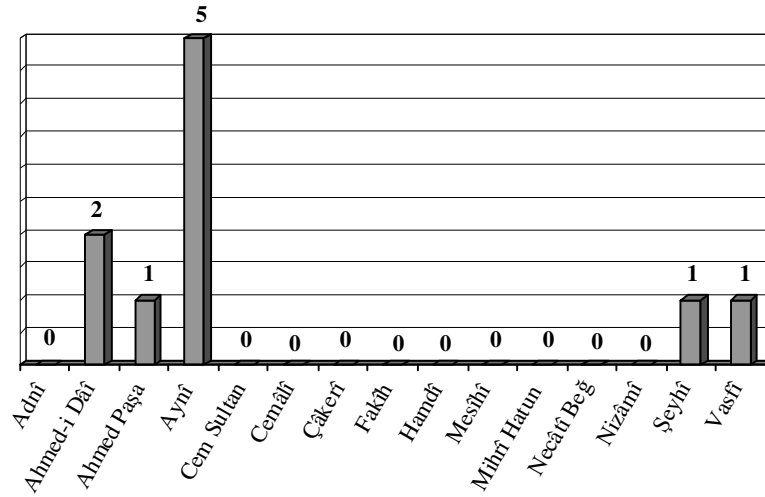
2) Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Grafik 6

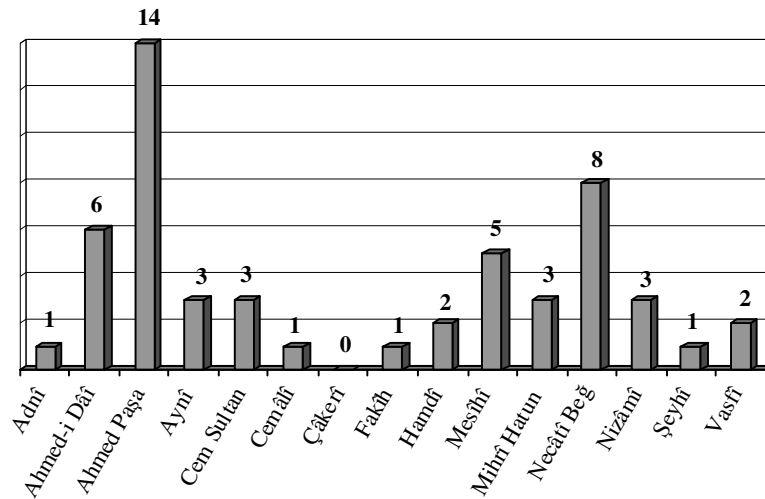
3) Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Grafik 7

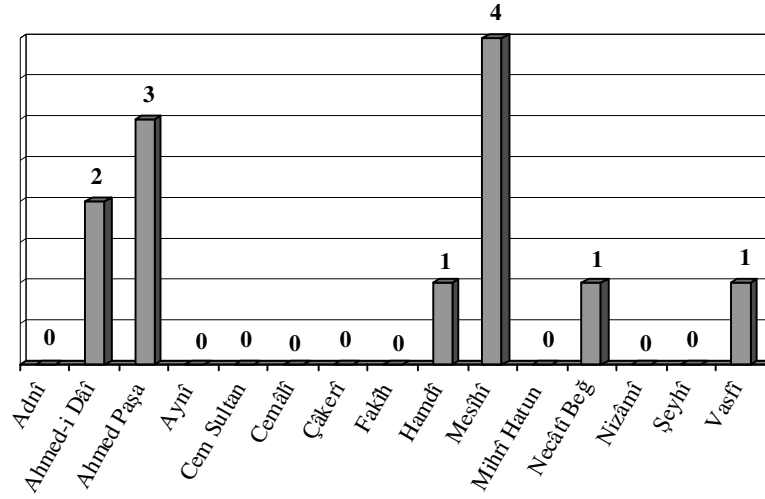
4) Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Grafik 8

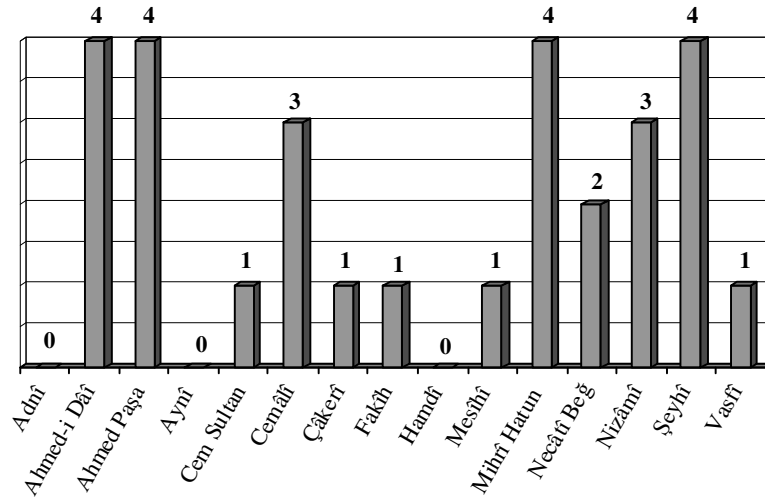
5) Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Grafik 9

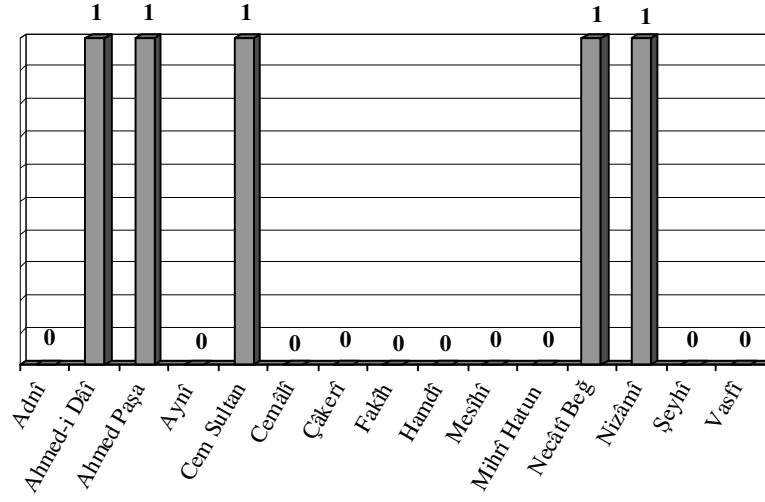
6) Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Grafik 10

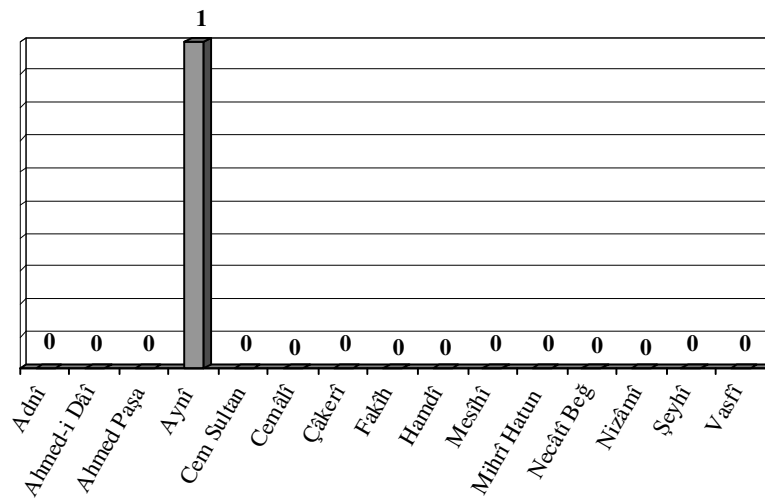
7) Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Grafik 11

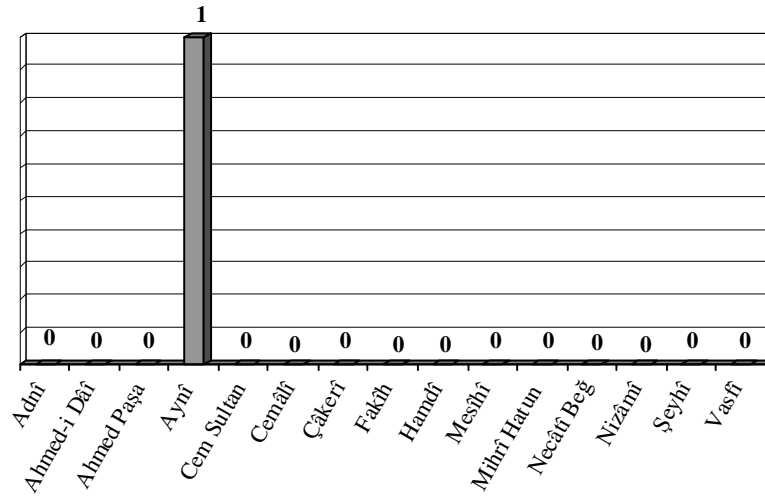
8) Müstef'ilün fe'ülün müstef'ilün fe'ülün

Grafik 12

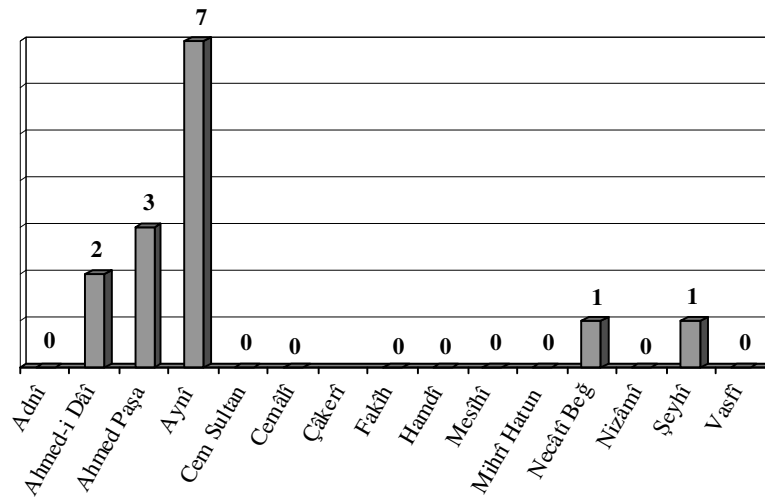
9) Mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün

Grafik 13

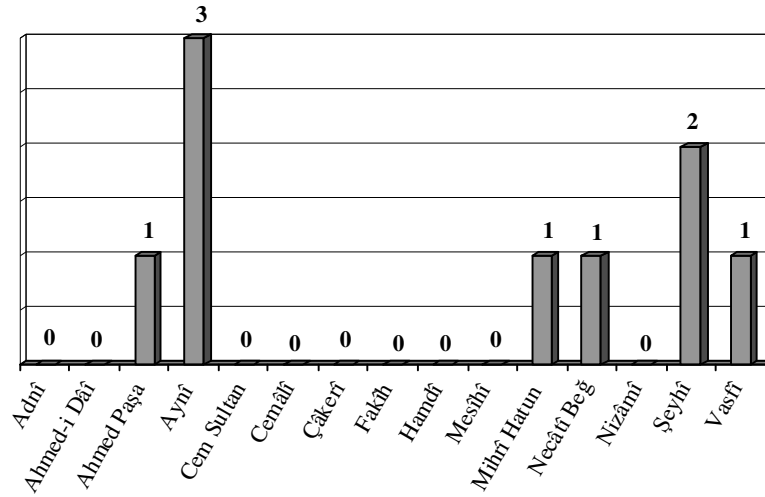
10) Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün

Grafik 14

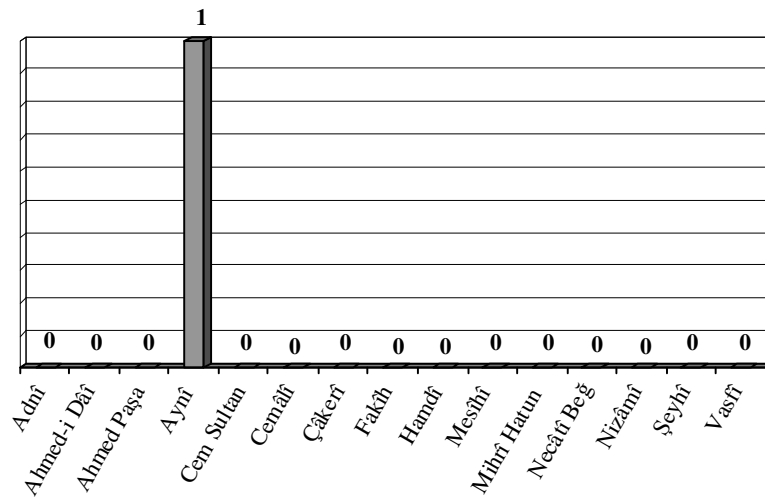
11) Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Grafik 15

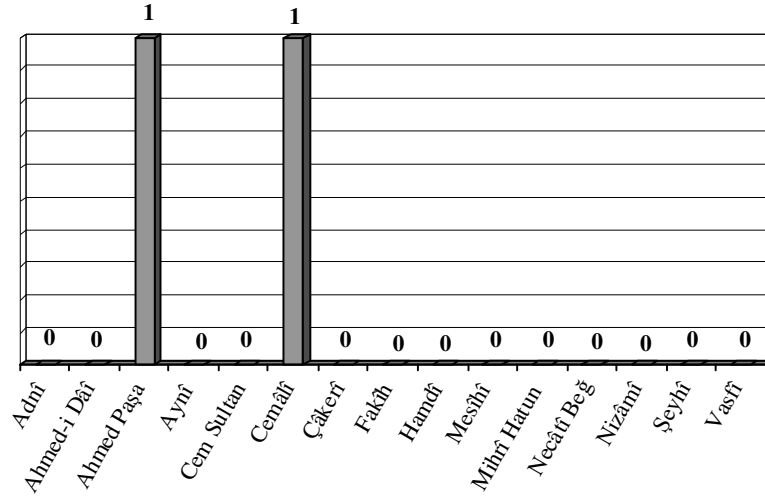
12) Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün

Grafik 16

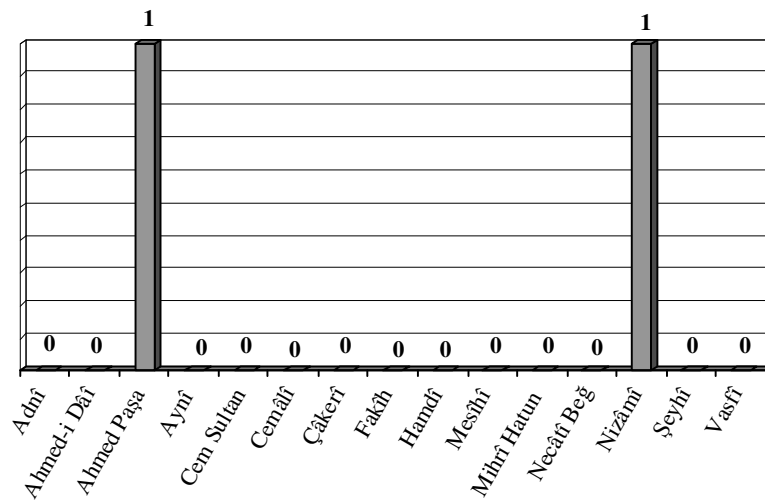
13) Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Grafik 17

14) Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Grafik 18

Yukarıda oluşturduğumuz grafiklerden yola çıkarak ulaştığımız sonucu değerlendirecek olursak, üzerinde çalıştığımız 15. yüzyıl şairlerinin kasidelerinde en fazla kullanılan aruz kalıplarının “Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’îlü Fâ’ilün” (53 kez), “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” (51 kez), “Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün” (36 kez), “Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün” (29 kez) ; en az kullanılan aruz kalıplarının ise “Müstef’ilün Fe’ûlün Müstef’ilün Fe’ûlün” (1 kez) “Mef’ûlü Fâ’ilâtün Mef’ûlü Fâ’ilâtün (1 kez) ve “Müfte’ilün Fâ’ilün Müfte’ilün Fâ’ilün” (1 kez) olduğunu söyleyebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

A. İNCELEME KONUSUNUN ÇERÇEVESİNİN OLUŞTURULMASI

Konumuzu 15. yüzyıl Anadolu sahası şairlerinin divanlarında yer alan kasideler ve bu kasidelerin nesib bölümleri oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak yapmış olduğumuz çalışmalarda, konu başlığımızın dışında kaldığı için divanlarda yer almayan kasideleri incelemeye ihtiyaç duymadık. Ancak 15. yüzyılda çeşitli mecmualarda yer alan ve divanlarda rastlamadığımız kasideler vardır.

Çalışmalarımızı yaparken sadece Anadolu sahası şairlerimizin eserleri üzerinde durduk. Anadolu sahası dışında kalan şairlerimizin farklı bir sanat anlayışına ve söyleyiş özelliğine bağlı olmaları dolayısıyla, çalışmalarımızı bu şekilde sınırlandırdık. Özellikle dil farklılığından dolayı, diğer sahalara ait incelemenin ayrı bir araştırma konusu olduğunu düşündük.

İncelediğimiz divanlarda yer alan kasideleri, yazıldıkları dile göre sınıflandırdığımız zaman Farsça ve Arapça kasidelere de yer verildiğini görüyoruz. Bu kasidelerin anlaşılması oldukça derin Farsça ve Arapça hakimiyeti gerektirdiği için incelememizi Türkçe kasidelerle sınırlandırdık. İlerleyen bölümlerde verilecek olan istatistik bilgilerinde de esas olarak eserlerde yer olan toplam kaside sayısını değil, Türkçe kasidelerin sayısını dikkate aldık.

Hatice Aynur tarafından üzerinde çalışılan, divan dışında bulunan kasideler incelendiğinde pek çok isim karşımıza çıkmaktadır. Ancak çeşitli kaynaklarda adı geçen ve kaside yazdıkları bir şekilde ifade edilen Atâyî, Medhî, Süleyman Çelebi, Keşfî, İşkî, Sevdâyî gibi isimlerin de aralarında bulunduğu şairlerin kasideleri günümüze kadar ulaşmamıştır.

15. yüzyıl kasidelerini incelerken tüm çalışmalarımıza rağmen Sâfi'nin divanına ulaşamadık. İsmail Erünsal'ın şahsi kütüphanesinde bulunan bu eserde toplam üç kaside bulunmaktadır.¹

İnceleme konumuz sadece divan şiiri olduğu için, özellikle na'at, tevhid ve münâcaâtların önemli yer teşkil ettiği tasavvuf şairlerinin divanlarını da çalışmamız dışında tuttuk Yûsûf u Züleyhâ mesnevisiyle bu yüzyılda ses getiren Hamdî'yi ise incelemelerimiz arasına aldık.

15. yüzyıl divanlarındaki bazı kasideler, daha ilk beyitten itibaren memduhu övmeye başlamış, başka bir ifadeyle şiir methiye bölümüyle başlamıştır. Bu kasideler, şekil incelemesi

¹İsmail E. Erünsal, "Cezeri Kasım Paşa", TDV İslâm Ansk., C. 7, s. 545-546

yapılırken dikkate alınmış; ancak sadece nesib bölümündeki mefhumlar üzerine yapılan bir çalışma olduğu için, içerik incelemesinde dikkate alınmamıştır.

İncelememizde vermiş olduğumuz örnek beyitlerden sonra parantez içinde, o beyitin hangi şairden alındığı belirtilmiştir. Şair adından sonra gelen ilk sayı, beyitin dîvândaki kaçıncı kaside olduğunu; ikinci sayı ise o kasidedeki kaçıncı beyit olduğunu göstermektedir. Çalışmada kullanılan dîvânların künyesi, kaynakça bölümünde ayrıntılı olarak verilecektir.

B) KASİDELERİ İNCELENEN DÎVÂN ŞAİRLERİ VE MEMDUHLARI

a) KASİDELERİ İNCELENEN DÎVÂN ŞAİRLERİ

1) ADNÎ (?-1474)

Fatih dönemi sadrazamlarından Mahmud Paşa'nın mahlasıdır. Fatih'in hükümdarlığı döneminde onun takdirini almış ve Fatih'le birlikte sefere katılmıştır. Belgrad kuşatmasındaki başarısından dolayı vezirlik rütbesine getirilmiştir.

Yazdığı şiirlerle büyük beğeni toplayan Adnî, dönemin şairlerinden Hayâlî, Enverî ve Sarıca Kemal'in hamiliğini yapmıştır. İyi derecede Farsça bilmektedir. Nesirde daha başarılı olduğu kabul edilmektedir. Türkçe ve Farsça şiirleriyle Farsça mensur mektuplarını Dîvân'da toplamıştır. Dîvân, Bilal Yücel tarafından basılmıştır.¹

2) AHMED-İ DÂ'Î (?-1421)

Hakkında bilgi veren kaynakların hepsi onun Germiyanlı olduğunu kabul ederlerse de doğum yeri ve tarihi üzerinde değişik bilgiler vermektedirler. Eserlerinden çıkan sonuç, onun Germiyan Beyi II. Yakup, Osmanlı sultanlarından Emir Süleyman (1402-1410), Mehmet Çelebi (1413-1421) devirlerinde yaşadığıdır.² Germiyan'da iken kadılık yapmıştır. Germiyan'da II. Yakup'un idaresinde olan Ahmed-i Dâ'î, Germiyan topraklarının Osmanlı himayesine geçmesinden sonra Bayezid'in oğlu Emir Süleyman 'ın yanına gitmiş ve Çeng-name eserini ona sunmuştur. Mehmet Çelebi döneminde sultan adına Tezkiretü'l-Evliya adlı eserini kaleme alır. Şairin bu tarihten sonra fazla yaşamadığı sanılmaktadır.

Ahmed-i Dâ'î, Çok fazla eser vermiş olan usta bir şair ve nasirdir. Eserleriyle, dönemin edebiyatının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca divan şiirinin kuruluş kuruluş devri

¹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. 1, İstanbul, 1987, s. 471*

² İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1952, s.17*

sayılabilecek bir döneminde yaşamış ve Türkçeyi oldukça rahat, akıcı biçimde kullanmıştır. Eserlerinde öğreticilik ön plânda olduğu için, sadece edebi yönden değil; kültür tarihimiz açısından da önemli bir yazardır.

Manzum eserleri Çeng-nâme, Câmasb-nâme, Ukudü'l-Cevâhir, Vasiyyet-i Nuşirevân, Mutâyebât, Farsça Divan; mensur eserleri ise Tezkiretü'l-Evliyâ, Ebulleys-iSemerkandî Tefsiri Tercümesi, Teressül, Tâbir-nâme Tercümesi, Tıbb-ı Nebevî Tercümesi, Eşkâl-i Nâsır-ı Tûsî Tercümesi, Miftahü'l-Cenne ve Vesîletü'l-Mülûk li Ehli's-Sülûk'tur. Dâ'î'nin Türkçe Dîvân'ı Mehmet Özmen tarafından yayımlanmıştır.

3) AHMED PAŞA (?-1497)

Ahmet Paşa, Sultan II. Murat dönemi kazaskerlerinden Veliyüddin bin İlyas Efendi'nin oğludur.

Ahmet Paşa'nın nerede ve ne zaman doğduğu bilinmemekte ve değişik yerler ve tarihler ileri sürülmektedir. Latîfî Tezkiresi'nde ve Gelibolulu Âli'nin Kühnü'l-Ahbâr adlı eserinde Bursa'da doğduğu yazılıdır. Sehî Tezkiresi ve Güldeste yazarı Belîğ ise onun Edirne'de doğduğunu söylerler. Âşık Paşa Tezkiresi yazarı ise, Ahmed Paşa'nın varisi olan amca oğlu Edimli Nâzır Çelebi'den alınan bilgilere göre, Edimli olduğunu bildirir. Fuad Köprülü'ye göre , "Edirne'de yaptırılan cami ve imaret vakfiyesinin Veliyüddin tarafından tanzim edildiği ve şairimizin memuriyet hayatı hakkındaki kayıtlar düşünülürse, bu tarihten (830/1426) biraz evvel ya da biraz sonra doğmuştur." (İslâm Ansiklopedisi, Ahmet Paşa maddesi). Son zamanlara kadar Edirne'de 'Veliyüddin oğlu' ismini taşıyan bir mahallenin ve mescidin bulunması, Ahmed Paşa'nın Edirne'de doğduğuna dair sağlam bir ipucu sayılabilir.

Ahmet Paşa eğitimini II. Murat döneminde Edirne'de yapmış ve o dönemde geçerli bilgiler yanında Arapça ve Farsça da öğrenmiştir. Eğitimini bitirdikten sonra, önce Bursa'da Muradiye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş ve sonra 1451'de Edirne Kadısı görevine atanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçmesinden sonra kazasker olmuş ve onun musahipliği ve öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur. Sonra vezirlik rütbesine yükselmiştir. Sehî, Latîfî, Şakâik, Hasan Çelebi, Beyânî Tezkirelerine göre Fatih'in hizmetkârlarından birine laf attığı için; başka kaynaklara göre padişahın bir gözdesine göz koyduğu için ve Âşık Çelebi'ye göre ise birkaç fesatçının iftirasına uğradığı için, gazaba gelen padişah tarafından vezaretten azledilmiş ve hapse atılmıştır. Hatta öldürülmesi çok olasılık kazanmıştır. Bu olayın ortaya çıkması büyük bir ihtimalle bir saray entrikası, rekabeti, iftirası ve tevziratı sonucudur. Yine söylentiye göre Ahmed Paşa "Kerem" redifli 35 beyitten oluşan ünlü kasidesini padişaha sunmuş ve bu nedenle affedilmiştir. Fakat edebiyat tarihçisi Ali

Nihad Tarlan "Kerem" redifli kasidenin yazılışının başka bir nedeni olduğunu ve anlatılan olayın olasılığı gayet az, bir güzel hikâyeye olmaktan ileri gitmediğini belirtmektedir.¹

Ahmet Paşa, daha sonra otuz akçe yevmiyeyle Bursa'ya tayin edilip orada Orhaniye, Muradiye ve Emir Sultan medrese vakıflarının mütevelliliği ile görevlendirilmiştir. Sonra sırasıyla Sultanönü (Eskişehir), Tire ve Ankara'da sancak beyliği görevine atanmıştır.² Fatih'in 1481'de ölümünden sonra II. Bayezid'in zamanında tekrar eski itibarını kazanıp Bursa'ya sancak beyi olarak tayin olunmuştur. O görevde iken 1497 yılında Bursa'da ölmüş ve Muradiye Camii yanında kendi yaptırdığı medrese yanında gömülmüştür.³

Ahmed Paşa'nın zeki, zarif, nüktedan ve hazırcevap bir kişiliği olduğu birçok kaynaktan geçer. Ahmed Paşa yaşadığı zamanlarda devrinin en büyük şairi olarak kabul edilmiş ve saygı görmüştür.

Ahmed Paşa hem gazel hem de kaside türlerinde başarılı eserler yaratmış; şarkı ve murabbada da olgun örnekler vermiştir. Dizeleri divan şiirinin söz ve anlam özellikleriyle örülüdür. İşlediği konular genellikle din dışı olup beşeri aşk konusundaki şiirler de Divan'ında önemli yer tutmaktadır. Dinî ve tasavvufî konulara rağbet göstermemiştir. Şiirleri gayet ahenklidir ve aruz veznini çok ustaca kullandığı görülür. Kendi çağında "şairlerin sultanı" diye anıldığı bilinmektedir. Bütün tezkireciler, Ahmed Paşa'nın şiirlerinden takdirle bahsederler. Sonra gelen şairlerden Âhî, Lâmiî, Necâtî, Zâtî ve Bâkî ona nazireler yazmışlardır. XIX. yüzyılda Ziya Paşa, üç şairi, Ahmed Paşa, Necati ve Zati'yi, "Türkî suhana temel komuşlar" diye tarif etmiş ve Ahmet Paşa'nın "Şeyhi ile Necati arasında yetişen sairlerden en büyüğü" olduğunu dile getirmiştir. Şairin ünü Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını aşmıştır. Ancak bazı edebiyat eleştirmenleri Ahmed Paşa'yi orijinallikten uzak görerek İran şairlerinden çevirmiş olduğu beyitleri kendine mal etmekle suçlamışlardır.

Ahmed Paşa'nın sanatının ve eserlerinin uygun bir şekilde değerlendirilmesi için aşırı övgü veya aşırı yerginin gerekmeyeceği şüphesizdir. Onun divan şiirini yeni bir merhaleye ulaştırdığı ve onun için bir büyük sair sayılması gereği inkâr edilemez.

Ahmed Paşa'nın elde bulunan tek eseri Dîvân'dır. Bu eser Ali Nihad Tarlan tarafından yayımlanmıştır.

¹ Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Dîvânı*, Ankara, 1992, s.13

² Ali Alparlan, *Ahmed Paşa*, Ankara, 1987, s.14

³ Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Dîvânı*, Ankara, 1992, s.12

4) AKŞEMSEDDİN-ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ (1449-1503)

Bolu yakınlarındaki Göynük'te dünyaya gelmiştir. Bayramiye tarikatı şeyhlerinden Hacı Bayram Velî'nin halifesi Akşemseddîn'in oğludur. Rivayete göre 10 yaşında babasını kaybettiği için çok sıkıntılı günler geçirmiş ve meşhur eseri *Yûsûf u Züleyhâ* mesnevisini de geçirdiği sıkıntılar nedeniyle kendi kişiliğine Yusuf'a çok benzettiği için kaleme almıştır.

Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlı olan Hamdî'nin, kaynaklardan edinilen ortak bilgilere göre bir süre Bursa'da müderrislik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinden, özellikle *Leylâ ve Mecnûn*'da dağınık şekilde bulunan şikâyetlerinden ve sözlerinden, onun herhangi bir sultanın, vezirin veya yüksek makam sahibi kişilerin himayesinden hoşlanmadığı anlaşılmaktadır.¹

Hamdi Anadolu sahasındaki ilk hamse şairlerindedir. Dîvân'ı dışında beş mesnevi vardır. Aslında divandaki şiirler başarılı olmasına rağmen, kendisi daha çok mesnevi şairi olarak bilindiği için Türkçe Dîvân'ı gereken ilgiyi görmemiştir. En tanınmış mesnevisi *Yûsûf u Züleyhâ*'dır. Hamsesindeki diğer mesneviler ise *Leylâ vü Mecnûn*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Kıyâfet-nâme*, *Mevlid*'dir.²

Hamdullah Hamdi Dîvânı, Ali Emre Özyıldırım tarafından yayımlanmıştır.

5) AYNÎ (?-?)

15. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Aynî, kaynaklarda Karamanlı Aynî olarak geçer. Mecâlisü'n-Nefâis'te³ adı geçen Mevlâna Aynî ile karıştırılmıştır. Ancak Karamanlı Aynî'nin adı tezkirelerde geçmez. Kendisinin Cem Sultan'a olan yakınlığından dolayı birtakım siyasi nedenlere bağlı olarak pek sevilmeyen bir kişilik olduğu ve bu nedenle kendisine biyografik eserlerde yer verilmediği düşünülebilir.

Aynî'nin elimizde bulunan tek eseri Dîvân'dır. Yalnızca bu eserden yola çıkarak bile, Aynî'nin iyi bir şair olduğu rahatlıkla söylenebilir. Büyük bölümünü Türkçe şiirlerin oluşturduğu eserde yer alan Farsça ve Arapça şiirler, şairin iyi derecede Farsça ve Arapça bildiğini göstermektedir. Aynî Dîvânı, 15. yüzyıl divanları içinde kaside nazım şekline en çok yer veren eserlerdendir. Eserde 31 Türkçe, 1 Arapça, 9 Farsça kaside bulunmaktadır. Bu nedenle 15. yüzyıl kasidelerinin incelemesinde, Aynî Dîvânı'nın üzerinde önemle durmak gerekir. Karamanlı Aynî Dîvânı, Ahmet Mermer tarafından yayımlanmıştır.

¹ Fahir İz- Günay Kut, *Büyük Türk Klâsikleri*, "Hamdullah Hamdi", İstanbul, 1985, C.2, s.207

² Naci Onur, *Yûsûf u Züleyhâ(Hamdî)*, Ankara, 1991, s20-21-22

³ Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-Nefâis*, (Haz. Hüseyin AYAN, Kemal YAVUZ, Efrasiyap GEMALMAZ, Recep TOPARLI, Gönül AYAN, Yavuz AKPINAR), Erzurum, 1995, s.114

6) CEM SULTAN (1459-1495)

Cem Sultan (1459 -1495), Fatih Sultan Mehmet'in oğullarından biridir. Babasının yerine geçemeyince kardeşi II. Bayezid ile savaşmış ve sonra da Rodos şövalyeleri tarafından kandırılarak esir edilmiştir. Fransa'da esaret çekerken ölmüştür. Cem Sultan, 25 Şubat 1495'te vefat etmiştir. Sultan II. Bayezid bu olaya çok üzüldüğü için üç gün yas ilan etmiş ve Cem Sultan'ın gıyabında cenaze namazı kıldırmıştır.

Sultan II. Bayezid, Cem Sultan'ın naaşını alabilmek için uğraşmış, vefatından 4 yıl sonra 1499 yılının Ocak ayında Cem Sultan'ın cenazesi Osmanlı topraklarına getirilerek Bursa'da kardeşi Şehzade Mustafa'nın yanına gömülmüştür.

Cem Sultan, kendisine saygınlık kazandıran mücadeleci ruhu dışında iyi de bir şairdir. Daha 10 yaşındayken, babası Fatih adına Selmân-ı Savecî'den *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesneviyi tercüme etmesi ve bir *Farsça Dîvân*'ının bulunması, onun Farsça'yı ne kadar iyi bildiğinin göstergesidir. Sultan Cem'in *Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem* adlı küçük bir eseri de vardır.

Cem Sultan'ın en önemli ve en çok sevilen eseri *Türkçe Dîvân*'dır. Eserdeki gazelleri son derece beğenilmiş ve okuyucu kitlesi bulmuştur. Dîvân, İ. Halil Ersoylu tarafından yayımlanmıştır.¹

7) CEMÂLÎ (?-?)

Kaynaklarda kendisiyle ilgili az ve kesin olmayan bilgilere yer verilmiştir. Bazı kaynaklar Karamanlı, bazıları da Bursalı olduğunu söylerler. Ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemekle birlikte II. Bayezid devrinde ölmüş olabileceği fikrinde tüm kaynaklar birleşmişlerdir.

Cemâlî'nin Sultan II. Murat adına yazdığı *Hümâ vü Hümâyûn* adlı mesnevi en tanınmış eseridir. *Miftahü'l-Ferec* ve *Er-Risâletü'l-Acibe fi's-Senâyi ve'l-Bedâyi* adlı eserleri vardır.

Döneminde Şeyhî'nin yeğeni olarak da tanınan Cemâlî'nin *Türkçe Dîvân*'ı vardır. Bu eserde yer alan şiirlerin bir kısmı Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necâtî'ye naziredir.² *Dîvân*, İ. Çetin Derdiyok tarafından yayımlanmıştır.

¹ İ. Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı*, Ankara, 1989

² Fahir İz- Günay Kut, *Büyük Türk Klâsikleri*, "Cemâlî" , İstanbul, 1985, C.2, s.235

8) ÇÂKERÎ (?-?)

Hayatıyla ilgili bilgiler kesin değildir. *Yûsuf u Zelihâ* adlı eserini tamamladığı 1495 tarihinden sonra öldüğü kesindir. II. Bayezid'e yakınlığı ile tanınmıştır. Eserleri *Yûsûf u Zelihâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Dîvân*'dır.

Çâkerî *Dîvânı* Hatice Aynur tarafından yayımlanmıştır.¹

9) FAKÎH (?-?)

Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Anadolu sahasının ilk şuara tezkiresi olan Heşt Behişt'te adı geçmektedir. Bir süre Konya'da yaşadıkdan sonra İstanbul'a gelmiş ve burada ilmini ilerletmiştir. Farsça yazdığı şiirler ve bu dili çok iyi kullanması, iyi bir eğitim almasıyla ve aslen İran kökenli olmasıyla açıklanabilir. Ölüm tarihi kesin değildir.

Fakîh Dîvânı üzerinde çalışma yapılmıştır; ancak eser henüz yayımlanmamıştır.²

10) MESÎHÎ (?-1512)

II. Bayezid dönemi şairlerinden Mesîhî, Necâtî sonrası ile Bâkî öncesi dönemin gözde şairlerindedir. Kaynaklarda Priştina doğumlu olduğu ve asıl adının İsa olduğu geçmektedir. Sadrazam Ali Paşa'ya yakınlığıyla tanınan şair, Ali Paşa'nın ölümünden sonra yalnız kalmış ve devlet büyüklerinin ilgisini çekmeye çalışmıştır. Ancak Paşa'nın ölümünden bir yıl sonra 1512'de vefat etmiştir. Derbeder mizacından dolayı çok iyi bir şair olmasına rağmen gereken ilgiyi görmemiştir.

Mesîhî, şiirlerindeki lirizm ile dikkat çekmiştir. Çok iyi derecede Farsça ve Arapça bilmektedir. Ancak şiirlerinde son derece kolay anlaşılır bir Türkçe kullanmıştır.

Mesîhî'nin eserleri *Dîvân*, *Şehr-engîz* ve *Gül-i Sad Berg*'dir. Şehrengiz türünü ilk deneyen şairlerden biri olarak adı geçmektedir.³ *Divanı* yayımlanmıştır.⁴

11) MİHRÎ HATUN (1460-1506)

15. yüzyılın tanınmış kadın şairlerinden biridir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklar Amasyalı olduğu konusunda birleşirler. Mihrî Hatun'un babasının da Belâyî mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir.

¹ Hatice Aynur, *Çâkerî Dîvânı*, İstanbul, 1999

² Ercan Sünger, *Fakîh, Hayatı, Eserleri ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

³ Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, Ankara, 1995, s. 8

⁴ Mine Mengi, *Mesîhî Dîvânı*, Ankara, 1995

II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Ahmed'in Amasya valiliği sırasında onun meclislerinde bulunan Mihrî Hatun, hayatı boyunca hiç evlenmemiştir.¹

Şiirinde Necâtî etkisi görülen Mihrî Hatun, Necâtî'nin meşhur "döne döne" redifli gazeline nazire yazmıştır. Söyleyişinde kadın şair olmasından kaynaklanan ayrı bir zarafet dikkat çeker. Şiirleri devrine göre sade; ama bir o kadar da içten olma özelliği taşır.² Mihrî Dîvânı, Maştakova tarafından Arap harfleriyle yayımlanmıştır.³

12) NECÂTÎ (?-1509)

Asıl adı İsa olan Necâtî'den hemen hemen tüm şuara tezkireleri bahsetmektedir. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte, Edirne'de doğduğu bilinmektedir. Yaşadığı dönemde Fatih'in, II. Bayezid'in ve Karaman Valisi Şehzâde Abdullah'ın yakınında bulunmuştur. 1509'da ölmüş ve evinin önündeki bahçeye gömülmüştür.⁴

Necâtî'nin şiirinde samimi bir söyleyiş vardır. Dönemin diğer divan şairlerine göre daha sade bir dil kullanmış, şiirlerinde halk söyleyişlerine, deyimlere ve atasözlerine çok fazla yer vermiştir. Dönemindeki başarısından dolayı "Husrev-i Rûm" ve "Melikü'ş-Şu'arâ" olarak anılmıştır.⁵ Daha çok gazelleriyle tanınmıştır.

Necâtî'nin birçok eserinden kaynaklarda bahsedilse de bu eserler elimize geçmemiştir. Necâtî'nin şiir anlayışını yansıtmaya fazlasıyla yeterli olan *Dîvân* ise yayımlanmıştır.⁶

13) NİZÂMÎ (?-?)

Karaman'da yetismiş olan Nizâmî, kaynaklarda Karamanlı Nizâmî olarak da geçmektedir. Ahmed Paşa'nın gözden düştüğü dönemde İstanbul'a çağrılan şair, seyahat esnasında vefat etmiştir. Daha çok gazelleriyle tanınan şairin *Dîvân*'ı Haluk İpekten tarafından yayımlanmıştır.⁷

14) ŞEYHÎ (?-1431)

15. yüzyıl Anadolu sahası Türk edebiyatının en önemli isimlerindedir. Kütahyalı olan şairin asıl adı Yusuf Sinaneddin'dir. İyi bir öğrenim alan şair, ilmini daha da ilerletmek için

¹ Fahir İz - Günay Kut, *Büyük Türk Klasikleri, "Mihrî Hatun"*, İstanbul, 1985, C.2, s.227

² Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, C. 1, s. 454-455

³ E. I. Maştakova, *Dîvan-ı Mihrî Hâtun*, Akademiya Nauk, Moskova, 1967

⁴ Fahir İz - Günay Kut, *Büyük Türk Klasikleri, "Necâtî"*, İstanbul, 1985, C.2, s.221

⁵ Fahir İz - Günay Kut, *Büyük Türk Klasikleri, "Necâtî"*, İstanbul, 1985, C.2, s.221-222

⁶ Ali Nihat Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul, 1963

⁷ Haluk İpekten, *Karamanlı Nizami Divanı*, Ankara, 1974

İran'a gitmiş, orada tıp, tasavvuf ve edebiyat eğitimi almıştır. Kaynaklarda 1431 yılında öldüğü geçmektedir.

Şeyh'nin şiirlerinde zaman zaman oldukça sanatlı bir dil kullanılmıştır. Tasavvufla ilgilenmiştir. Özellikle gazellerinde tasavvuf terimlerinden bolca yararlanmışır. Şiirlerinde lirizm en üst noktadır. Tababet tahsili için İran'a giden Şeyhî, böyle bir muhitin çemberi içine girmişti. Anadolu sahası ise Şeyhî'den önce tasavvufî mesnevi edebiyatının çok feyizli inkişâfını görmüşü. (*Rebâb-nâme, Garib-nâme, Mantıku't-tayr, Gülşen-i Râz, Risaletü'n-Nushiyye...*) Böyle olgun bir muhit içinden bu cereyanın kaynağına giden Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrin* tercümesiyle İran tasavvufuna yakından temas ettiğini bize gösterir.¹

Şeyh'nin eserleri; *Dîvân, Harnâme, Hüsrev ü Şîrin*'dir.² Özellikle *Harnâme* mesnevisi çok beğenilmiştir. Bu eser, edebiyatımızın en önemli hiciv eserlerinden biridir. Şeyh'nin *Dîvân*'ı yayımlanmıştır.³

15) VASFÎ (?-?)

II. Bayezid dönemi şairlerindendir. Ali Paşa'nın himayesinde Serez Kadısı iken hapse atılır. Koca Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında onunla sıkı ilişkiler kurar. Son olarak Malkara Kadılığı yapmıştır. Divanı vardır.⁴

b) 15. YÜZYILDA KASİDE SUNULAN KİŞİLER

Kasidenin asıl yazılış amacı övgü olduğu için, kasidenin sunulduğu kişilerin edebiyatımızda ayrı yeri vardır. Kendilerine “memdûh” dediğimiz bu kişiler, şairlere değer vermeleri ve sanatı desteklemeleri yönünden önemlidir. Birçok hükümdar, devlet adamı ve şehzadeye kasideler sunulmuştur.

15. yüzyılda kaside sunulan padişahlar I. Mehmed, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid; şehzadeler Şehzade Süleyman, Şehzade Cem, Şehzade Musa, Şehzade Mustafa, şehzade Ahmed, Şehzade Selim, Şehzade Mahmud; Anadolu Beyleri Karamanî İbrahim Bey, Karamanî Pir Ahmed Bey, Karamanî Kasım Bey, Germiyanoglu Yakup Bey; Osmanlı devlet adamları Müeyyetzade Abdurrahman Efendi, Defterdar Ahmet Çelebi, Ali Paşa, Tacizade

¹ Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Dîvânını Tetkik*, Ankara, 2004, s. 25

² Fahir İz - Günay Kut, *Büyük Türk Klâsikleri*, “Şeyhî”, İstanbul, 1985, C. 2, s. 142

³ Mustafa İsen - Cemal Kurnaz, *Şeyhî Divanı*, Ankara, 1990

⁴ Mehmed Çavuşoğlu, *Vasfî Divanı*, İstanbul, 1980, s. 3-15

Cafer Çelebi, Hamza Bey, Cezerî Kasım Paşa, Mahmut Paşa(Adnî), Mesih Paşa ve Koca Mustafa Paşa'dır.¹

¹ Mustafa Arslan, *XV. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler*, Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2007, s.48-54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15.YÜZYIL KASİDELERİNİN NESİP BÖLÜMÜNDE ELE ALINAN UNSURLAR

A) BİTKİLER

Divan şiirinin geneline baktığımız zaman dikkatimizi çeken tabiat kavramının en önemli unsurlarından biri de bitkilere dir. Özellikle tabiat tasvirlerinin yapıldığı bahariyelerde çok fazla karşımıza çıkan bitki türleri, 15. yüzyıl kasidelerinin içinde de çok önemli bir yer tutmaktadır.

Divan şiirinde bitki türleri genellikle Allah'ın kudreti ve evrene verdiği eşsiz güzellik olarak yorumlanmıştır. Ancak anlam olarak incelendiğinde sanatlı söyleyişin en güzel örnekleri, sevgilinin fiziksel özellikleriyle kurulan benzerliğe dayalı kullanımlardır. Sevgilinin birçok uzvu, değişik bakımlardan bitkilere, özellikle de çiçek türlerine benzetilmiştir.

1) Çiçek (Genel Anlam / şükûfe, ezhâr):

Dîvân şiirinde tabiat tasvirlerinin vazgeçilmezlerinden olan çiçekler, bazen genel anlamda kullanılır. Bu kullanımların büyük bölümü, doğadaki değişimin ve baharın habercisinin çiçekler olduğu şeklindedir. Sınırlandırma yapılmasının hayli zor olduğu bu kullanımlara birkaç örnek vermekle yetiniyoruz.

Açan çiçekler, baharın habercisidir.

*İtdi hü mâ şecerleri zıll-i 'inâyeti
Açdı şükûfe perlerini çekdi şâh-bâl (Aynî / 4-13)*

Çiçekler baharda bir ordunun askerleri gibi dizilirler.

*Leşker-i sultân bigi aç a şükûfe sâyebân
Duta her yirde şecerden hayme vü çâder cihân (Aynî / 22-17)*

Ağaçlarda açan çiçekler, Allah'ın kudretinin bir göstergesidir.

*Berr ü bârı kudretinden mîveler peydâ olup
Lutf-ıHakdan her dirakta vire bâr u ber cihân (Aynî / 22-18)*

Çiçekler baharla birlikte adeta gizli sahnelerden kopup kendilerini ortaya atarlar.

*Cem'-i şükûfe sahne-i deyden ferâg edip
Tutarlar elde başı açık câm-u hoş-güvâr (Necâtî Beğ / 6-2)*

2) Lâle :

Divan şiirinde en çok karşımıza çıkan çiçek türlerinden olan lâle, daha çok kırmızı rengiyle kullanılmıştır. Şekil itibarıyla çanağa ve kadehe teşbih edilmiştir. Ortasında siyah leke vardır. Bu cihetle çeşitli teşbihlere medâr olmuştur.¹

Lale, kırmızı renginden dolayı kadeh ve şarapla birlikte çok sık kullanılmıştır.

*Toptolu iken sâgâr-ı lâle mey-i hamrâ
Dürd içmeyenün derd ola yüregine mâ (Mesîhî / 16-10)*

Lale, sevgilinin al renkli yanağı gibidir.

*Bir dil-sitân ki gamzesi câdû-sitân imiş
Bir serv-i lâle-ruh ki yüzi gül-sitân imiş (Ahmed Paşa / 26-1)*

Lale, kırmızı rengiyle al kanlara bulanmış şehit gibidir.

*Oldı şehîd lâle kefen geydi kan akar
Ser virdi birliği yolına eyledi kıtâl (Aynî / 4-5)*

Aşığın gönlü lâle gibi tutuşup yanar.

*Nola şeydâ oluban yansa gönül lâle gibi
Nev-bahâr olmadı mı mevsim-i sahrâ mı değil (Necâtî Beğ / 17-3)*

¹ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul, 2001, s. 290

3) Gül :

Gül, divan şiirinde en çok kullanılan çiçek türlerinden biridir. Divan şiirinin meşhur hikâyelerinden *Gül ü Bülbül* mesnevilerine yapılan telmihlerle ve sevgilinin güzellik unsurlarıyla anılan bu çiçek türü, açmamış biçimi olan gonca ile birlikte kullanılmıştır. Gülmek eylemiyle cinaslı kullanımlarına da rastlanmaktadır. Sevgili, gül bahçesinin içindeki benzersiz varlıktır. 15. yüzyılda Necâtî Beğ, gül redifli bir kaside yazmıştır.

Dîvân şiirinde bülbülün güle olan aşkı dillere destandır. Bülbül, “Biz âleme bir yâr için âh etmeye geldik.” diyerek maşukuna sevdasını haykırmaya gider. Bir rivayete göre gülün rengi o zamanlar kırmızı değildir. Bağrı ateş-i aşkla yanan bülbül yüreğindeki güle şakısa da gül bülbüle vefa göstermez.¹ Bu naza dayanamayan bülbül gidip gülün dalına konuverir. Dikenler gövdesine batınca akan kanlar gülün dibine dökülür. Kanlar gülün köklerinden damarlarına sirayet eder. Velhasıl gül, o günden sonra kırmızı açmaya başlar.

Gül, baharın müjdecisidir.

Hengâm-ı gül durur yine seyr eyle gülşeni
Her gûşe sebze-zâr durur her kenâr âb (Necâtî Beğ / 5-2)

Sevgilinin yanağına benzetilir.

Cem edip evrâk-ı âl üstüne etmiş zer-fisân
Yazmış ol mecmû'aya vasf-ı ruhun ey yâr gül (Necâtî Beğ / 15-3)

Nesîm-i subh-dem yârün hadinden bir haber vir kim
Yine cümle cihân bâğı gül olsun lâlezâr olsun (Aynî / 24-4)

Dün anun gül yüzünü gördi çemende seherî
Kirpüğün yummadı uş nergis-i şehîlâ gicesi (Ahmed-i Dâ'î / 8-10)

Bazen sevgilinin utançtan kızaran yanağını tasvir için kullanılır.

Gül âstîn-i goncayı tutmuş yanagına
Şol nazenîn gibi kızarub ide hicâb (Mesîhî / 7-13)

¹ a.g.e, s. 287

*Ol gonca kim tutar yüzine âl ile nikâb
Bülbüllerinden utanup meger eyler hicâb (Mesîhî / 7-16)*

Gonca, sır tutmayı bilir; ancak gül açılarak bilinmeyenleri ifşa eder.

*Gül yaprak ağızlığıdır ana râzunu açma
Bir goncaya di eylesün sırrını ifşâ (Mesîhî / 16-11)*

Sevgiliye benzetilen gülün, ne zaman ne yapacağı belli olmaz.

*Gülün farkı olur çün kim bilürsin
Bir olmaz diken ü yaprağıyla (Aynî / 32-6)*

Açılmamış goncalar beşik içindeki bebeğe benzer, rüzgâr da bu beşiği sallayan anne gibidir.

*Mehd içinde tıfla benzer nâ-şüküfte goncalar
Kim salar kehvâresini nite kim mâder nesîm (Mesîhî / 8-4)*

Erişilmesi güçtür, güzelliği karşısında herkes onu seyretmek ve koklamak ister.

*Uçup uçup gülsitân-ı 'âlemi seyr itmege
Her seher gülberg-i terden idinür şehper nesîm (Mesîhî / 10-8)*

Gülün mazmun olarak en çok kullanıldığı yerlerden biri de bülbülle olan ilişkisidir. Bu konuyla ilgili örnekleri ilerleyen bölümde “Bülbül”, “Gül ve Bülbül Hikâyesi” başlıklı bölümlerde örneklendireceğiz.

4)Yasemin:

Dîvân şiirinde sevgilinin, özellikle de onun saçının kokusu yasemin çiçeğine benzetilmiştir. Sevgililerin vasıfları sayılırken, hoş kokulu olması da diğer özellikleriyle tenasüp oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Yasemin çiçeğinin sevgilinin beyaz tenini ifade etmek için de parlaklık anlamında kullanıldığını ve bu yüzden bazı beyitlerde gümüş

madeniyle birlikte karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bazı beyitlerde de kefene teşbih ile ifade olunmuştur.¹

Yasemin yaprağı beyazlık bakımından sevgilinin yüzüne, yanağına benzetilir. Bu yüzden herkes ona nazik davranır, onu koparmaya kıyamaz.

Başlaya berg-i semen vura letâfet lâfını
‘Ârız-ı cânan bigi ân ide nâzüktek cihân (Aynî / 22-11)

Serv-kad sîmîn-beden Efrenğî mahbûb-ı melîk
Ayıla gün hüsninün ‘ışkında ser-gerdândur (Cem Sultan / 9-11)

Yasemin o kadar parlaktır ki Hz. Musa'nın Yed-i Beyzâ'sına benzetilir. Bu görüntüsüyle baharın başlangıcını haber verir.

Baga gel kim eyledi peydâ Yed-i Beyzâ semen
Gözün aç kim gösterür ahdâr şecerde nâr gül (Necâtî Beğ / 15-7)

Yasemin, şekli bakımından feleğin tasına benzetilmiştir.

Meger ki tâs-ı felekdür riyâz içinde semen
Ki yer yer encüme benzer içinde her jâle (Mesîhî / 6-11)

Bembeyaz rengiyle gündüzü temsil eder.

Başka bir ‘âlemi var bâd-ı bahârün k’anda
Yâsemen rûz-ı sefid oldu benefşe şeb-i târ (Mesîhî / 8-16)

Berraklığından dolayı temizliğin simgesi kabul edilir.

İtdi sevâb suyu çün esvâb-ı Ahmedî
Bu yâsemîn ile semenün sevbin igtisâl (Aynî / 4-9)

Sevgilinin saçları, yasemin gibi güzel kokar; ancak aşık o kokuya her zaman hasrettir.

Gül ruhlarına bende iken kaçdı meger zülf
K’efsûs ile başın çevirir hatt-ı semen-sâ (Necâtî Beğ / 1-5)

¹ a.g.e, 288

5) Nergis:

Nergis çiçeği dîvân şiirinde, bahar tasvirlerinde önemli bir yer tutar. Aynı zamanda hikâyesinde geçtiği gibi ileri derecede güzelliği temsil eder. Dîvân şairleri çok kez nergise kıskançlık huyunu yüklemişler, sevgilinin nergisi bile kıskandıracak güzelliğe sahip olduğunu anlatmışlardır. Suda yetişen bir çiçek türü olduğu için çoğu kez su ve benzer kavramlarla tenasüp oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Nergis, baş dönmesinin ve sarhoşluğun simgesi olarak da bazı beyitlerde karşımıza çıkar.

Rivayete göre çiçeğin timsali olan Narsis adlı genç, bir perinin aşk mahsulü olup son derece güzel bir delikanlıymış. Bütün kızlar Narsis'in aşkıyla divane olmuşlar. Ancak Narsis, bu kızların hiçbirine iltifat etmemiş. Narsis yalnız insanları değil, perileri de güzelliğine meftûn ettiğinden Aks-i Sada (Eko) ismindeki peri, onun aşkıyla şekilden şekle girmiş ve vücudundan yalnız bir sada kalmış. Narsis'in bu kibrine tahammül edemeyen kızlar, onu mâbutların intikamına havale etmişler. Narsis bir gün ırmaktan su içerken suda yüzünün aksini görmüş ve kendi güzelliğine meftun olarak ne yapacağını şaşırılmış. Kendi aksini kucaklamak üzere suya atlamış ve boğulmuş. Eko'nun, Narsis'in aşkı ile taş dönuştüğü gibi, Narsis (Nergis) de kendi ismiyle anılan çiçeğe dönüşmüş.¹

Nergis, uyku mahmurudur. Uyku sarhoşları uyanınca su içmek istedikleri için nergis de suya yakın durmaktadır. Divan şairleri nergisi gözden kinayeli olarak kullanmışlardır. Nergis çiçeğinin başı öne doğru eğik olduğundan “*nergis-i mest*” diye anılır.²

*Nergis çemende ta'n mıdır ederse âba meyl
Kaçan ki uykudan dura ister humâr âb (Necâfî Beğ / 5-4)*

Doğadaki değişimin habercisidir ve tabiattaki değişimi hayretler içinde seyreder.

*Yüz urdı yire çemen yumdı gözlerin nergis
Dellâl-i gonca geçüp 'andelîbi eyledi lâl (Mesîhî / 9-2)*

Rüzgârın etkisiyle başı döner, sarhoş gibidir. Bir türlü uykudan uyanamaz.

*Geldi gözine nergis-i mestün şarâb-ı nâz
Gül-bergden ana döşedi bâd câme- hâb (Mesîhî / 7-5)*

*Nergis çemende kasd ider uyanmaga velî
Gözünü açmış iken alur yine anı hâb (Mesîhî / 7-6)*

Sabâ ol 'ahber-i misk-i cihâna fitnessin sal gel

¹ Agâh Sırrı Levend, *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s. 180

² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul, s. 380

Ki nergis hâb-ı gafletten uyansın pür-humâr olsun (Aynî / 24-6)

*Çeşm-i dil-berler bigi nergis yine ser-mest olup
Dostâne lâleye pür itdüre sâgar cihân (Aynî / 22-12)*

6) Menekşe:

Menekşe, mor rengiyle ve doğaya verdiği ayrı güzellikle divan şiirindeki yerini almıştır. Tabiat tasvirlerinde karşımıza çıkmakta, kokusu ile sevgiliye benzetilmektedir. Ancak daha çok sevgiliye ulaşamayan aşık için kullanılmıştır. Aşığın yerine kullanıldığında, sevgili de güle benzetilmiştir. Ahmed Paşa'nın ve Necâtî Beğ'in "benefşe" redifli kasideleri bulunmaktadır.

Bahar mevsiminde doğanın cennet gibi görünmesini sağlayan menekşelerdir.

*Bir hüsn bahârında sekiz cenneti gördüm
K'olmuşdu zemîni gül ü divârı benefşe (Ahmed Paşa / 25-2)*

Menekşe sürekli olarak gül bahçesinde bulunmak ve güle yakın olmak ister. Çünkü aşığın sembolüdür. Ancak sevgilinin sembolü olan güle ulaşmak o kadar değildir. Menekşeler boş yere gül bahçelerinde aranıp dururlar.

*Vasl etmedi gül-zâr-ı cihân benzediği için
Ma'suka gül ü 'âşık-ı gam-hâra benefşe (Necâtî Beğ / 22-8)*

*Gülzâr gûşesinde egilüp benefşeler
Şol dürleri arar ki nisâr eyledi sehâb (Mesîhî / 7-9)*

Yukarıda bahsettiğimiz özelliklerden dolayı bahtı hep karadır ve karanlıkla birlikte anılır.

*Başka bir 'âlemi var bâd-ı bahârın k'anda
Yâsemen rûz-ı sefîd oldı benefşe şeb-i târ (Mesîhî / 8-16)*

7) Gelincik:

Dîvân şiirinde, yukarıda saydığımız maddeler kadar çok kullanılmamış olsa da karşımıza çıkan gelincik, genellikle aşığın yaralı kalbi olarak kullanılır. Gelinciğin ortasında kalan siyah nokta, aşığın içinin yandığının bir göstergesidir.

Gelincik, bir türlü uyanmayan nergis karşısında kudret eliyle gözüne sürme çekilmiş gibidir.

*‘İbret gözünü nergise açdı vü eyledi
Kudret eli şakâyık ile ‘abher iktihâl (Aynî / 4-11)*

Bağrını ateşlerle yakmıştır, ortasındaki siyahlık bundandır.

*Eyledi lâle dâğ eteğinde buhurlar
Yaktı havâ eliyle şakâyık yakada nâr (Necâtî Beğ / 8-6)*

8) Erguvan:

Diğer çiçek türleri kadar fazla kullanılmayan erguvan bitkisinin aynı adla anılan çiçeği, renk bakımından oluşturulan benzerliklerle karşımıza çıkmaktadır.

Şarap, erguvan çiçeği görünümündedir.

*Götürürdi bu felek dâşında bir zerrin yatık
Düşürüp magribde dökildi şarâb-ı erguvân (Mesîhî / 14-4)*

9) Selvi:

Dîvân şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan selvi, uzun ve düzgün görünümüyle sevgilinin boyuna benzetilmiştir. Kusursuz görünümüyle de tasavvufi anlam içeren şiirlerde yüce yaratıcının kusursuzluğunu ve tek oluşunu ifade ederken kullanılmıştır. Servi su kenarında bulunduğu için bazen aşığın gözyaşına, bazen sevgilinin yürümesine ve ayağına dökülen suya, bazen de onun ayağına akan veya yanından geçen ırmağa teşbih edilir.

Selvi ağacı hafif hafif sallanmasıyla, nazlı bir sevgili gibidir.

*İy cân tazarru’ eylegil ol dil-nüvâzuna
Hem çü çinâr el açuban ol serv-i nâzuna (Aynî / 28-1)*

Uzun boyuyla sevgili dışındaki tüm güzelleri ve varlıkları kıskandırır. Öyle an gelir ki ay ve güneş bile onu kıskanırlar.

*Geldi bir ayag üstüne bir serv çemende
Benzer ki kıyâmet koparır ol kad-i ra’na (Necâtî Beğ / 1-3)*

*Bir dil-sitân ki gamzesi câdû-sitân imiş
Bir serv-i lâle-rûh ki yüzü bûtsân imiş (Ahmed Paşa / 26-1)*

*Serv-kad sîmîn-beden Efrenğî mahbûb-ı melîk
Ayıla gün hüsninün ‘ışkında ser-gerdândur (Cem Sultan / 9-11)*

Dîvân şiirinde bahçenin “güzeller bahçesi” olarak kullanıldığı düşünülürse, selvi bu bahçenin en dikkat çekici varlıklarından biridir. Aşık ondan vefa bekler.

Umarım senden vefâ ey serv-i bostân-ı cemâl
Gerçi gül-zâr-ı cihânda verdiği yok bâr gül (Necâtî Beğ / 15-5)

Sevgilinin yerine kullanıldığı için kıymetlidir. Akarsu onun ayağına yüz sürmek ister.

Bir servin ayagina yüz urmag için gider
Döne döne terâne ile bâga cüy-bâr (Necâtî Beğ / 6-11)

Zaman zaman sevgili gibi sinirlenir. Bu sinir, kıskançlıktan da kaynaklanabilir.

Bâd-ı sabâ el oynını oynar çenâr ile
Yaşını salup ana ider servler ‘itâb (Mesîhî / 7-8)

Selvi de tabiattaki canlanmanın ve değişimin simgelerinden biridir. Bu değişimi anlatmak için kullanılmıştır.

Şöyle canlandılar erbâb-ı çemen kim servün
Ayağı bagda olmasa iderdi refât (Mesîhî / 8-2)

10) Çınar:

Çınar dîvân şiirinde “ulu, vakar” gibi sıfatlarla anılmış; ömrün uzunluğu çınara benzetilmiştir. Çınar yaprakları şekil bakımından ele benzetilmiştir.

Çınar, gövdesinin genişliğiyle bahçeyi kaplar ve bahçedeki diğer bitkilerin görünmesine engel olur. Bahçenin en heybetli ağaçlarındandır.

İy cân tazarru’ eylegil ol dil-nüvâzuna
Hem çü çınâr el açuban ol serv-i nâzuna (Aynî / 28-1)

Bu sahn-ı sebze arsa-i mahşer durur meger
Anun için durur bir ayağ üzre bin çınâr (Necâtî Beğ / 6-7)

El salar etrâfa durmuş sebze sahnında çınar
Gel ki işret ni’metini eyledi isâr gül (Necâtî Beğ / 15-8)

*Bâd-ı sabâ el oynını oynar çenâr ile
Yaşını salup ana ider servler 'itâb (Mesîhî / 7-8)*

Yapraklarının gövde kısmından yukarıda oluşu, hüsn-i ta'lil yoluyla anlatılmıştır.

*Çekmiş yukarı câmelerin serv ile çenâr
Yaş itmeye eteklerini tâ ki cûy-ı âb (Mesîhî / 8-10)*

11) Diken:

Dîvân şiirinde diken, daha çok gül ile birlikte kullanılır ve her güzelin bir kusuru olduğu gibi, gülün kusuru da dikenidir. Ben gülü seviyorum; ama dikenini istemiyorum, demek olanaksızdır. Aşıklar güle, yani sevgiliye olan duygularından dolayı dikene katlanmak zorundadırlar. Diken sivriliği ve keskinliği itibarıyla hançere, tırnağa, mızrağa teşbih olunmuştur. Goncaya batarak gülün açılmasını temin eder.¹

Gül ve diken birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsız olan bir bütündür. Gülün, yani sevgilinin nasıl davranacağını kestirmek güçtür.

*Gülün farkı olur çün kim bilürsin
Bir olmaz dike ü yapragıyla (Aynî / 32-6)*

Genelde benzer kullanımlarını gördüğümüz dikenin farklı sayılabilecek bir kullanımı aşağıda verilmiştir. Diken, sivri ucuyla yeni süslenmiş bir gelinin saçını tarayacak tarak gibidir.

*Zeyn etdi gül arûsını meşşâta-i nesîm
Âyine oldu âb-ı revân şâne oldu hâr (Necâtî Beğ / 8-5)*

12) Sümbül:

Dîvân şiirinde sümbül, genellikle güzel kokusuyla sevgilinin saçına benzetilir. Sümbül, sevgilinin mis kokulu saçını kıskanır.

*Şu cem'-i şâm-ı zülfinden sabâ takrîr it ol yârün
Çemende gûş idiüp sünbül perîşân rûzgâr olsun (Aynî / 24-5)*

¹ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul, 2001, s.285

13) Nar (Enar):

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde fazla kullanılmayan nar, ağaçtaki güzel görünümüyle ve tanelerinin hafifliğinin tariz yoluyla ifade edilmesiyle karşımıza çıkmıştır.

Bir rahşıyyede bakımsız atın ne kadar bitkin düştüğünü anlatmak için kullanılmıştır.

*Önine yem virür isen azdur iki çuvâl
Üstine yük urur isen ağırdur iki nâr (Mesîhî / 17-8)*

Diğerleriyle birlikte narenciye bahçesinin en güzel meyvelerinden biridir.

*Nâr ağaçları vü limon kaysı vü şeft-âlular
Güller ü zîbâ çiçekler hem nerenc-istândur (Cem Sultan / 9-6)*

14) Süsen:

Divan şiirinde renk itibarıyla çînî, şekil itibarıyla sivri olarak tasavvur edilmiş ve hançere, kılıca, dile, devâta benzetilmiştir.

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde, Aynî'nin yazdığı münâcaatta Allah'ın kudretini gösteren ve hâl diliyle bunu söyleyen kavram olarak karşımıza çıkmıştır.

*Her sünbül ü beneşşe meşâyih-libâs olup
Sûsen lisân-ı hâl ile zikrin ider makâl (Aynî / 4-10)*

15) Kayısı:

Bahçe tasvirlerinde Cem Sultan'ın kasidesinde geçmektedir.

*Nâr ağaçları vü limon kaysı vü şeft-âlular
Güller ü zîbâ çiçekler hem nerenc-istândur (Cem Sultan / 9-6)*

16) Hurma:

Hurma genellikle dinî mânâlar içeren kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

Ka'be'yi ziyarete gidip gelen âşıklar dönüş yerinde sevgiliye hurma getirirler.

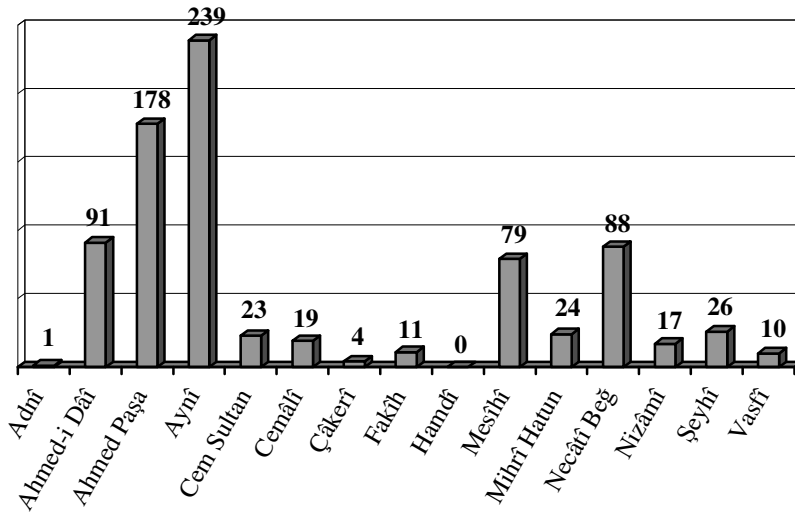
Verir haber-i lâ'lüni bâd-ı ser-i kûyun
Labüd getirir Ka'be misâfirleri hurmâ (Necâfî Beğ / 1-4)

17) Diğer Meyveler:

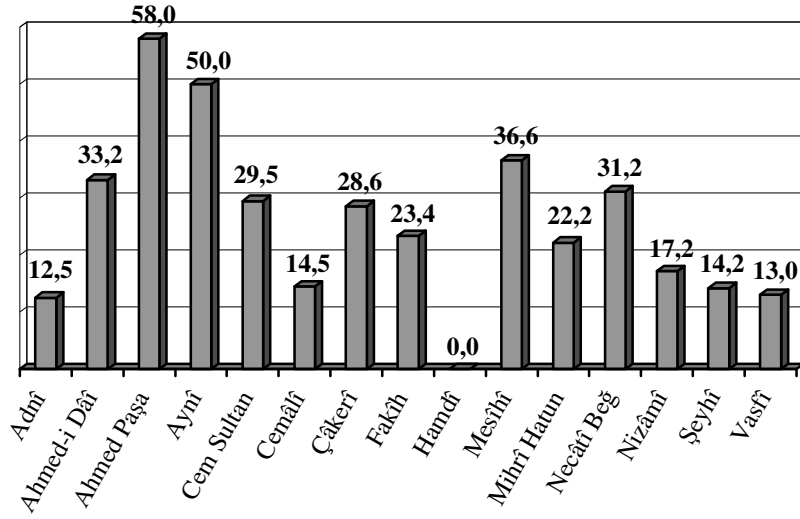
Yukarıda başlıklar hâlinde verdiğimiz birkaç meyve dışında, çok fazla yer etmese de kullanılan bazı meyvelere rastlamaktayız. Bunlar limon, şeftali, fındık, fıstık, elma, armut, incir ve portakaldır. Bu meyveler genellikle tabiat tasvirlerinde kullanılmıştır. Bunlara çok ayrı anlamlar yüklenmemiştir.

Alma vü emrûd enâr encir turunclar bî-hisâb
Funduk u piste mevîz ü meyveler elvândur (Cem Sultan / 9-28)

Grafik 1 - Nesib bölümünde kullanılan bitki adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 2 - Bitki adı geçen nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

B) MESLEKLER

Dîvân şiirinde çeşitli meslek grupları da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum dîvân şiirinin tamamen soyut kavramlar üzerine kurulu bir edebiyat olduğu fikrinin yanlışlığını göstermektedir.

Dîvân şiirinde kullanılan meslekler, çok ayrıntılı biçimde verilmemiş; anlatılan konuya göre beyit içerisinde farklı anlamlar kazanmışlardır. Günlük yaşamda karşılaştığımız meslek gruplarının sınırlı sayılabilecek kadarı, 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde karşımıza çıkar.

1) Bahçıvan:

Mesîhî'nin bir kasidesinde karşımıza çıkan bahçıvan, bahçedeki bitkilere hayat vermesi bakımından güneşe benzetilmiştir.

*Giceyle ugrılığa girmediyse bâğ içine
Ye bâgbân-ı mihirden niçün kaçır jâle (Mesîhî / 6-12)*

2) Vâiz:

Dînî konularda vaaz veren kişiler, dîvân şiirinde bu özelliklerinin yanı sıra sevgilinin güzelliğini tasvir eden kişi olarak karşımıza çıkar.

Âşık, vâizden, kendisini sevgilinin özellikleri konusunda bilgilendirmesini ister. Ancak bunun imkânsızlığını o da bilmektedir.

*İy vâ'iz-i mukallit niçe beyân idersin
Mâhiyyeti o mâhun bu îñ ü ana sızmaz (Aynî / 7-5)*

Vâizin yüksek sesle konuşmak zorunda olması nedeniyle, onun söyledikleri bazen ma'raya benzetilmiştir.

*Bülbülün bagda ter nagmesini dinler isen
Vâ'izin na'raları bir kuru gavga mı değil (Necâfî Beğ / 17-7)*

3) Şarkıcı:

Şarkılar eğlence meclisinin vazgeçilmezlerindedir. Bir eğlence meclisinde her şey tamam olsa da şarkıcının yokluğu meclise gölge düşürür. Dîvân şarkıcılık ve çalgıcılık yan yana düşünüldüğü için “çalgıcı” kavramını ayrı bir madde olarak almaya gerek duymuyoruz.

*Mutrib-i hûb-nefes birle sebük-rûh nedîm
Bâde hâzır ola vü nukl müheyyâ gicesi (Ahmed-i Dâ'î / 8-3)*

*Sipîhr çengine zerrîn veter takar hurşîd
Ki dize mutrib-i Zühre bu şî'r-i terle tereng (Ahmed Paşa / 21-5)*

*Mutribin gül-gûn yüzünde perde-i evtâr-ı çeng
Çekdi mustâr safha-i hurşîd ü meh-tâb üstüne (Ahmed Paşa / 16-2)*

4) Bekçi:

Dîvân şiirinde genellikle gece sözcüğü ile birlikte anılır. Bekçinin kullanıldığı beyitlerde gece ve gündüz sözcükleri arasında tezat oluşturulmuştur. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde fazla kullanılmamıştır.

*Gözi yaşından nice kan tolmasun dâmân-ı çarh
Peyk-i şeb tâcın günün yitişdi kapdı nâgehan (Mesîhî / 14-4)*

5) Attâr:

Dîvân şiirinde attârın kullanım alanı sınırlıdır. Attâr, güzel koku; yani parfüm satıcısıdır ve onun sattığı güzel kokuların, sevgilinin saçının kokusu yanında hiçbir önemi yoktur. Hatta attârlar, sevgilinin saçından koku almak için onun ayağına kadar giderler.

Bazen attâr sözcüğü kullanılmadan da bu mesleğe atıfta bulunulabilir.

*Bir dem dağılsa zülf-i gîrih-girini nesîm
Gül-zâr sanarım açar dükkân-ı misk (Ahmed Paşa / 13-3)*

Tabiat tasvirlerinde çiçeklerin güzel kokusundan bahsedilirken de attârın adı geçer.

*Hindû-beçe-i micmere-gerdân-ı çemendir
Rağbet komadı tabla-i atâra benefşe (Necâtî Beğ / 22-6)*

6) Tellâl-Tüccâr:

Birbirinden bağımsız düşünölemeyeceği için, bu iki mesleği aynı başlıkta inceledik. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde karşılaştığımız iki meslek grubu da Necâtî Beğ'in kasidesinde aynı beyitte geçmektedir.

Bülbülün güle olan aşkıdan dolayı feryat etmesi, şair tarafından tellala benzetilmiştir. Gül, kendi güzelliğini satsın diye, bülbülü tellal olarak tutmuştur.

*Hüsnünü satmaga gül bülbülü dellâl etmiş
Gel'e bâzâr edelim görklü sûdâ mı degil (Necâtî Beğ / 17-8)*

7) Gelin Süsleyici:

Şiirlerde “meşşâta” olarak geçer.

Gelin süslemek, geleneklerimiz gereği sıradan bir şey değildir. Gelinin düğünde gelinliğini giymesi ve taktığı her türlü aksesuarın uygun biçimde ayarlanması, bu işi bilen kişiler tarafından yapılır.

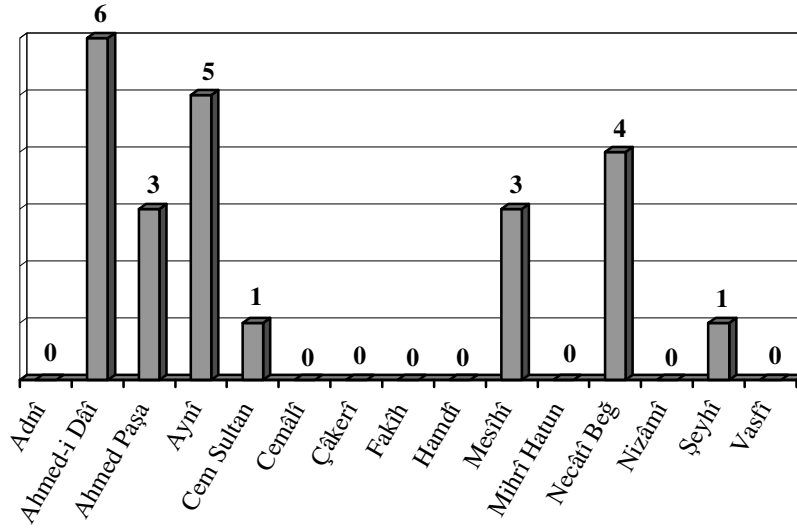
*Zeyn etdi gül arûsını meşşâta-i nesîm
Âyine oldı âb-ı revân şâne oldu hâr (Necâtî Beğ / 8-5)*

8) İmam:

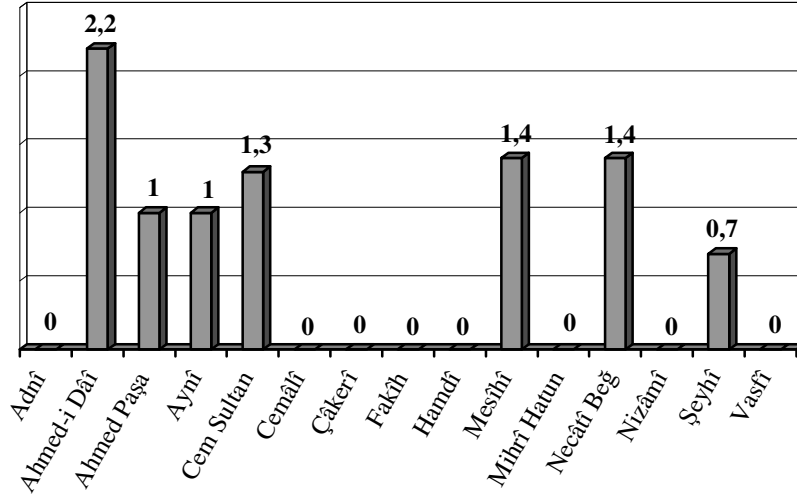
15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde genellikle ramazaniyyelerde karşımıza çıkar. Ramazan ayı boyunca halkı bilgilendirmek ve doğruya yönlendirmek için uğraşmasından bahsedilmiştir.

*Çün bir aylık yoldan istikbâl-i şâh-ı 'îd için
Halkun önine düşüp itdi kulavuzluk imâm (Mesîhî / 4-2)*

Grafik 3 - Nesib bölümünde kullanılan meslek gruplarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 4 - Meslek adı geçen nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

C) TABİAT UNSURLARI VE DOĞA OLAYLARI:

Dîvân şiirinde benzetmeler üzerine kurulmuş ifadeler önemli yer tutmaktadır. Tabiat unsurları ve doğa olayları hem betimlemelerde hem de sevgilinin unsurlarının benzetme yoluyla ifadesinde karşımıza çıkmaktadır.

1) Rüzgâr:

Dîvân şiirinde en fazla karşımıza çıkan doğa olaylarından biridir. Diğer doğa unsurlarıyla, özellikle ağaçla birlikte kullanıldığı gibi, sevgilinin özelliklerini ifade ederken de sıkça kullanılmıştır. Dîvân şiirinde özellikle “sabâ rüzgârının” ayrı bir yeri vardır. Sabâ rüzgârı sevgilinin saçının kokusunu dağıtır, onun kapısını açar. Rüzgâr kararsızdır, ne zaman , nereden, nasıl eseceği belli değildir. Bazen önüne kattığını götürür, ağaçların yaprakları rüzgârdan şikâyetçi olur. “Zaman” anlamında da kullanılır.

Açılmamış goncalar beşik içindeki bebeğe benzer, rüzgâr da bu beşiği sallayan anne gibidir.

*Mehd içinde tıfla benzer nâ-şüküfte goncalar
Kim salar kehvâresini nite kim mâder nesîm (Mesîhî / 8-4)*

Sabâ rüzgârı sevgilinin ferahlık veren yüzünden, bütün dünyaya ilkbahar mevsiminin geldiğini haber verir.

*Demidür iy sabâ yârün cemâl-i cân-fezâsından
Cihâna müjde vir tâ kim ser-â-ser nev-bahâr olsun (Aynî / 24-2)*

Su ile birlikte kullanılır. Şiddetiyle suyun akışını etkiler, bazen de suyun üstünde dalgalanmalar oluşturur, suya mısralar yazar.

*Âb-ı revân ayagina zencir urdı bâd
Bag u bahâr seyrinü girü komadı âb (Mesîhî / 7-12)*

Goncaların sabaha karşı açması, saba rüzgârına bağlanmıştır.

*Çözüben düğmesin açar yakasın goncaların
Kasdi bâd-ı seherin ya'ni temâşa mı degil (Necâfî Beğ / 17-10)*

Rüzgârın nefesiyle çevreye verdiği değişim, Cebrâil'in getirdiği bereket gibidir.

*Eder enfas-ı sabâ atrâfa arz-ı i'tidâl
Âyet-i Rahmet getirmiş gibi Cibril-i Emin (Necâtî Beğ / 20-4)*

Rüzgâr, nefesiyle adeta sevgiliyi öper, onu utandırır.

*Yâkût olur saht ü kurur kanı akikin
Yüzünü kızardıp çün ala bûseni sahba (Necâtî Beğ / 1-8)*

Rüzgâr, nefesiyle güle şekil verir, sanki onu düğüne hazırlamaktadır.

*Zeyn etdi gül arûsını meşşâta-i nesîm
Âyine oldu âb-ı revân şâne oldu hâr (Necâtî Beğ / 8-5)*

Gelişen olaylar şiddetli bir rüzgâra, kasırgaya benzetilir. Yediden yetmişe birçok insanı yaprak gibi titretir.

*Soldurup bâg-ı cihânı tünd-bâd-ı hâdisât
Berg-i asfer gibi ditrerdi kamu pîr ü civân (Mesîhî / 5-2)*

Misk kokusunu nefesiyle dört bir yana dağıttığı için, misk ve rüzgâr dosttur.

*Meydân-ı hüsn-i dostda tahsin sabâya kim
Gûy-ı meh-i münire urur savlecân-ı misk (Ahmed Paşa / 13-2)*

2) Deniz:

Dîvân şiirinde deniz, aşğın dertleriyle boğulduğunu teşbih yoluyla anlatırken çok fazla kullanılmıştır. “Bahr, deryâ, yemm” gibi sözcüklerle ifade edilmiştir. Su ve benzeri kavramlarla tenasüp oluşturacak biçimde karşımıza çıkar. “Dert, gam denizi” tamlaması teşbih-i belîğ yoluyla dîvân şiirinin en çok tercih edilen mazmunlarından biridir.

*Yemm-i gam garkası çıkça ölü dirilse ne var
Çemen ü bâd-ı sbâ Hızır u Mesîhâ mı degil (Necâtî Beğ / 17-2)*

3) Çiy:

Dîvân şiirinde “şeb-nem” ve “jâle” sözcükleriyle ifade edilen çiy, çiçeklerin dostudur. Onların üstüne konar, onları sular, onların gözyaşları olur. Çiy, inci tanesine de benzetilmiştir. Çiçekler üstünde yıldız tanelerini andırır. Bahar tasvirlerinde çiy tanesinin önemli yeri vardır. Çiçekleri, bitkilerin yapraklarını çiy tanesi renklendirir, onlara “can suyu” olur. Mesîhî'nin jâle redifli bir kasidesi vardır.

Jâle inci tanesine benzer, çiçekler onu başlarının tacı ederler.

Getürdi tuhfe çemen ehline dürer jâle
‘Âceb mi olsa ger ezhâra tâc-ı ser jâle (Mesîhî / 6-1)

Jâle dürler takdı gûş u gerden-i şâh-ı güle
Lâleler gül-gûne-i ruhsâr-ı sahrâdır yine (Necâtî Beğ / 23-2)

Bülbülün gece boyunca güle yazdığı mektupları, çiy tanesi gülün yaprağından siler.

Gice gice ne mekâtib yazarsa bülbüller
Gülün sahîfelerinden yine siler jâle (Mesîhî / 6-4)

4) Yağmur:

Yağmur, bereketin simgesidir. Her bir damla rahmet damlasıdır. Bitkilere can verir. Bazen aşğın gözyaşları yağmurla kıyaslanabilecek kadar çoktur. Yağmur genellikle bahar mevsimiyle birlikte anılır.

Yağmur, tabiata can verir, onların su ihtiyacını giderir.

Rahmet derârîsi katarât-ı zülâl ile
Sîr-âb goncanun sadeîn itdi pür le’âl (Aynî / 4-7)

Yağmur, Allah’ın lütfudur. Zindana benzeyen toprak altından bitkileri dışarı çıkaracak olan, bu lütuftur.

Zindân-ı hâkden bu nebâtâtı çekmege
Bârânı ris mân eder eder eltâf-ı Kirdigâr (Necâtî Beğ / 6-6)

Denize düşen yağmur damlaları, balıkların kulağına takılmış bir küpeye benzer.

*Gûş-ı mâhîye takar san ki gümüşden halka
Nâzil oldukça su üzre katarât-ı emtâr (Mesîhî / 8-6)*

5) Şimşek:

Şimşek 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde çok karşılaştığımız kavramlardan biri değildir. Genellikle tabiattaki değişimi, görünümü ifade ederken kullanılmıştır. Yağmurun kullanıldığı beyitlerde daha çok karşımıza çıkar.

*Ben arkasında sürmeg için ra'd-veş figân
Yagmur yirine ebr-i kefûm tâziyâne-vâr (Mesîhî / 17-20)*

6) Nehir:

Nehir, “âb-ı revân” ve “cûy-bâr” biçimleriyle çok fazla kullanılmıştır. İlkbaharın müjdecilerinden biridir.

İrmak, selvinin ayağına yüz sürmek için, yatağından kıvrıla kıvrıla akar.

*Bir servin ayagina yüz urmag için gider
Döne döne terâne ile bâga cûy-bâr (Necâtî Beğ / 6-11)*

Karların erimesiyle birlikte ırmaklar hareketlenir.

*Berfin gümüş varaklarını hall edib havâ
Cedvel çeker sâhife-i gül-zâra cûy-bâr (Necâtî Beğ / 8-4)*

Güllerin yanağı o kadar güzeldir ki ırmak dalgalarıyla satır satır onun güzelliğini yazar.

*Güllerün itmeg için ârızı vasfın tahrîr
Mevcden mustar idinmiş safahât-ı enhâr (Mesîhî / 8-3)*

İrmak, gece gündüz durmadan aktığı için ömre benzetilmiştir.

*Baglar ten gibidür olmuş ana âb revân
Câylar 'ömr gibidür ki geçer leyl ü nehâr (Mesîhî / 8-4)*

Sevgiliye kavuşamayanlar gözlerinden Ceyhun ve Aras gibi yaş akıtırılar.

*Şevki yazısında yandılar zülâl-i vasl için
Teşne diller gözlerinden dökdi Ceyhûn u Aras (Şeyhî)*

7) Dalga:

Deniz, ırmak gibi unsurlarla kullanılmıştır. Dalgalar su üstüne yazı yazarlar ve bu yolla aşğın hislerine tercüme olurlar.

*Güllerün itmeg için ârızı vasfın tahrîr
Mevcden mustar idinmiş safahât-ı enhâr (Mesîhî / 8-3)*

*'Ârızı nakşını tahrîr itmege ol gül-ruhun
Safha-ı âb üzre kılmış mevcden mustar nesîm (Mesîhî / 10-7)*

8) Kar:

Kar yağışı, dîvân şiirinde genellikle kış mevsiminin sonu, baharın başlangıcı olarak çok kullanılmıştır. Beyaz rengiyle ağaç yapraklarının üzerinde gümüş gibi görünen kar, onların güzelliklerine ayrı bir değer katar.

*Berfin gümüş varaklarını hall edib havâ
Cedvel çeker sâhife-i gül-zâra cûy-bâr (Necâtî Beğ / 8-4)*

Kar yağmaya başlayınca, topraktaki bitkiler de onun soğğundan etkilenip yok olacaklardır.

*Oldı çünkim melah-ı berf havadan nazil
Mezra-ı sebz-i tarabdan gönül umma hâsıl (Necâtî Beğ / 14-1)*

Güneşin yüzünü göstermesiyle birlikte kar utancından eriyip yerin dibine girer.

*Eriyip yerlere geçse yeridir hacletden
Beri kim hâr ediben yüzünü depdi yere il (Necâfî Beğ / 14-5)*

9) Bulut:

Bulut, daha çok yağmurla tenasüp oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Aşığın gözü yaşlı halinden veya nemli gözlerinden bahsedilirken de benzetme yoluyla ifade edildiğini görebiliriz.

Bulut, toprağa incileri, yani yağmur damlalarını gönderir.

*Gülzâr gûşesinde egilüp benefşeler
Şol dürleri arar ki nisâr eyledi sehâb (Mesîhî / 7-9)*

Bulutların hareket ederek yağış getirmesi, kendinden geçmiş bir devenin yere tükürmesine benzetilmiştir.

*Üştur-i mest gibi saçtı kefin yere sehâb
Bağladı kâfile-i işre ü şâdi mahmil (Necâfî Beğ / 14-2)*

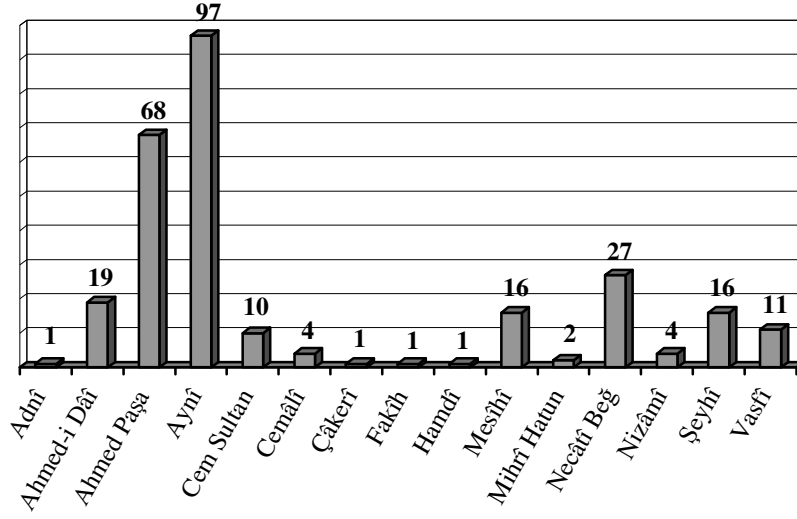
Bulutların kararması ve yağmurun yaklaştığını haber vermesi, yüzünü buruşturan insana benzetilmiştir.

*Ebr dürdü yüzünü bu işe saht oldu zemîn
Mihr başın aluban kaçdı ve mâh oldu hacil (Necâfî Beğ / 14-6)*

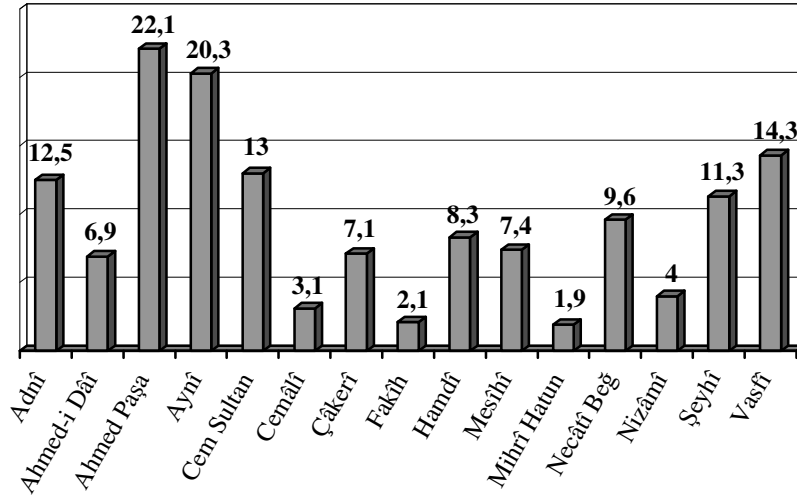
Bulut, yağmur getirdiği için cömertliğin bir ifadesi olarak da kullanılmıştır.

*Sultân-ı dehr Hazret-i Mahmûd Hân k'anun
Cûdı bulutlarından olur her diyâr âb (Necâfî Beğ / 5-8)*

Grafik 5 - Nesib bölümünde kullanılan tabiat unsurlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 6 - Tabiat unsurlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

Ç) GÖKCİSİMLERİ VE ASTRONOMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Dîvân şiirinde güneş, ay ve yıldız çok kullanılmıştır. Sevgilinin özellikleri anlatılırken bu gökcisimlerinin parlaklığından yararlanılmıştır. Güneşin, zora düştüğü durumlarda sevgilinin yüzünden ışık alması gibi mübalağalı anlatımlara da başvurulmuştur.

1) Felek- Gökyüzü:

Felek kavramı dîvân şiirinde sadece gökyüzü anlamıyla değil; baht, şans gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Şairler kadere isyan etmek istemedikleri için feleğe yüklenmişler ve şikâyetlerini ona dile getirmişlerdir. Yedi veya dokuz katlı ve mukavves olarak tasvir edilişi, gün veya geceye göre aldığı renkler, yıldızlar ve yıldızların durumu gibi hususiyetleriyle çeşitli teşbih ve mecazlara mevzu olmuştur.¹

Çiy tanelerinin gökten düşmesinin sebebi, feleğin bülbülün âhına dayanamayıp gözyaşı dökmesi şekline yorumlanmıştır.

*Gören sanur feleği bülbül âhı dertletti
Kaçan ki tamlaya gökden birer birer jâle (Mesîhî / 6-10)*

Çiy taneleri, feleğin yüreğinin yağıdır.

*Çarhun yüregi yağı midur Jâleler 'aceb
K'andan çerâg-ı lâle bulur böyle iltihâb (Mesîhî / 7-2)*

Gökyüzünde bulunan ay, sevgiliye hayrandır.

*Hayâl-i rûy u mâyun itdi mâhı
Felekde gâh gûy u gâh çevgân (Aynî / 21-6)*

Felek, mutluluğun yolunu aşığıın yakasına yapışmakta bulur.

*Subh olunca yakama değdi yapışdı eflâk
Ah kim şâdlığı gördü felek müstedrek (Necâtî Beğ / 12-7)*

Felek bütün dünyayı zulümden yıkıp geçirebilir.

*Eşiginden erişir âleme adl ile nizâm
Yoksa zulm ile yıkardı kamu dünyâyı felek (Necâtî Beğ / 12-9)*

¹ Mehmed Çavuşoğlu, Necâti Bey Divanı'nın Tahlili, İstanbul, 2001

Felek, tasa benzetilmiştir.

*Meger ki tâs-ı felekdür riyâz içinde semen
Ki yer yer encüme benzer içinde her lâle (Mesîhî / 6-11)*

*Sürh minkâr edinür tût-i ser-sebz-i felek
Olalı şâm-ı siyeh Hind diyârına misâl (Necâtî Beğ / 16-5)*

Âşık, başına gelenlerden dolayı feleği suçlar.

*İy vefâsuz hâ'in ü bî-emân felek
V'iy hatâ-perver belâ-bahş u kazâ-gerdân felek (Cem Sultan / 8-1)*

2) Güneş:

Güneş, gökyüzünün en değerli cisimidir. Bu yüzden sevgilinin özellikleri sayılırken güneşten çok yararlanır. Güneş diğer gök cisimlerinin lideridir. Gökyüzünün en güçlü cismi olduğu için padişahlara da benzetilmiştir. Cariyeler onun kapısı önünde yıldızlar gibi bekler.

*Halâyık i felek-ârâ-yı hurşîd
Dutar encüm-sıfat kapında dîvân (Aynî / 21-5)*

Güneş, gecedan kalan hoş kokuyu yüzüne örtü yapmıştır.

*Bir dün ki kulmuş idi cemâline âfitâb
Müşgîn gülalesin gecenin anberîn nikâb (Necâtî Beğ / 3-1)*

Güneşin batış vaktinde renk değiştirerek kızarması şafak vaktinin güneşin yokluğuna ağlamasına benzetilmiştir.

*Bir dem ki gâ'ib olmuş idi mihr-i âsumân
Ol hasretiyle çeşm-i şafak ağlamışdı kan (Mesîhî / 2-1)*

Güneşin dönüşü, Avrupalı güzellerin baş döndürücülüğüne bağlanmıştır.

*Serv-kat sîmîn-beden Efrengî mahbûb-ı melik
Ayıla gün hüsninün 'ışkında ser-gerdândur (Cem Sultan / 9-11)*

Güneş, sevgilinin kapısının önünden ayrılmaz.

*Halâyık iy felek-ârâ-yı hûrşîd
Dutar encüm-sıfat kapunda dîvân (Aynî / 21-5)*

Güneş onun yüzündeki parlaklığı kıskanır.

*Âsitânun her kudûretten zihî 'âli-cenâb
Pâk ider cârûb-ı zerrîn ile her subh âfitâb (Necâtî Beğ / 4-1)*

3) Ay:

Dîvân şiirinde ay, sevgilinin parlak yüzü için kullanılmıştır. Eğlence meclislerini aydınlatan, gecenin karanlığına ışık veren ay yüzlü sevgili (mâh, meh)'dir.

Hilâl ayı yüzünü sevgili gibi nazlanarak gösterir.

*Tâ ki gösterdi ufukdan nâz ile peyker hilâl
Merve hakkı 'âleme oldu safâ-güster hilâl (Mesîhî / 3-1)*

Ayın dönüşü, Avrupalı güzellerin baş döndürücülüğüne bağlanmıştır.

*Serv-kat sîmîn-beden Efrengî mahbûb-ı melik
Ayıla gün hüsninün 'ışkında ser-gerdândur (Cem Sultan / 9-11)*

Felek, sevgilinin hilalinden dolayı ona köle olmak ister.

*Bu felek her mâh kim sana hilâlin 'arz ider
Dimek ister ki senin bir bendenem tavk-dâr (Vasfî / 3-17)*

Yüzünün parlaklığı, aya ışık verecek kadar çoktur.

*Kanı bâbun bigi yâ feneri ki ola delîl
Şem'inün nûrı münevver ide devr-i kameri (Aynî / 31-11)*

4) Yıldız:

Dîvân şiirinde yıldızlar genel anlamıyla kullanıldığı gibi, birçok yıldız da özelliğine göre beyit içinde değerlendirilmiştir.

Yıldızların sayısı sınırsızdır.

*Gitmişler idi şarka meh ü garba âfitâb
Begnüz çerîye dönmiş idi necm-i bî-kerâm (Mesîhî / 2-2)*

Gökyüzünün bekçisi, gökyüzünün en parlak yıldızına (Sevr) samanyolunun sarayını sunar.

*Yorgun düşüp uyumuş idi çarh ekincisi
Dökmişdi gökde Sevr önine kâh-ı Kehkeşân (Mesîhî / 2-4)*

Gül ve nergis Süreyyâ yıldızına benzetilir.

*Oldu gül nergis ile mâh ü Süreyyâ şebîh
Gökde istediğimiz yerde müheyâ mı değil (Necâtî Beğ / 17-6)*

Sevgilinin parlak ve güzel yüzü, Müşterî yıldızının parlaklığına benzetilmiştir.

*Gelmemişdir 'âleme hüsnün gibi ey bî-bedel
Âfitâb-ı Müşterî-fer Zöhre tal'at meh-cebîn (Necâtî Beğ / 20-22)*

Samanyolunun önemli yıldızlarından biri de Zühre'dir.

*Seher ki Zöhre nevâda düzetti perde-i çeng
Arûs i heft felek çarha girdi çâpük ü şeng (Ahmed Paşa / 21-1)*

*Nakşıla yidi perdede on iki makâmı
Tasnîfile gösterdüğü bu Zühre-i Zehrâ (Cem Sultan / 6-10)*

Zuhal yıldızı sevgilinin kapısının önünde beklediğinden beri, hiçbir yıldızın gözüne uyku girmez.

*Dergehinde pâs-bân olalı keyvân ol mehûn
Gelmedi devrinde bir seyyârenün çeşmine hâb (Mihri Hatun / 4-6)*

5) Samanyolu:

Bütün gök cisimlerini içinde barındıran samanyolu, sonsuzluğun simgesi gibidir.

*Yorgun düşüp uyumuş idi çarh ekincisi
Dökmişdi gökde Sevr önine kâh-ı Kehkeşân (Mesîhî / 2-4)*

*Nâ-bedîd oldı tarîk-i Kehkeşân-ı âsmân
Kurs-ı hurşîdî zemîne eyledi azher cihân (Aynî / 22-4)*

6) Burçlar:

Astronomi terimlerinden biri olan burçlar da dîvân şiirinde önemli bir yer tutmaktadır.

Boğa burcu (Sevr) içinde “aynü’s-sevr” veya “e-d-deberân” adı verilen en parlak yıldızı barındırır.

*Yorgun düşüp uyumuş idi çarh ekincisi
Dökmişdi gökde Sevr önine kâh-ı Kehkeşân (Mesîhî / 2-4)*

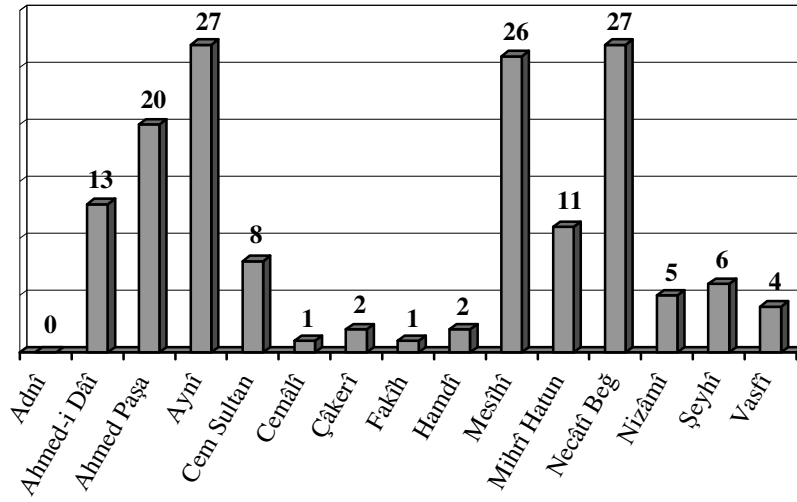
Balık burcu (Delv) yıldızların şâhı gibidir.

*Yine çünkü şâh-ı encüm Delve tahvîl eyledi
Hût-ı gark-ı âb itdi işbu cân-perver cihân (Aynî / 22-6)*

Güneşin Hamel burcuna varmasına az kalması, dünyanın mutluluk verici bahara kavuşmasına az kaldığının göstergesidir. (Güneş bu burca Mart'ın 9'unda dahil olur.¹)

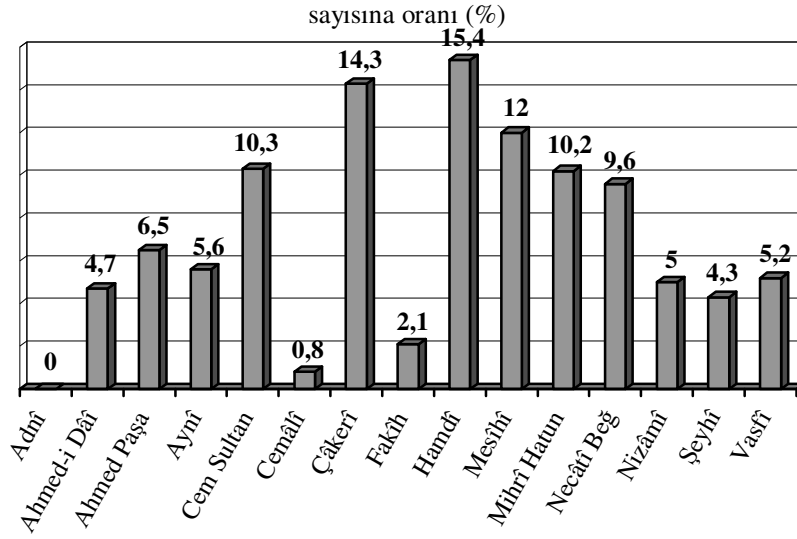
*Az kaldı kim Hamel burcına vara âfitâb
Bağlana Nev-rûz-ı fîrûz ile çok zîver cihân (Aynî / 22-7)*

Grafik 7 - Nesib bölümünde kullanılan gök cisimlerinin şairlere göre beyit dağılımı

¹ Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1993, s.321

Grafik 8 - Gök cisimlerinin kullanıldığı nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti

D) SAVAŞ ALETLERİ

Türklerin yüzyıllardır süregelen savaşçı kimliği, dîvân şiirinde de farklı biçimlerde kendini göstermiştir. Savaş aletleri fiziki özelliklerine veya etki biçimlerine göre sevgilinin farklı uzuvlarına benzetilmiştir. Tarihte, kişilerin adıyla özdeşleşmiş savaş aletleri de bulunmaktadır. Bazı şiirlerde de telmih yoluyla bunlardan bahsedilmiştir.

1) Kılıç:

Türklerin savaşçı kimliğini simgeleyen en önemli savaş aletlerinden biri olan kılıç, aynı zamanda sevgilinin de öldürücü darbeyi vurduğu ya da aşığı yaraladığı gamzesidir. Parlaklığıyla etrafa korku salar.

Gökyüzünde parlayan hilâl, hafif eğri biçimiyle padişahın gökyüzünde asılı kılmış kılıcına benzer.

Sanasun şâhın kılıcıdur asılmış 'arşda
Gûşe-i tâk-ı felekde görünür Enver hilâl (Mesîhî / 2-4)

Savaşçı ruhun önemli simgelerindendir. Türk askerlerinin mücadeleci yapısını ortaya koyan ve onların adıyla özdeşleşmiş bir silahtır.

*Yine geldi remze çekdi leşker-i hâver cihân
Hind u Zengî leşkerine vurdı tîg-i fer cihân (Aynî / 22-1)*

Ağzı var dili yok gibidir; ancak ciğerleri yaralar.

*Egerçi tîg-i ciger-dûzun agzı var dili yok
Aceb budur kim olur cümleten zebân hançer (Necâtî Beğ / 7-8)*

Parlaklığından dolayı, karanlık sözcüğüyle tezat oluşturacak biçimde kullanılır.

*Zimmunda muzmer olmasa bir tîg-i âb-dâr
Pulâd beyzâ va'zına olmazdı her nişân (Necâtî Beğ / 21-9)*

2) Zırh:

Zırh, savunma amaçlı bir savaş aleti olup, kişinin üzerine giydiği demirden bir elbise biçimidir. Dîvân şiirinde genellikle Hz. Davud ile birlikte kullanılmıştır. Çünkü zırh, Davut Aleyhisselâm'ın mucizesidir. Zırh yapanların ilki o olduğu gibi, giyenlerin de ilki odur.

*Saçını çöz ki zırh adı anmaya Dâvûd
Gözünü süz ki takınmaya Erdevân hançer (Necâtî Beğ / 7-2)*

*Gâh Dâvûdî zırhlar örtinüp âb-ı revân
Geh gümüştenden harbeler peydâ ider çarh-ı dilîr (Mesîhî / 11-3)*

3) Top:

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde Karamanlı Aynî'nin bir şiirinde karşılaştığımız top, sevgilinin yüzündeki tüyleri hayal eden ayın aldığı durum için kullanılmıştır.

*Hayâl-i rûy u mâyun itdi mâhı
Felekde gâh gûy u gâh çevgân (Aynî / 21-6)*

4) Cirit:

Geleneksel silahlarımızdan olan ve spor müsabakaları da yapılan cirit, bir önceki maddede verdiğimiz örnekte olduğu gibi Aynî'nin kasidesinde karşımıza çıkmaktadır.

*Hayâl-i rûy u mâyun itdi mâhı
Felekde gâh gûy u gâh çevgân (Aynî / 21-6)*

5) Kemend:

Dîvân şiirinde zaman zaman karşılaştığımız kemend, atla kullanımı bütünleşmiş bir alettir. Daha çok düşmanı sağ olarak ele geçirmek amacıyla kullanılan kemend, yaralayıcı yönünün daha az olması bakımından da diğer savaş gereçlerinden ayrılır.

Boyna takılan kemend, asi kişilere boyun eğdirmek için kullanılmıştır.

*Ser-keşleri muti ede câbirleri helâk
Gösterse halka halka kemendini ger nişân (Necâtî Beğ / 21-6)*

6) Haçer:

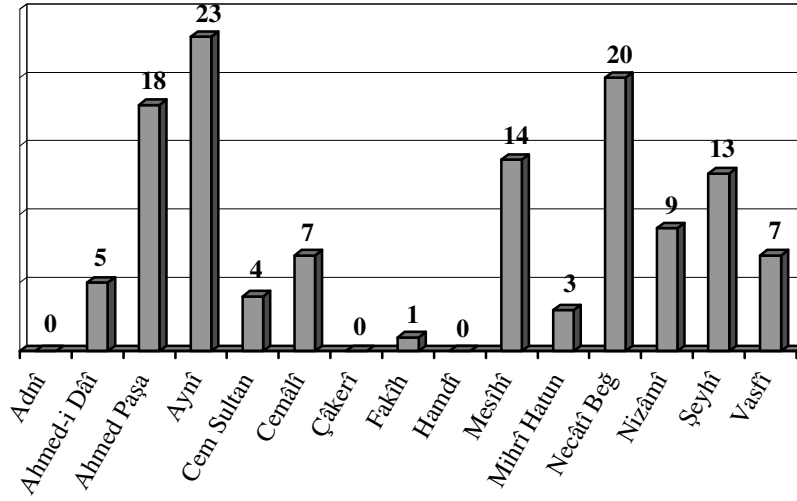
İki tarafı keskin bir savaş aleti olan haçer, dîvân şiirinde, sevgilinin gam derdinden dolayı duyulan acı anlamında çok kullanılmıştır. Necâtî Beğ'in haçer redifli bir kasidesi vardır.

*Ölücek haçer-i gamdan eşigi toprakına
Dest-i cevr ile yaza hûn-ı dil âyât-ı vefâ (Necâtî Beğ / 2-7)*

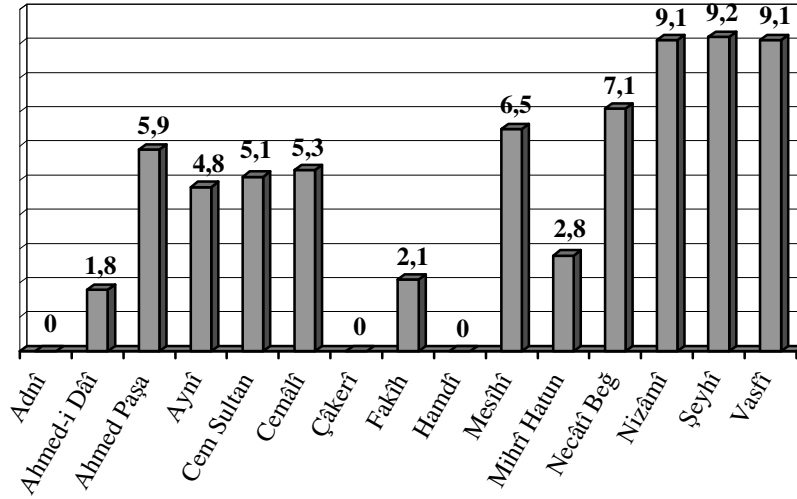
Sevgilinin gamzesinden korunmak için bütün Türkler haçer takmıştır.

*Edindi gamzeden ol çeşm-i nâ-tüvân haçer
Ki resmdir takınır cümle Türkman haçer (Necâtî Beğ / 7-2)*

Grafik 9 - Nesib bölümünde kullanılan savaş aletlerinin şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 10 - Savaş aleti adı geçen nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

E) ÇALGILAR:

Eğlence kültürünün de çok önemli bir yere sahip olduğu dîvân şiirinde, gazellerdeki kadar olmasa da çalgılara zaman zaman yer verildiğini görmekteyiz. Çok fazla olmasa da kasidelerin nesib bölümünde müzik aletlerinden birkaçına rastlıyoruz.

1) Davul-Kös:

Güçlü sesiyle davul ve kös gökleri inletir.

*Tutdı âfâkı kamu âvâz-ı kûs-ı devletün
Çalınur her dem-be-dem enfüsde tabl haşmetün (Aynî / 20-1)*

2) Çeng:

Türk müziğinin geleneksel çalgılarından olan çengin yerini günümüzde köşeli arplar almıştır.

Türk müziğinde bulunan önemli çalgılardandır.

*Çalınur çeng ü def ile erganun kanûn misâl
Ney girîvinden Frengçe ser-be-ser efgândur (Cem Sultan / 9-13)*

Eğlence meclislerinin vazgeçilmezlerindedir.

*Bâde-i hamrâ ile çeng ü neye verdi amel
Tevbe vü zühd ü salâhı eyledi bî-karâr gül (Necâtî Beğ / 15-9)*

*Seher ki Zöhre nevâda düzetti perde-i çeng
Arûs-ı heft felek çarha girdi çâpük ü şeng (Ahmed Paşa / 21-1)*

3) Ud:

Türk müziğinin ses yapısına en uygun çalgılardan biri olan ud, Aynî'nin bir kasidesinde karşımıza çıkmaktadır.

Ud sesi, insanın içindeki acının ve kederin bir yansımasıdır.

*Mihnetde 'ûd u ney bigi nâlân isen n'ola
Sabr eylegil ki gûş ide bu sûz u sâzunda (Aynî / 28-3)*

4) Ney:

Ney de ud gibi Türk müziğinin, özellikle de tasavvuf müziğinin önemli çalgılarından. İçli sesiyle birçok şiirde, insanın içindeki acıları dile getiren kavram olarak kullanılır. Bunların başında ayrılık acısı gelmektedir.

*Bâde-i hamrâ ile çeng ü neye verdi amel
Tevbe vü zühd ü salâhı eyledi bî-karâr gül (Necâfî Beğ / 15-9)*

*Mihnetde 'ûd u ney bigi nâlân isen n'ola
Sabr eylegil ki gûş ide bu sûz u sâzuna (Aynî / 28-3)*

*Çalınur çeng ü def ile erganûn kanûn misâl
Ney girîvinden Frengçe ser-be-ser efgândur (Cem Sultan / 9-13)*

5) Erganûn:

Günümüzde org veya klavye olarak bilinen erganun, müzik terimi olarak 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde, birkaç beyitte karşımıza çıkmaktadır.

Ayrılık acısının inleyen sesidir.

*Dün gice hicrân ile bir sohbetimiz geçti kim
Erganûn avâzesiydi nâle-i zâr ü enîn (Necâfî Beğ / 20-26)*

*Çalınur çeng ü def ile erganûn kanûn misâl
Ney girîvinden Frengçe ser-be-ser efgândur (Cem Sultan / 9-13)*

6) Çan:

Dîvân şiirinde genellikle kilise sembolü olarak kullanılan çanı, incelediğimiz kasidelerde kervandaki çan sesi olarak geçtiği için bu bölüme almayı daha uygun gördük.

*Kibriyânun kârvânından haber virmez ukûl
İrmez andan cân kulagina meger bang-ı ceres (Şeyhî)*

7) Kânûn:

Cem Sultan'ın yukarıda “erganun” maddesine örnek olarak aldığımız beytinde Frenk ülkesini inleyen çalgılardan biri olarak kullanılmıştır. (Bkz. *Cem Sultan* / 9- 13)

8) Def:

Cem Sultan'ın yukarıda “erganun” maddesine örnek olarak aldığımız beytinde Frenk ülkesini inleyen çalgılardan biri olarak kullanılmıştır. (Bkz. *Cem Sultan* / 9- 13)

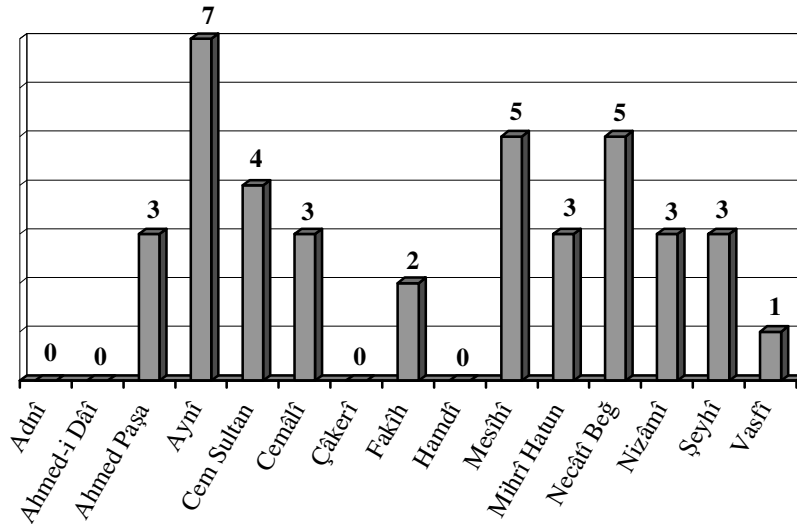
9) Cümbüş:

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümlerinde Necâtî Beğ'in bir kasidesinde adı geçmektedir.

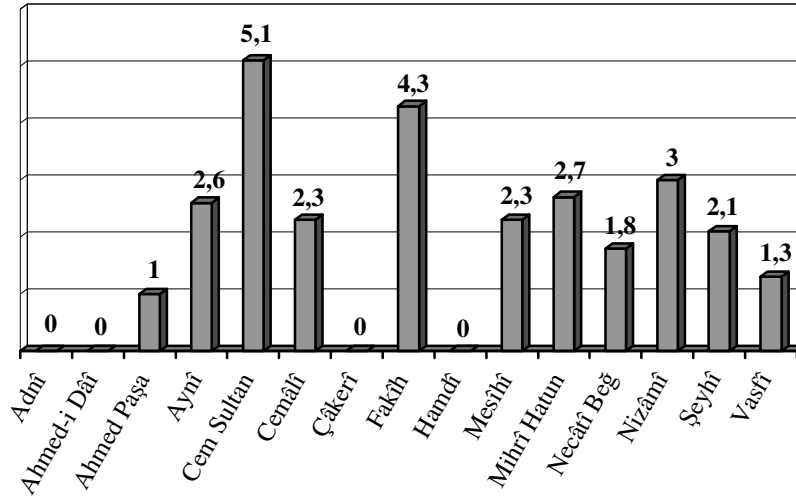
Sabah rüzgârının çıkardığı uğultu, cümbüş sesine benzetilmiştir.

Nola ger başa giye lâle frengî şapka
Cünbiş-i bâd-ı sabâ nefha-i 'Îsâ mı degil (Necâtî Beğ / 17-9)

Grafik 11 - Nesib bölümünde kullanılan çalgı adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 12 - Çalgı adı geçen nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

F) AŞK HİKÂYELERİ

Dîvân şiirinde aşk hikâyeleri genellikle mesnevi nazım şekliyle anlatılmıştır. Beyitleri kendi arasında uyaklı olduğu için, uzun anlatılarda mesnevi nazım şekli tercih edilmiştir. Mesnevilerin kahramanları da dîvân şiirindeki nazım biçimlerinde telmih yoluyla kullanılmıştır. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde belirgin biçimde karşımıza çıkan aşk hikâyelerini aşağıda derlemeye çalıştık.

1) Gül ü Bülbül:

Edebiyatımızda farklı şairler tarafından kaleme alınan Gül ü Bülbül mesnevilerinin en tanınmış olanı Fazlî'nindir. Bülbülün güle duyduğu aşk ve ayrılık acısı nedeniyle çıkardığı nâleler, birçok şiirde karşımıza çıkmaktadır. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki dîvân şiirinde gülün adının geçtiği hemen her beyitte bülbül de kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde bülbülün güle olan aşkı dillere destandır. Bülbül, "Biz âleme bir yâr için âh etmeye geldik." diyerek maşukuna sevdasını haykırmaya gider. Bir rivayete göre gülün rengi o zamanlar kırmızı değildir. Bağrı ateş-i aşkla yanan bülbül yüreğindeki güle şakısa da gül bülbüle hiç yüz vermez. Bu naza dayanamayan bülbül gidip gülün dalına konuverir. Dikenler gövdesine batınca akan kanlar gülün dibine dökülür. Kanlar gülün köklerinden damarlarına sirayet eder. Velhasıl gül, o günden sonra kırmızı açmaya başlar.

Bülbül, güle olan aşkından dolayı gam çekmektedir.

*Buhûr itmege teshîr-i goncaya bülbül
Miyân-ı oda sipend oldu ak biber jâle (Mesîhî / 6-15)*

Sabah rüzgârının esmesiyle ortalığa yayılan gül kokusu, bülbülü çılgınca söyler.

*Söyledür bülbülü bûy-ı gül ile bâd-ı sabâ
Mantuku't-Tayr okıdur kuşlara san kim 'Attâr (Mesîhî / 8-7)*

Aşğın gönlü, bülbüle benzetilmiştir. Hasretinden dolayı ağlar; ancak her şeye rağmen sabretmeyi bilir.

*İy 'andelîb-i dil n'ola zâr ü nizâr isen
Sabr eylegil ki gûş ide ol gül avâzuna (Aynî / 28-5)*

*Ben dahî umar idim k'ola müyesser yarın
Gül ü bülbül gibi yâr ile demek işitmek (Necâtî Beğ / 12-5)*

Bülbül, gülün dikenleriyle kana bulanmıştır, gül ise kendi halinde gülüp oynamaktadır.

*Gonca gibi gam dikenlerinde bülbül kan yutar
Karşısında bâd-ı subh ile güler oynar gül (Necâtî Beğ / 15-12)*

2) Leylâ ve Mecnûn:

Dîvân şiirinin en önemli mesnevilerinden biri olan Leylâ ve Mecnûn ile ilgili alıntılara, özellikle gazelerde çok fazla rastlamak mümkündür. Âşık, kendisini Mecnûn'un yerine koyar. Sevdiğine bir türlü kavuşamaz. 15. yüzyıl kasidelerinde zaman zaman bu hikâyeye ile ilgili kavramlara yer verilmiş olsa da, nesib bölümünde çok fazla kullanılmamıştır.

Menekşenin güle olan uzaklığından ve ona erişememesinden dolayı menekşe Mecnûn'a, gül de Leylâ'ya benzetilmiştir.

*Mecnûn gibi bulamadı Leylî ile kurbet
Sa'y edip eremez gül-i gül-zâra benefşe (Necâtî Beğ / 22-10)*

3) Yûsûf u Züleyhâ:

Dîvân şîrinin önemli mesnevilerinden Yûsûf u Züleyhâ'nın edebiyatımızdaki en bilinen örneği, 15. yüzyıl mesnevî şairlerinden Hamdullah Hamdî'ye aittir. Şiirlerde bu hikâyeye ait unsurlara yer verilmiştir.

Yusuf, yüzünün güzelliğiyle ve Mısır'a sultan olmasıyla anılmıştır.

*Yâ felek Mısırında sultân oldı bir Yûsûf-cemâl
Yâ Züleyhâdır tutar narenc-i zer-peyker güneş (Ahmed Paşa / 19-1)*

Yusuf'un kuyuya atılmasına telmihlerde bulunulur.

*Gâlibâ çarha düşdü Yûsûf-vâr
Ol azîz-i cihân olan arpa (Necâtî Beğ / 24-2)*

*Gözlerinden Ya'kûb'ın kan itdirüben Yûsûf'u
Geh kuyuya biragup geh atduran zindân felek (Cem Sultan /8-5)*

Yusuf'un, uzun bir hasretlikten sonra babasıyla karşılaştığı andan bahsedilmiştir.

*Gelince Yûsûf-ı gül intizâr-ı hasretten
Agardı dîde-i Ya'kûb gibi her jâle (Mesîhî / 6-7)*

Dünyayı yaşlı Züleyhâ'ya, adalet ise genç ve güzel Yusuf'a benzetilmiştir.

*Hevâ-yı Yûsûf-bahtınla nev-civân oluben
Acûz-ı dehr Züleyhâ-veş etti arz-ı cemâl (Ahmed Paşa / 22-3)*

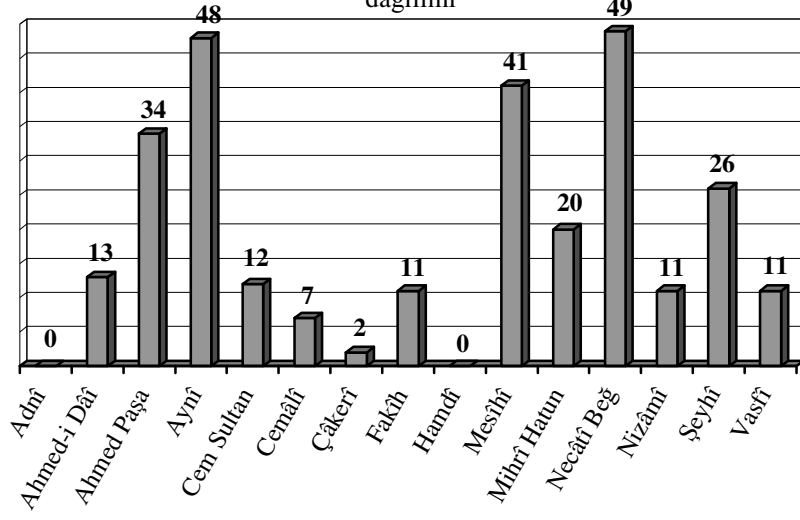
Güller, Yusuf'un Züleyhâ'yı gençleştirdiği gibi, dünyayı güzelleştirmiştir.

*Yûsûf-ı gül şevki uş Mısır-ı çemende eyledi
Pîr-i dünyâyı Zelîhâ-veş civân-ı nazenîn (Ahmed Paşa / 23-7)*

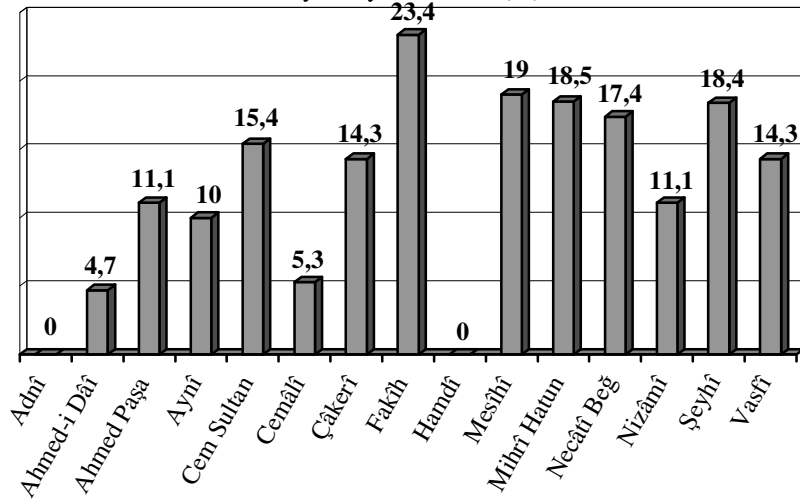
Yusuf güle benzetilmiş, gonca ise Yusuf'un zindana düşmesi olarak yorumlanmıştır.

*Anun içindür çemen Mısırında çiçekler azîz
Kim dahî gül Yûsûfunun gonceler zindânudur (Şeyhî / 6 -8)*

Grafik 13 - Nesib bölümünde kullanılan mesnevi kahramanlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 14 - Mesnevi kahramanlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

G) SOYUT KAVRAMLAR:

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümleri üzerinde yaptığımız incelemede, insanın manevi özellikleri üzerinde de durulduğunu ve bu soyut kavramların daha çok sevgilinin özellikleri olduğunu görmekteyiz.

1) Alçakgönüllülük:

Hilâlin alçaktan gelmesinin sebebi alçak gönüllülüğüdür, ağırbaşlılığından dolayı başı “kaf” harfi gibi öndedir.

*Didi bir şâha tapu kılup tevâzu’ eylerem
K’eyledi kâf-ı vakârı kâmet-i gerdûnu lâm (Mesîhî / 4-12)*

2) Kin:

Kış mevsiminin sona ermesiyle müminin hatırı gibi silinmiştir.

*Za’il oldı arsa-i âfâkdan berd-i şitâ
Hâtır-ı mü’min gibi kim kalmaya âsâr-ı kîn (Necâtî Beğ / 20-3)*

3) Fitne:

Divan şiirinde fitnenin, karışıklık ve kavganın en önemli nedeni olarak sevgilinin yan bakışı gösterilmiştir. Aşağıda, karşılaştığımız iki örnekte ise biraz daha farklı bir kullanım söz konusudur.

Kargalar, kara renklerinden dolayı fitne çıkararak, Anadolu topraklarını karıştırmak isteyen insanlara benzetilmiştir.

*Tutmuş iken bâg-ı Rûmı zengî-yi zâg-ı fiten
Kudretinden saldı Hakk bir şâhbâzı nâgehân (Mesîhî / 5-7)*

Sevgilinin güzel kokusu yüzünden fitne çıkar.

*Sabâ ol 'abher-i misk-i cihâna fitnesin sal gel
Ki nergîs hâb-ı gafletden uyansun pür-humâr olsun (Aynî / 24-6)*

Sevgilinin kaşını kaldırıp bakması da fitneye yol açar.

*Kaşı devrinde ey müneccim anun
Fitne-i âhirü'z-zamân buldun (Ahmed Paşa / 24-8)*

4) Edep:

Edepli kişiler aynı zamanda fazilet sahibi olanlardır.

*Fazl ile bir dânedir ey hurmen-i 'ilm ü edeb
Yerde zihn-i kam-yâbun gökde cirm-i âfitâb (Necâtî Beğ / 4-5)*

5) Fazilet:

Her dönem rağbet gören fazilet ehli kişiler, bazen gereken değeri görmeyebilirler.
Faziletli olmak çok önemli bir değerdir.

*Ehl-i fazla hiç rağbet kalmayub almış idi
Cehl ile şeh-bâz-ı ma'nânun yerini mâkiyân (Mesîhî / 5-5)*

*Fazl ile bir dânedir ey hurmen-i 'ilm ü edeb
Yerde zihn-i kam-yâbun gökde cirm-i âfitâb (Necâtî Beğ / 4-5)*

*Na'l-i süm-i semendiün tâc- ı ser-i selâtîn
Hâk-i der-i sarâyun âb-ı rûy-ı efâzîl (Nizâmî / 6-12)*

6) Kötülük-İyilik:

İnsanların kötü ya da iyi olduğunu dışarıdan anlamak neredeyse imkânsızdır.

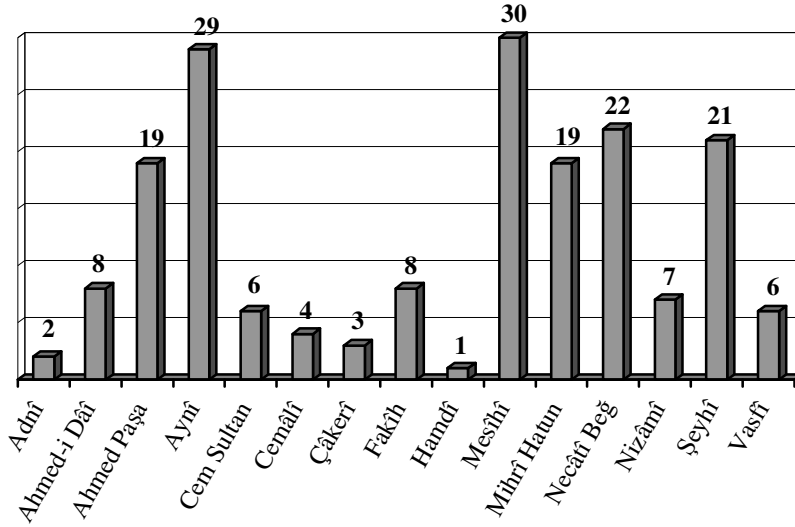
*Nâ-bedîd olmuş idi pîrâye-i şer' ü sünen
Bir cüvân-baht isteyü gitmiş idi emn ü eman (Mesîhî / 5-3)*

7) İç Ferahlığı:

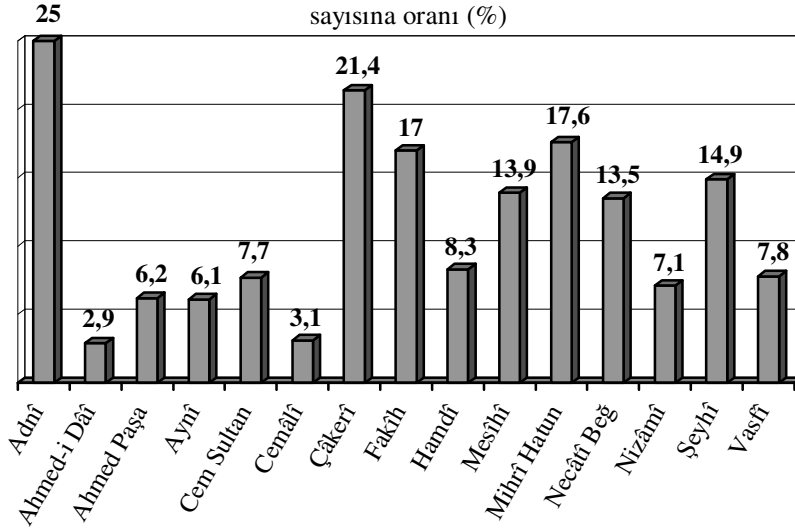
Okunan ayetler, insanı kendinden geçirir, onun içini ferahlatır.

*Âyet-i ayş u neşât ü ferâh okur her dil
Duruben zevk u safâ ile seherden tezrek (Necâtî Beğ / 12-4)*

Grafik 15 - Nesib bölümünde kullanılan soyut kavramların şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 16 - Soyut kavramların geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

Ğ) SEVGİLİNİN ÖZELLİKLERİ:

Dîvân şiirinin vazgeçilmezlerinden biri de kadın mefhumudur. Kadın dendiği zaman da belli kalıplar içine oturtulmuş ve artık klasikleşmiş özellikler taşıyan dîvân şiiri sevgilisi akla gelir.

Çalışmamız belli bir çerçevede olduğu için bütün özellikleri tasnif etmiş olmasak da 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümlerinde karşılaştığımız belli başlı kavramları birkaç örnekle derlemeye çalıştık.

1) Kaşı-Gözü:

Sevgilinin kaşı bir an olsun aşığın aklından çıkmaz.

*‘Âşıkun melhûzı olduğu gibi ebrû-yı yâr
Fikr iderlerdi hilâl-i ‘îdi cumhûr-ı enâm (Mesîhî / 4-8)*

Sevgilinin kaşları kemana benzetilmiştir.

*Ey kaşı kemân oklarına benzemeyeydi
Kılmazdı kalem nâlelerin sînedeyhâ (Mesîhî / 16-4)*

*Yüzün göster de kanım dök nice zerd ü nizâr etmek
Çün olmaz ey kemân-ebrû hilâli ıyd-ı kurbânın (Necâtî Beğ / 13-6)*

Sevgilinin kaşları bütün alemleri yıkacak güzelliktedir.

*‘Âlemi yıkdı bu gün kaşın ile gamzelerin
Kerem et verme begüm Türkün eline tugra (Necâtî Beğ / 2-6)*

Sevgilinin kaşlarını kaldırarak bakması kargaşaya yol açar.

*Kaşı devrinde ey müneccim anun
Fitne-i âhirü’z-zamân buldun (Ahmed Paşa / 24-8)*

Sevgilinin gözleri büyüleyicidir. Bakışlarıyla aşığı adeta kendinden geçirir, sarhoş eder. Gözleri ceylana benzetilmiştir.

*Sihriyle bil çâh-ı Bâbilçeşm-i câdû-yı Nigâr
Küfrile san burc-ı Hayber kâkül-i miskîn-dost (Fakîh /4-7)*

*Gâh okınurken leb-i yâr üstine şîrîn-gazel
Gâh şîrâne nazar eylerken ol çeşm-i gazal (Mesîhî / 13-3)*

*Hüsn dîvânında şeh-beytise çeşm-i sâhiri
Huld tâvûsunda şeh-per kâkül-i miskîn-dost (Fakîh /4-4)*

2) Saçı:

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı her zaman siyahtır. Bu mazmunun dışına çıkıldığı çok az beyit vardır. Sevgilinin misk kokulu saçı rüzgârla savrulduğunda aşığı darmadağın eder ve sevgilinin zülfünde daima aşığın gönlü asılıdır.

Dîvân şiirinde en çok kullanılan saç şekli zülüftür. Zülüf; sünbül, duhan, siyeh çenber, dūd-ı micmer, ejder, yılan,âşüfte-i serderhevâ, lâm, misk-i Rûmî unsurlarıyla birlikte kullanılmıştır.¹

Sevgilinin zülfüne kanıp yürüyen aşığın gönlü, ömrünün sonuna kadar boynuna takılmış iple yaşamaya mahkûmdur.

*İnandın zülfüne ey dil yürürsün gâfil ü farig
Senin boynundadır âhir bir ucu şimdi urganun (Necâtî Beğ / 13-9)*

Sevgilinin saçı, yanağını gölgeleyerek zaten görülmesi zor olan yüzün değerini daha da artırır.

*Bu hadis içre ki Şam altında durur bag-ı Na'im
Zâhidâ sâye-i zülfünde ruhun cennet bil (Necâtî Beğ / 14-12)*

*Yüzünde iki zülfünü gördükçe sanuram
Butsân-ı şâh içinde iki sâye-bân imiş (Ahmed Paşa / 26-8)*

¹ Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.497

Sevgilinin saçı uzunluğu bakımından hikâyeye benzetilmiştir.

*Zülfünüün vafını dil fikr ide sevdâ idicek
Söyledükçe uzanır kıssa-i sevdâ gicesi (Ahmed-i Dâî / 8-11)*

Saç her zaman siyahtır, aşğın aklını başından alır, gönlünü çalar, onu perişan eder.

*Şol kara zülfi anun aldı karâr-ı dilümi
Hâlümi kim ki sora oldı perîşân diyeyüm (Aynî / 27-4)*

*Yanagın alnını açar ser-i zülf-i perîşânın
Karanu giceler açar cemâlin mâh-ı tabânın (Necâtî Beğ / 13-1)*

*Dil başın ortaya kodı cân virdi zülfüne
Bu düzd asılmaga sebep ol rîsmân imiş (Ahmed Paşa / 26-3)*

*Devlet cemâli hattı tîgin yüzünde nokta
Nusret arûsu zülfü nîzen ucunda perçem (Şeyhî / 8-4)*

Zülfün yanağa doğru yaklaşması, aşğın gönlünden kaçması olarak yorumlanmıştır. Ayrıca yanağa yaslanıp her gece orada uyuduğu için, zülüf her zaman çok mutludur.

*Gül ruhlarına bende iken kaçdı meger zülf
K'efsûs ile başın çevirir hatt-ı semen-sâ (Necâtî Beğ / 1-5)*

*Yârın yüzünde her gice gül yasanup yatur
Devr-i kamerde zülfü ne hoş kâm-rân imiş (Ahmed Paşa / 26-2)*

Sevgilinin saçı, misk kokuludur.

*Gel imdi iy sabâ 'âlem demünden müşg-bâr olsun
Yine zülfü bigi yârün gönüller bî-karâr olsun (Aynî / 24-1)*

3) Yanağı:

Dîvân şiirinde sevgilinin yanağı güle benzetilmiştir. Sevgili utandığı zaman yüzü iyice kızarır ve gül bahçesinin en kırmızı gülü olur. Kırmızılık bakımından bazen lâleye de benzetilmiştir.

Sevgilinin yanağı lâle gibi kırmızıdır.

*Bir dil-sitân ki gamzesi câdû-sitân imiş
Bir serv-i lâle-rûh ki yüzü gül-sitân imiş (Ahmed Paşa / 26-1)*

*Jâle dürler takdı gûş u gerden-i şâh-ı güle
Lâleler gül-gûne-i ruhsâr-ı sahrâdır yine (Necâtî Beğ / 23-2)*

Sevgilinin yanağı o kadar parlaktır ki ayna gibi her şeyi görmek mümkündür.

*Âyine-i ruhsârını gösterme rakîbe
Kim kendüyi görür kılıcak anı temâşâ (Mesîhî / 16-3)*

Âşık, daima sevgilinin yanağından haber bekler.

*Nesîm-i subh-dem yârün hadinden bir haber vir kim
Yine cümle cihân bâğı gül olsun lâlezâr olsun (Aynî / 24-4)*

Sevgilinin yanağındaki mum ışığı kadar bir aydınlık bile, âşığı divane yapmak için yeterlidir.

*Yakıştır ruhlarının şem'ine pervâne-i dil
Belî dîvâne olur âteşe ekser mâ'il (Necâtî Beğ / 14-10)*

4) Güzel Kokusu:

Dîvân şiirinde sevgilinin özellikle saçı hoş kokuludur ve bu koku rüzgârla birlikte dağılır. Sevgili bu özelliğiyle atarları bile kıskandırır.

Sevgilinin saçı, misk kokuludur.

*Gel imdi iy sabâ 'âlem demünden müşg-bâr olsun
Yine zülfî bigi yârün gönüller bî-karâr olsun (Aynî / 24-1)*

Sevgilinin kokusu sabah rüzgârıyla birlikte dört bir yana dağıldığından, âşığın gönlünü ferahlatır. Bütün dünya sabah rüzgârının nefesiyle misk kokulu olur.

*Tan mı müşgîn-ide bu subh-ı dili bâd-ı nesîm
İtdi cân mülkine ol şâm-ı Hutenden seferi (Aynî / 31-2)*

*Benzer ol 'âlî-cenâb ışığına yüz sürdü bâd
K'itdi âfâkun dimâgını yine 'anber nesîm (Mesîhî / 10-11)*

*Misk-bûy oldı cihân bâd-ı sabânun dem ile
'Anberîn mûy-ı nigâra meger itdi güzeri (Aynî / 31-3)*

*El uzatmış zülfüne yârın sabâ meşşâta-vâr
Şânesin misk etdi yek-ser kâkül-i müşgîn-i dost (Ahmed Paşa / 18-7)*

Sevgilinin yüzü de saçı gibi misk kokuludur.

*Ne düşer âb-ı izârında ol iki sünbül
Ne tüter âteş-i haddinde hat-ı anber-sâ (Necâfî Beğ / 2-4)*

5) Yüzü:

Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü parlaklığıyla ünlüdür. Bu yüzden sevgilinin yerine “meh” sözcüğü kullanılarak yüzünün ay kadar parlak olduğu belirtilmiştir.

Sevgilinin yanağı gül bahçesi gibidir.

*Bir dil-sitân ki gamzesi câdû-sitân imiş
Bir serv-i lâle-rûh ki yüzi gül-sitân imiş (Ahmed Paşa / 26-1)*

Sevgilinin yüzü ay gibi parlaktır.

*Yüzündür aydın ey meh içinde benlerin tîre
Zamiri geldi bir yere bu gün dâna vü nâ-dânın (Necâfî Beğ / 13-4)*

*Bu hüsn ile seni ey meh ne yaratmış
Meleksin mülkünü geldin müşerref etdin imânın (Necâtî Beğ / 13-10)*

*İy vâ'iz-i mukallit niçe beyân idersin
Mâhiyyeti o mâhun bu ân ü ana sığmaz (Aynî / 7-5)*

6) Boyu:

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu her zaman uzundur ve uzunluğu bakımından selvi ağacına benzetilmiştir.

Sevgili, selvi gibi boyu ile salna salna yürür. Bütün bahçeleri uzun boyuyla süsler, güzelleştirir.

*Salın ey dost salın kâmet-i ra'nân ile kim
Hil'at-i hüsnî biçipdir boyuna sun-ı Hudâ (Necâtî Beğ / 2-3)*

*Serv kadd sîmîn-beden mahbûb-ı efreng pek güzel
Ay ile gün hüsnünün aşkunda ser-gerdândur (Cem Sultan / 10-6)*

*Bezenür serv boyunla yine bu bâg-ı vücûd
Açılır gül yüzün ile gül-i handân-ı kerem (Ahmed Paşa / 28-7)*

Sevgili o kadar uzun boyludur ki o dışarıya çıkınca bütün uzun boylular kıyameti koparır.

*Geldi bir ayak üstüne bir serv çemende
Benzer ki kıyâmet koparır ol kad-i ra'nâ (Necâtî Beğ / 1-3)*

7) Beni ve Ayva Tüyleri:

Dîvân şiirinde sevgilinin beni, onun olmazsa olmazlarından. Beyaz, parlak teninin üzerindeki benler dikkat çekicidir. Sevgilinin güzelliğine ayrı bir güzellik katar.

Sevgilinin ayna görevi görece kadar parlak olan teninin üstündeki ben, İskender'in kadehindeki üzüntü tozu gibidir.

*Hey ne lâzım ol ruh-ı 'âlemnümâda hatt u hâl
Câm-ı İskenderde hûd lâzım degül gerd-i melâl (Mesîhî / 13-5)*

Zülûf, sevgilinin yanağına yaslandığı için mutludur ama ben daima orada kalacaktır. Bu yüzden zülûf kendini üstün görmemelidir.

*Çok başlı dirülmesin ol zülf kim anı
Suy'ilde susuz getire hâl-i ruh-ı zîbâ (Necâtî Beğ / 1-6)*

Sevgilinin yüzündeki tüyler o kadar muntazamdır ki, kusursuz yazılmış Kur'an surelerine benzer.

*Ol ki rûyunda anun lem'a-i nûr-ı kameri
Ol ki mûyunda anun sûre-i Duhân diyeyüm (Aynî / 27-17)*

Sevgilinin ayva tüyleri ve ben, can ülkesini yağmalayan askerler gibidir. Bazen de aşığı pusuya düşürüp gönü esir alan askerlere benzetilmişlerdir.

*Zihî hâl ü hat-ı ra'na k'eder cân mülkini yagma
Zihî iklîm-i pür-gavga ki olmuş alan alanın (Necâtî Beğ / 13-11)*

*Zülf ü ruh-sârûn arasında hat-ı kâfir-kiş
Benzer ol leşkere kim pusuda durup ala dil (Necâtî Beğ / 14-11)*

8) Gamzesi:

Dîvân şiirinde sevgilinin gamzesi öldürücüdür. Sevgili güldüğü zaman onun yanağında oluşan çukur ok gibidir, aşığın gönlünü yaralar.

Sevgilinin gamzesi bütün alemleri yıkacak, öldürecek güce sahiptir.

*'Âlemi yıkdı bu gün kaşın ile gamzelerin
Kerem et verme begüm Türkün eline tugra (Necâtî Beğ / 2-6)*

Sevgilinin yan bakışı, cadılar topluluğuna benzetilmiştir.

*Bir dil-sitân ki gamzesi cîdû-sitân imiş
Bir serv-i lâle-ruh ki yüzi gül-sitân imiş (Ahmed Paşa / 26-1)*

9) Eşiği - Ayağının Tozu:

Sevgilinin eşiğine varmak, onun kapısına yüz sürmek, aşık için bulunmaz bir nimettir. Aşık oradan ayrılmak istemez. Onun kapısına yüz sürmek, aşık için bulunmaz bir nimettir.

Sevgilinin kapısında olmak, onun yüzünü görmek aşık için büyük bir onurdur. Sevgilinin kapısının eşiği, aşığın en önemli mevkisidir.

*Gördüm kapunda yüzünü gün dogdı başuma
Bildüm ki devletüm benüm ol âsitân imiş (Ahmed Paşa / 26-4)*

Aşığın gönlü sevgilinin yüzünü görmek için onun eşiğine gittiği zaman, çaresiz ve ümitsiz bir beklenti içine girer.

*İşigünde yüzünü görmege dil kıldı sefer
Anda bî-çâreyi yâ suyu ye toprağı çeker (Mesîhî / 15-1)*

Güneşin doğuşuyla birlikte sevgilinin kapısının eşiği önünde, sofular gezinmeye başlar.

*Secde yerin pâk eder subhun ridâs ile güneş
Eşiginde her seher çün sofi-i Tâhir-siyâb (Necâtî Beğ / 4-2)*

Dünyaya adalet ve düzen, sevgilinin eşiğinden gider.

*Eşiginden erişir âleme adl ile nizâm
Yoksa zulm ile yıkardı kamu dünyâyı felek (Necâtî Beğ / 12-9)*

Onun ayağının toprağa temas etmesiyle çıkan toz, aşık için gökteki yıldızlar kadar değerlidir.

*Sen ol şehsin ki ayagın topragunun
İder gerdin kevâkib kuhl-ı a'yân (Aynî / 21-10)*

Sevgilinin ayağının tozu ve toprağı, diğer güzellerin başlarına tac olmuştur.

*Hâk-ı pâyinde koyup ser kâkül-i miskîn-dost
Oldı hüsn ilinde server kâkül-i miskîn-dost (Fakîh / 4-1)*

10) Fiziki Güzelliği:

Dîvân şiirinde, sevgilinin güzelliği kusursuzdur. Aşkın gözünde o, her zaman en güzeldir. Güzelliğinin ulaştığı derece, zaman zaman mübalağalara varacak benzetmelerle ifade edilmiştir. “Sevgilinin Özellikleri” başlığı altında incelediğimiz bu bölümde, hemen her başlıkta sevgiliye ait unsurları anlatırken onun güzelliğine dair benzetmelere yer vermiş olsak da burada genel görünümünü ve güzelliğini ifade eden beyitlerden alıntı yaptık.

Aşık, sevgilinin güzelliğine nazar değmemesi için ona dua eder.

*Sûret-i fâtiha-i hüsnine hurz olmağ için
Kul hüv' allâhü ehad okuram Allahü's-samed (Nizâmî /8-5)*

Dünyada onun güzelliği kadar hoş bir şey daha yoktur.

*Olmaya zât-ı şerîfün gibi bir cism-i latîf
Gelmeye rûh-ı 'azîzün gibi bir kân-ı kerem (Ahmed Paşa / 28-10)*

*Gül ruhlarına kendözini 'arz kılmasun
Hüsnün katında ana dahî ne i'tibâr ola (Mihri Hatun / 12-6)*

*Göreliden hatt-ı reyhânın muhakkak
Hevâ neshin gubar eyler benefşe (Cemâli /7-20)*

Onun güzelliği, dünyanın görünüşünü ve süsünü değiştirecek kadar etkilidir.

*Hüsnün letâfetinden gülzâr-ı dehr handân
Hulkun nesimiyile bâg-ı zaman hurrem (Şeyhî /8-2)*

*Mushaf-ı hüsnünün âyâtına kıldıkça nazar
Tıfl-ı mekteb gibihayretde kalur pîr-i hîred (Nizâmî /8-4)*

11) Dudağı - Dişi:

Dîvân şiirinde sevgilinin dudağı renk bakımından yakut ve la'l gibi taşla birlikte çok kullanılmıştır. Dişleri de parlaklığı bakımından inciye çok benzetilmiştir.

Dudak kırmızı renginden dolayı la'l taşına benzetilmiştir ve inci gibi dişlerin üzerine perde tutmaktadır.

*Dürc-i gaybın perdesinden sırr-ı cân olurdu fâş
Perde-dâr olmasa lâ'lin dürr-i hoş-âb üstüne (Ahmed Paşa / 16-13)*

*Toldurup sagrağ-ı zerrîn sâkiyân-ı sîm-sâk
Dişleri dürr lebleri la'l-i bedehşân devridür (Ahmed-i Dâ'î / 16-9)*

Sevgilinin dişlerinin arasından çıkan sözler inci gibidir, dudağı da mercana benzemektedir.

*Sühânüm dürrlerini gûş idene fûrkat ile
Neler itdi bana ol lebleri mercân diyeyüm (Aynî / 27-3)*

Gülüşiyle birlikte yakut renkli dudaklarının güzelliği iyice ortaya çıkar.

*Zer ü yâkut bağışlar gülerek gül gibi
Habbezâ bâğ-ı cihân içre gülistân-ı kerem (Necâî Beğ / 18-6)*

12) İnce Beli:

Dîvân şiirinde sevgilinin beli her zaman incedir ve inceliği bakımından kıla benzetilir. “Kıl belli” ifadesi divan şiirinde çok kullanılmıştır.

*Yârün dehânı bahsi çün sözlerün müdekkak
Terk eyle bahs-i mûtyı ol bu miyâna sıgmaz (Aynî / 7-4)*

13) Gönül Yakıcılığı:

Sevgilinin gülümseyişi gönül yakıcıdır. O, gülümsediği zaman bahçedeki güllerden daha güzel olur.

*Âferin ol gül-i handân-ı dil-efrûzuna kim
Verdi hüsnüyle cihân gülşenine zib ü behâ (Necâtî Beğ / 2-2)*

14) Nazı ve Şuhluğu:

Sevgili, nazıyla aşığı peşinden koşturur ve şuhluğuyla onun başını döndürür. Aşık bu sarhoş haliyle rüzgârda sallanan çiçekler gibidir.

*Mestâne her çiçek ege komuş külâhını
Gûyâ ki bir çiçek durur şûh u şîve-gâr (Necâtî Beğ / 6-4)*

15) Telef Etmesi:

Sevgilinin güzelliği, aşığın gönlünü telef eder.

*İy gönül sorar isen güm-şüde cânun haberin
Dişledi leblerini gizledi cânân diyeyüm (Aynî / 27-2)*

16) Vefasızlığı ve Zulmü:

Dîvân şiirinde aşık, sevgiliden her zaman vefa bekler; ancak bu, umutsuz bir bekleyiştir. Şiirlerde çok kez tariz yoluyla sevgilinin vefasızlığı dile getirilmiştir.

Sevgili, aşığı sürekli uğraştırır, onu peşinden sürükler, ona zulmeder. Aşık, bütün iyi niyetine rağmen bu zulümden kurtulamaz. Sevgili ne kadar zalim olsa da aşık ondan gelecek her türlü zulme razıdır.

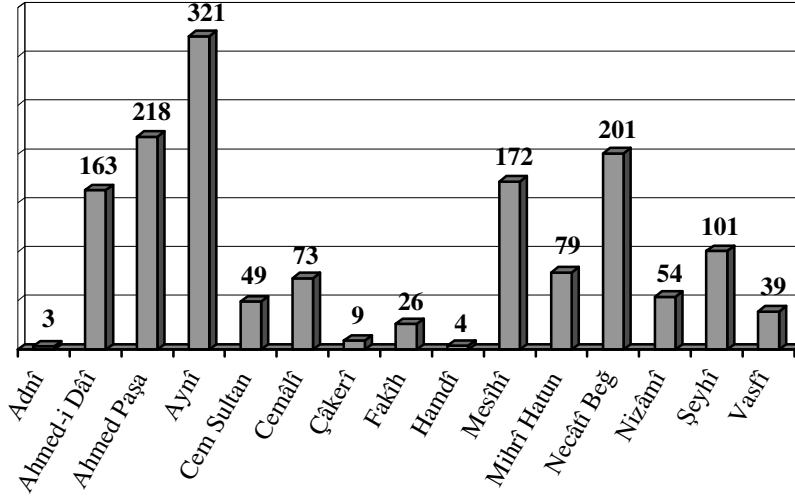
Aşık, sevgilinin vefa göstereceğini duyunca, yalvarıp ağlamaya başlar. Çünkü bunun mümkün olmadığını bilmektedir.

*Gülüp eydürse bana sana vefâ eyleyeyüm
Yalvarup ağlayayum derd ile dermân diyeyüm (Aynî / 27-6)*

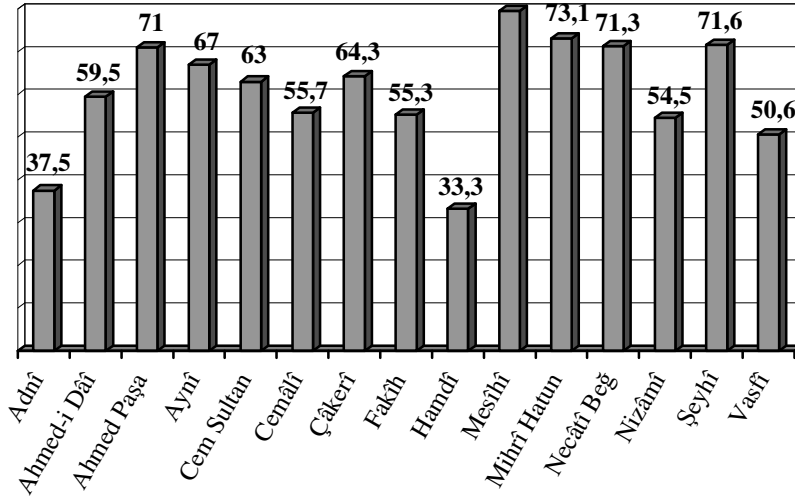
Sevgili öylesine zalimdir ki, onun zulmiyle beslenen bir ağacın budağı, göklere kadar çıkabilir.

*Sitem bâğında bitdi cevr ağacı
İrişürdi göge zulmün budagın (Aynî /37-6)*

Grafik 17 - Nesib bölümünde kullanılan sevgili unsurlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 18 - Sevgili unsurlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

H) HAYVANLAR:

Dîvân şairleri, şiirlerinde hayvanları belirgin özellikleriyle kullanmışlar ve onlarla ilgili mazmunlar oluşturmuşlardır. Dîvân şiirinin geneline bakıldığında, özellikle güle olan aşkından dolayı bülbülün çok fazla kullanıldığını görmekteyiz.

1) Arslan:

Daha çok kasidelerin methiye bölümünde memduhun gücünü ve etrafa korku salmasını anlatmak için kullanılmıştır.

Sevgili ahu gözlü olsa da bakışları arslan gibidir.

Gâh okınurken leb-i yâr üstine şîrîn-gazel
Gâh şîrâne nazar eylerken ol çeşm-i gazal (Mesîhî / 13-3)

2) At:

Türk devletlerinin en önemli değerlerinden biri olan atlar, genellikle savaşçı ruhun ifade edilmesinde kullanılmıştır. Atlar üzerine yazılmış, onları öven kasideler (rahşiyye) de bu yüzyılda karşımıza çıkmaktadır.

Bazı beyitlerde doru atlardan bahsedilir.

İy verd-i bâg-ı emlâh kim vird-i na'tun eyler
Güftâr-ı derc-i rûyun dürc-i zebâna sıgmaz (Aynî / 7-2)

Marifet atın üstündekinde değil, attadır. Atı atlarından alınanlar, neye uğradıklarını şaşırırlar.

Mârîfet yolında ol oldum diyenler müntehî
Göre k'ön menzildedür gitdükde altından feres (Şeyhî / 8 -6)

Necâti Beğ'in “arpa” redifli parasızlık üzerine yazılmış kasidesinde, mizahi unsur olarak kullanılmıştır.

*Şimdi at arpa diye cân verir
Evvel ata verirdi cân arpa (Necâti Beğ / 24-9)*

Atının güçsüzlüğü, bakımsızlığı ve hastalığı, sahibini derinden üzer.

*Savurmag istedikçe adımını atmayup
Gözüm yaşını suya varınca ider pınar (Mesîhî / 17-6)*

Hüsrev'in atı Şebdiz'den bahsedilmiştir.

*Deprettiğince her yanı Şebdîz-i zülfünü
Dolar abir ü müşğ ile sahrâ vü kûh-sâr (Ahmed Paşa / 33-2)*

3) Balık:

Daha çok zarafetiyle, bazen de kıvraklığıyla kullanılmıştır. Su ve deniz kavramlarıyla da kullanılan balık, bazı mısralarda balık burcundan dolayı astronomi terimleriyle birlikte karşımıza çıkar.

Balık burcu (Delv) yıldızların şâhı gibidir.

*Yine çünkü şâh-ı encüm Delve tahvîl eyledi
Hût-ı gark-ı âb itdi işbu cân-perver cihân (Aynî / 22-6)*

Denize düşen yağmur damlaları, balıkların kulağına takılmış bir küpeye benzer.

*Gûş-ı mâhîye takar san ki gümüştenden halka
Nâzil oldukça su üzre katarât-ı emtâr (Mesîhî / 8-6)*

Rüzgârın akarsuya ağ tuzağı kurduğunu hayal eden balıklar, ızdırap duyarlar.

*Âb-ı revâna dâm-ı müşebbek kurar sabâ
Mâhîler ol hayâli görüp eyler ıztırâb (Mesîhî / 7-14)*

4) Bülbül:

Dîvân şiirinde adı en çok geçen hayvanlardan biridir. Gül ü Bülbül mesnevilerinde geçen hikâyesiyle, dîvân şiirindeki aşık karakterini en iyi yansıtan unsurlardan biri olması da onun fazla kullanılmasının sebeplerinden biridir. Güle olan aşkıyla yanıp tutuşan, bu yüzden feryadı hiç dinmeyen, ahı göklere kadar yükselen bülbülün gönlü her daim aşk ateşiyle doludur.

Bülbül, aşkı için ettiği feryatlarla sabah akşam şiir okur gibidir. Onun sesine ırmaklar eşlik ederler.

*Ol bezm içinde okıdı bu şi'ri andelîb
Âheng tutdı yap yap ana savt-ı cûy-ı âb (Mesîhî / 7-15)*

Felek bülbülün âhına dayanamayıp çiy tanelerini akıtarak gözyaşı döker.

*Gören sanur felegi bülbül âhı dertletti
Kaçan ki tamlaya gökden birer birer jâle (Mesîhî / 6-10)*

Bülbül, güle olan aşkından dolayı gam çekmektedir.

*Buhûr itmege teshîr-i goncaya bülbül
Miyân-ı oda sipend oldı ak biber jâle (Mesîhî / 6-15)*

Sabah rüzgârının esmesiyle ortalığa yayılan gül kokusu, bülbülü çılgınca söyletir.

*Söyledür bülbüli bûy-ı gül ile bâd-ı sabâ
Mantuku't-Tayr okıdur kuşlara san kim 'Attâr (Mesîhî / 8-7)*

Aşığın gönlü, bülbüle benzetilmiştir. Hasretinden dolayı ağlar; ancak her şeye rağmen sabretmeyi bilir.

*İy 'andelîb-i dil n'ola zâr ü nizâr isen
Sabr eylegil ki gûş ide ol gül avâzuna (Aynî / 28-5)*

*Ben dahî umar idim k'ola müyesser yarın
Gül ü bülbül gibi yâr ile demek işitmek (Necâtî Beğ / 12-5)*

Bülbül, gülün dikenleriyle kana bulanmıştır, gül ise kendi halinde gülüp oynamaktadır.

*Gonca gibi gam dikenlerinde bülbül kan yutar
Karşısında bâd-ı subh ile güler oynar gül (Necâtî Beğ / 15-12)*

5) Deve:

Deve, kendinden geçerek tükürük salgılar, hac kafilesinin armağanlarını yerine ulaştırır.

*Üştur-i mest gibi saçtı kefin yere sehâb
Bagladı kâfile-i işre ü şâdi mahmil (Necâtî Beğ / 14-2)*

6) Doğan:

Genellikle avcı yönüyle ve asayişi sağlamasıyla kullanılmıştır. Doğan diğer kuşlardan üstündür ve altın renkli kanatlarıyla onları avlar.

Kargaşa çıkaran kargaları avlaması için, Allah doğanı göndermiştir.

*Tutmuş iken bâg-ı Rûmı zengi-yi zâg-ı fiten
Kudretinden saldı Hak bir şâh-bâzı nâgehân (Mesîhî / 5-7)*

*Tâyri-ıyd-ı hümayûnu şikâr eylemege
Şah-bâz-ı felek açtı yine zerrîn şengâl (Necâtî Beğ / 16-3)*

7) Karga:

Siyah rengiyle karamsarlığı ve ölümü ifade eden kargalar, genellikle sürü halinde dolaştıklarından kalabalık düşman ordularının tasvirinde de kullanılmıştır.

Kargaları avlamak için tuzak kurmak gereksizdir; çünkü onların kuyruklarında tuzak kurulabilecek tek bir kıl bile yoktur.

*Yok kuyruunda bir kılı tâ kim yapam duzâg
Ölüsi üzre eylemege kargalar şikâr (Mesîhî / 17-12)*

Kargalar, kara renkleriyle fitneci insanlara benzetilmiştir.

*Tutmuş iken bâg-ı Rûmı zengi-yi zâg-ı fiten
Kudretinden saldı Hak bir şâh-bâzı nâgehân (Mesîhî / 5-7)*

Güneşin yansımasıyla kargaların siyah rengi, farklı ve ışıltılı renklere dönüşür. Adeta tavuskuşu olurlar.

*Bu kazıyye gûyiyâ ahdinde oldı münfehim
Kim güneş tâvûs-ı zerrîn-bâl olubdur şeb gurâb (Necâfî Beğ / 4-3)*

8) Karınca:

Dîvân şiirinde karınca genellikle Hz. Süleyman'la ilgili hikâyesinden dolayı onunla birlikte kullanılmıştır. Bu hikâyeyeyle ilgili teferruatlı bilgileri “Peygamberler” adlı bölümde vereceğimiz için burada hatırlatmakla yetiniyoruz.

*Satvetüniün yiline bin bin Süleymân mûrçe
Rahmetüniün hânına tâvûs-ı kudsîler meges (Şeyhî /4 -2)*

*Bin Süleymân çerisin mahv ide bir mûr gibi
Bâd-ı kahr estirecek satveti dervişlerün (Ahmed Paşa / 7-7)*

9) Köpek :

Dîvân şiirinin geneline bakıldığında çok fazla karşılaşmadığımız köpek, daha çok sevgilinin mahallesinde ya da kapısı önünde dolaşan rakiplerin kendisine benzetilmesiyle kullanılmıştır. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde ise Mesîhî'nin rahşiyyesinde iki beyitte geçmektedir.

Mahallede dolaşan köpekler, hasta ve cılız atın ölmesini beklemektedirler. At yere yattıkça onu öldü sanıp, etrafında dönerler.

*Yatdukça öldi diyü köpekler yimemege
Çevre yanın döğünü döğünü ider hisâr (Mesîhî / 17-4)*

*Ölüp ayag uzada diyü intizâr ile
Oldı mahalle segleri çün na'l çeşm-şâr (Mesîhî / 17-5)*

10) Kumru - Keklik - Papağan:

Aynî'nin yazdığı münacaâta Allah'ın adını söyleyen varlıklar olarak bülbülle birlikte adları geçmektedir.

*Tûfî vü kumrı söyledi dürrâc-ı andelîb
Savt u safîr ile didi Sübbûh u müste'al (Aynî / 4-3)*

11) Sinek:

Şeyhî'nin yazdığı tevhidde karşımıza çıkan sinek, Allah'ın esirgeme sofrasında bulunan bir varlıktır.

*Satvetüniün yiline bin bin Süleymân mûrçe
Rahmetüniün hânna tâvûs-ı kudsîler meges (Şeyhî / 9 -2)*

12) Kelebek:

Genellikle ışıkla birlikte kullanılan kelebek, aşğın sevgilinin etrafında dönmesini anlatırken çok kullanılmıştır. Menekşe, kanatları yanmış kelebeğe benzetilmiştir.

*Pervâne gibi bâl ü peri kapkara yanmış
Dîvâne gibi pireheni pâre benefşe (Necâtî Beğ / 22-9)*

13) Tavuk:

Fazilet sahibi kişiler doğana; cahil olan ama el üstünde tutulan, faziletten uzak kişiler ise tavuğa benzetilmiştir.

*Ehl-i fazla hiç ragbet kalmayub almış idi
Cehl ile şeh-bâz-ı ma'nânun yerini mâkiyân (Mesîhî / 5-5)*

14) Tavuskuşu:

Rengârenk görünümüyle güzelliğin ve zarafetin simgelerinden biridir. Güneş parladığında simsiyah kargalar tavuskuşu gibi rengârenk olurlar. Allah'ın yarattığı eşsiz güzellikteki varlıklardan biridir.

*Bu kazıyye gûyiyâ ahdinde oldı münfehim
Kim güneş tâvûs-ı zerrîn-bâl olubdur şeb gurâb (Necâtî Beğ / 4-3)*

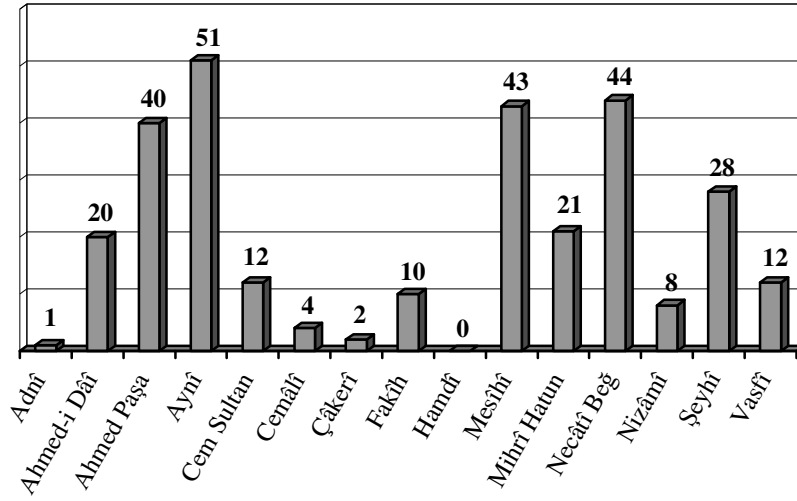
*Satvetüniün yiline bin bin Süleymân mûrçe
Rahmetüniün hânına tâvûs-ı kudsîler meges (Şeyhî / 9 -2)*

15) Yılan:

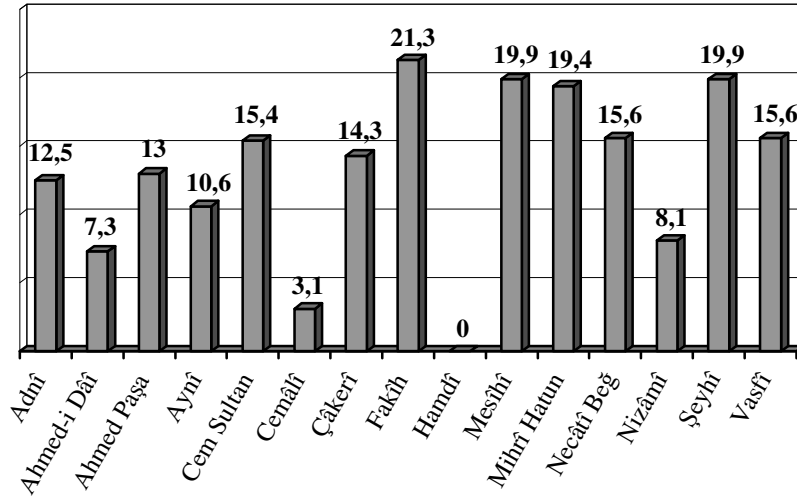
Akarsu, kıvrılarak akması bakımından yılanı benzetilmiştir.

*Tiryâk koydu hokka-i lâ'line lâleler
Görüp çemende âb-ı revânı misâl-i mâr (Necâtî Beğ / 6-10)*

Grafik 19 - Nesib bölümünde kullanılan hayvan adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 20 - Hayvan adlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

I) MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR

Dîvân şiirinde değerli madenler sevgiliyi ya da diğer memduhları överken çok kullanılmıştır. Taşlar da özellikle renklerine göre sevgilinin çeşitli uzuvlarına benzetilmiştir.

1) Altın:

Değer bakımından madenlerin en önde gelenlerinden biri olan altın, gücün ve asaletin sembolü olmuştur.

Batılı güzeller altın kemer takarlar ve altınlarla süslenmiş elbiseler giyerler.

*Cümlesi zerrîn-kemer altun libâçe giydügi
Sukka altun başlarında kolları 'uryandur (Cem Sultan / 9-17)*

Bahar mevsiminin gelmesiyle dünyanın toprağı değişime uğramış, her taraf altın renkli çiçeklerle bezenmiştir.

*Sûre iksîr-i bahârî yine hâk-ı 'âleme
Ser-be-ser şarkı vü garbı ide sîm ü zer cihân (Aynî / 22-8)*

Zümrüt levhasına altından yazılar yazılmıştır.

*Zer ile levh-i zebercede yazıldı bir lâm
Ramazanın otuz olduguna tâ kim ola dâl (Necâtî Beğ / 16-2)*

2) İnci - Sedef:

Dîvân şiirinde genellikle sevgilinin dişlerine ve konuştuğu sözcüklere benzetilmiştir. Bazen de aşğın döktüğü gözyaşları olur.

Bulutlardan düşen yağmur damlaları inciye benzer. Rahmet damlaları, sedefi inci taneleriyle parlatır.

*Eşk-i gevher-bârumu zülfün dökerse tan degül
Ebr-i nîsandan 'aceb omaya yagdurmak le'âl (Mesîhî / 13-6)*

*Rahmet derârîsi katarât-ı zülâl ile
Sîr-âb goncanun sadeñin itdi pür le'âl (Aynî / 4-7)*

Sultanların övgüsü için kullanılmıştır.

*İy Mehemed hân-ı yek bân kimse irmez kadriine
Dürr- i bahri Âl-i Osmân kimse bilmez kıymetiin (Aynî / 20-3)*

Aşığın gönlü sedefe benzetilmiştir. Ağzını açıp inci tanelerine benzeyen yağmur damllarına benzemektedir.

*Dil açdı azgına sana çünkü sedefleyin
Bir katre tamzur azgını Nisân elündedür (Aynî / 29-5)*

Sevgilinin sözleri, inciye benzetilmiştir.

*Sühânüm dürlerini gûş idene fûrkat ile
Neler itdi bana ol lebleri mercân diyeyüm (Aynî / 27-3)*

Çiçeklerin üstündeki çiy taneleri, inciye benzetilmiştir.

*Jâle dürler takdı gûş u gerden-i şâh-ı güle
Lâleler gül-gûne-i ruhsâr-ı sahrâdır yine (Necâtî Beğ / 23-2)*

3) Cevher:

Değerli taşların geneli için kullanılan ve mücevher olarak da ifade edilen cevher sözcüğü, aynı zamanda elmas madeni için de kullanılmıştır.

Aşığın gözyaşları, cevhere benzetilmiştir.

*Eşk-i gevher-bârumu zülfün dökerse tan degül
Ebr-i nîsandan 'aceb omaya yagdurmak le'âl (Mesîhî / 13-6)*

4) Gümüş:

Beyaz renkli gümüş madeni, daha çok sevgilinin teni anlatılırken kullanılmıştır. Ayrıca maddi değerinden dolayı çeşitli beyitlerde altınla birlikte anılmıştır.

Bahar mevsiminin gelmesiyle dünyanın toprağı değişime uğramış, her taraf gümüş renkli çiçeklerle bezenmiştir.

*Sûre iksîr-i bahârı yine hâk-ı 'âleme
Ser-be-ser şarkı vü garbı ide sîm ü zer cihân (Aynî / 22-8)*

5) Yakut:

Yakut; kırmızı, mavi, sarı, beyaz gibi renklerde olan değerli bir taştır. Ancak genellikle kırmızı renkli olanı bilinir ve dîvân şiirinde de daha çok kırmızı rengiyle karşımıza çıkar. “Yâkut-ı ahmer” tamlaması, mecazen şarap anlamında kullanılmıştır.

Sabah rüzgârı sevgilinin tenini öpünce, sevgili utanıp kızarır. Yakut taşının kırmızılığı da bundandır.

*Yâkut olur saht ü kurur kanı akîkin
Yüzünü kızardıp çün ala bûseni sahbâ (Necâtî Beğ / 1-8)*

Sevgilinin dudağı, renk bakımından yakuta benzetilmiştir.

*Leb-i la'lüne şebîh oldığıçün ey gül-rûh
Subh-dem jâle gelir goncalarun azgın öper (Mesîhî / 15-2)*

6) Zümrüt:

Yeşil renkli bir taştır. Dîvân şiirinde mecazi olarak “çok yeşil” anlamında kullanılmıştır.

Zümrüt levhalar üzerine yazılar yazılır.

*Zer ile levh-i zebercede yazıldı bir lâm
Ramazanın otuz olduğuna tâ kim ola dâl (Necâtî Beğ / 16-2)*

Sebzeler zümrüt rengindedir.

*Meger ki bîşe-i gerdûnda gördü zerrîn şîr
Ki sebze-zâr-ı zümürrüdde kaçdı sîmin reng (Ahmed Paşa / 21-4)*

7) Mercan:

Kırmızı renginden dolayı sevgilinin dudağına benzetilmiştir.

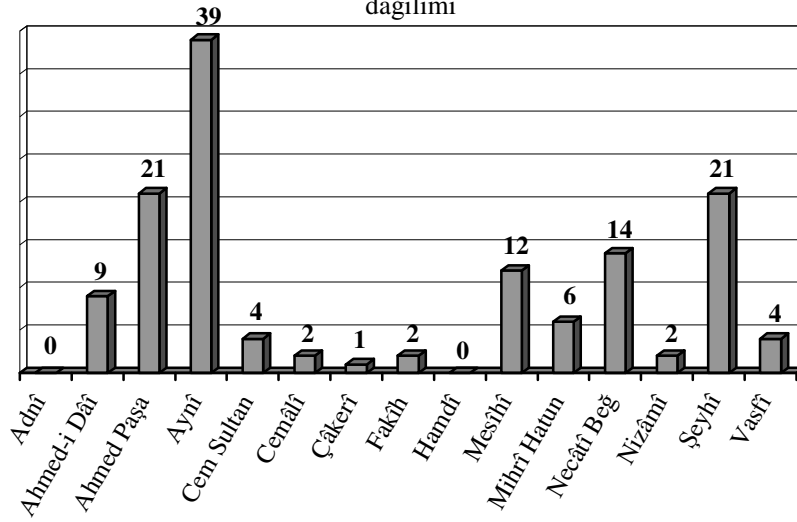
*Sühânüm dürlerini gûş idene fûrkat ile
Neler itdi bana ol lebleri mercân diyeyüm (Aynî / 27-3)*

8) Akik:

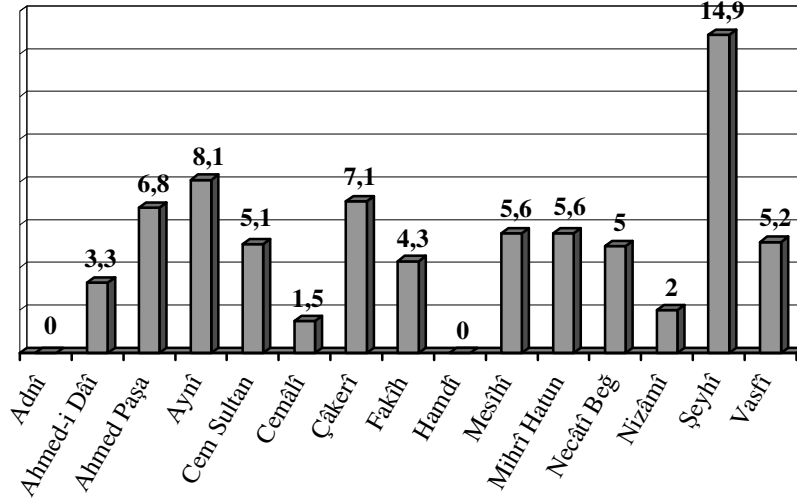
Kırmızı renkli, değerli bir taştır. Sabah rüzgârı sevgilinin tenini öpünce, sevgili utanıp kızarır. Akik taşının kırmızılığı da bundandır.

*Yâkut olur saht ü kurur kanı akîkin
Yüzünü kızardıp çün ala bûseni sahbâ (Necâtî Beğ / 1-8)*

Grafik 21 - Nesib bölümünde kullanılan değerli taş adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 22 - Değerli taş adlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

i) TARİHİ VE MİTOLOJİK ŞAHSİYETLER, KAVRAMLAR

I. Acem Kaynaklı Şahıslar

1) Behmen:

Keyâniyân sülalesinden Küştâsb'ın torunu, İsfendiyar'ın oğlu Erdşir'in lâkabıdır. ¹ Ululuk ve azamet sembolü olarak zikredilir. Tacı ve tahtıyla çok anılan bir hükümdardır. Dîvân şiirinde, kahramanlığı temsil eden unsurlardan biridir. Aynı zamanda Behmen, güneş takviminin on birinci ayıdır. ²

Behmen'i büyüten ve yetiştiren Rüstem'dir. Ona bütün savaş meziyetlerini öğretmiştir. Fakat Behmen'in Rüstem'e yaptığı ihanet, kendi sonunu hazırlamıştır. İsfendiyar'ı öldüren Rüstem'den intikam almak isteyen Behmen, Rüstem'in babası Zâl'i yakalatır ve onu zincire vurdurur. Rüstem'in oğlu Feramuz'u da öldürtür. Behmen'in adamları, kendisine intikamın bu ölüm olayıyla alındığını, Zâl'a daha fazla işkence etmeyip onu bırakması gerektiğini; çünkü Zâl'in mübarek bir insan olduğunu söylerler. Behmen bu durumdan korktuğu için Zâl'i bırakır;

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 114

² Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 115

ancak Zâl'in ettiği bedduadan kurtulamaz. Behmen'e bir ejderhanın halka zara verdiği söylenir. Bunun üzerine ejderhayla vuruşmaya giden Behmen'i, ejderha yutarak öldürür.

Behmen'in divan şiirinde karşımıza çıkışı genellikle bir kahraman portresidir.

*Tan midur emrine olsa Behmen ü Behrâm râm
K'ol şehün Kısra vü Dârâ bende-i fermânıdur (Cemâlî / 5-9)*

2) Behram:

Sâsâniyân sülalesinden Yezdgird'in oğlu olan ve Behram-ı Gur adıyla da anılan padişahdır.¹ Yaban eşiği anlamına gelen “gur” kelimesi, sürekli yaban eşiği avlamakla vaktini geçirdiği için verilmiştir. Rivayete göre yaşadığı memleketlerde dört yıl boyunca kimse ölmemiştir.

Gur kelimesinin “mezar” anlamı da olduğu için Behram-ı Gur adı daha çok, dünyanın geçiciliği ve eğlencenin sona ermesi anlamında kullanılmıştır. Behram adı da kahramanlık ve övgü kalıbı olarak tercih edilmiştir.

*Rezm-i Behrâmî-li Yûnân tahtını feth eyleyüb
Kasr-ı Keyhüsrev'de Dârâ gibi tutdı bezm-i Cem (Nizami /7-2)*

3) Cem (Cemşid):

Pişdâdiyân sülalesinden dördüncü padişahdır. Tahmurs'un oğludur.² Dîvân şiirinde saltanatındaki kudret ve ihtişamı, şarabı buluşu, üzerinde yedi hat bulunduğu inanan kadehi, tahtı ve parlak tacı ile kullanılmıştır.

Cem'in kadehi, birçok şiirde kullanılmıştır, dîvân şiirinin en çok kullanılan kalıplarından biridir. Bazı beyitlerde ise kadaehle birlikte şarap da kullanılmıştır.

*Câm-ı Cem nûş eyle iy Cem bu Freng-istândur
Her kulun başına yazılan gelür devrândur (Cem Sultan /9-1)*

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 117

² Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 125

*Câm-ı Cemşîd içelüm âteş-i Nemrûd uralum
Zîrâ germ olsa gerek bâde-i hamrâ gicesi (Ahmed-i Dâî /6-17)*

4) Dârâ :

Keyânîyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu padişahıdır.¹ İskender ile yaptığı savaş sonucunda ölmüştür. Dîvân şiirinde saltanat ve şa'şaya malik olması, İskender'le olan efsanevi savaşları, tacı ve tahtıyla anılmıştır.

*Elâ iy Husrev-i Dârâ-yı devrân
Cihân mülkinde sultân bin sultân (Aynî / 21-1)*

5) İskender:

Büyük İskender ve Zü'l-Karneyn'in karışımı bir kahraman olup, genellikle ölümsüzlük suyunu aramasıyla edebiyatta adı geçer. Hızır'la birlikte âb-ı hayâtı aramış ve onu kaybettiğini anlayınca üzüntüden hastalanıp ölmüştür.²

İskender'in hükümrânlığı, aynası (âyine-i İskender) ve Ye'cûc- Me'cûc için yaptırdığı set de (sedd-i İskender) dîvân şiirinde çok kullanılmıştır. İskender-i Yunanî zamanında Aristo'nun icat ettiği bir ayna olan Âyine-i İskender sayesinde, gelen düşman henüz uzakta iken görülür ve ona göre müdafaa tertibatı alınmıştır.³

Dünyayı dolaşan ve sürekli hükmeden biri olduğu için üzüntünün ne olduğunu bilmemiştir.

*Hey ne lâzım ol ruh-ı 'âlem-nümâda hattü hâl
Câm-ı İskenderde hûd lâzım degül gerd-i melâl (Mesîhî / 13-5)*

Ye'cûc-Me'cûc için yaptırdığı setle beyitlerde adı geçer.

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 150

² Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 188

³ Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s. 177

*Niye dirlerdi kim olmaz yalnız taş dîvâr
Fitne Ye' cûcuna ey sedd-i Skender hâtem (Necâtî Beğ / 19-3)*

*Ne 'aceb ger yüz ura Hızr u Sikender kapuna
K'eşiginden akar uş çeşme-i hayvân-ı kerem (Şeyhî / 11-3)*

6) Keykubad:

Acem hükümdarlarından Keykubad, şiirlerde ululuk, azâmet, şa'şaa sembolü olarak kullanılmıştır. Genellikle memduhun övüldüğü yerlerde adı geçer.

*Elâ iy Husrev-i Dârâ-yı devrân
Cihân mülkinde sultân bin sultân (Aynî / 21-1)*

7) Nuşirevan:

İran'ın Sasani ailesinden, adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Yaptırdığı sarayla ilgili birçok efsaneler türetilmiş, bu efsaneler klasik şiir için vazgeçilmez mazmunlar olmuştur. Özellikle Bağdat yakınlarındaki Medâyin şehrinde yaptırdığı “Tâk-ı Kısra” ve “Eyvân-ı Kısra” sarayları dillere destan olmuştu.¹ Genellikle memduhların övülmesinde kullanılmıştır.

*Adli hikâyetün nice tahrîr idem ki anun
Kem izi tozı efsar-i Nûşîn-Revân imiş (Ahmed Paşa / 27-14)*

8) Rüstem:

Sam'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührab ve Feramurz'un babası, Bîjen'in dedesidir.² Özellikle Efrasiyab ile olan maceraları ile tanınır. Unvanı “Tehemten”dir. Kahramanlığı ifade ederken kullanılır. Allah'a olan sonsuz bağlılığı, eğlenceye düşkünlüğü, dillere destan atı da şiirlerde kullanılmıştır.

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 245

² Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 247

*Erlikte bir Tehemten-i devr-i zamân iken
Beğlikde bir Skender-i gât-sitân imiş (Ahmed Paşa / 26-10)*

*Bu şecâ'at kim anun var âferîn olsun ana
Ger dir imişse göreydi Rüstem-i destân bugün (Ahmed-i Dâî / 5-8)*

*Hükmi efgendesidür Rüstem-i destân-ı cihân
İşigü bendesidür Husrev-i hakan-ı kerem (Cem Sultan / 6-17)*

9) Hüsrev:

İran Sasani Padişahı Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinin erkek kahramanı, İran'ın efsanevi hükümdarlarından biridir. ¹ Kendisine Pervîz lâkabı verilmiştir. Şirin'e olan aşkı yüzünden dillere destan olmuş, tarihi kişiliği ortadan kalkarak tamamen efsanevi bir karaktere bürünmüştür. Şiirlerde Hüsrev'in efsanevi atları *Şebdîz* ve *Gülgûn*'dan da bahsedilmiştir.

*Zînet-i tâc ü nigîn ü şeref-i millet ü dîn
Husrev-i rûy-ı zemîn hazret-i sultan-ı kerem (Cem Sultan / 7-3)*

*Deprettiğince her yanı Şebdîz-i zülfünü
Dolar abir ü müşg ile sahrâ vü kûh-sâr (Ahmed Paşa / 33-2)*

II. Kutsal Ktaplarda Adı Geçen Şahıslar

1) Firavun:

Firavun kelimesi eski Mısır hükümdarlarının genel adlarındandır. Şiirimizde bahsi geçen en meşhur Firavun ise Hz. Musa devrinde yaşamış, bütün uyarıları ve ilahi mucizeleri hiçe saymış, tanrılık iddiasında bulunmuş, zalim Firavun'dur. Hz. Musa ve kavmini yok etmeye çalışırken Kızıldeniz'de boğularak ölmüştür.

Dîvân şiirinde kötülüğün sembolüdür ve istenmeyen bir kişiliği veya hâli çağrıştırır. Hz. Musa'nın Yed-i Beyzâ mucizesini görmüş; ancak ona inanmamıştır.

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 177

*Sargında gösterür yed-i Beyzâyı ukhuvân
Fir'avn olma mu'cize münkir vir ihtimâl (Aynî / 4-6)*

2) Hızır:

Rivayetlere göre âb-ı hayatı içerek ölmezlik sırrına erişen, peygamber veya veli olduğu hususlarında ihtilaf bulunan kutsal bir kişidir.¹ Hızır inancı halk kültüründe geniş bir yere sahiptir. Daha çok âb-ı hayatı aramasıyla ve İskender ile olan macerasıyla anlatılmıştır. Benî İsrail'dendir. Hızır'ın ayağının bastığı yerler yeşil çimen olmuş, şeklindeki rivayetten dolayı kendisine Hızır dediği söylenmektedir.²

İnsanların zor anında ortaya çıkar ve onlara yardım eder.

*Gussa denizi garkasını itmege halâs
Hak hâzır etdi sebzeyi her yerde Hızır-vâr (Necâtî Beğ / 6-5)*

*Yem-i gam garkası çıksa ölü dirilse ne var
Çemen ü bâd-ı sabâ Hızır u Mesîhâ mı degül (Necâtî Beğ / 17-2)*

*Bağ ser-sebz ü, sabâ cân perver ü sahn-ı çemen
Ta'ne-iHızır ü Mesîhâdır hezârân âferin (Necâtî Beğ / 20-2)*

*Ne kerâmet gösterür zâhid bu zülf-i hurka-pûş
Kim salıptır Hızır-veş seccâdesin âb üstüne (Ahmed Paşa / 16-10)*

3) Karun:

Kur'an'da adı Firavn ve Hâmân ile anılan, Mûsâ Peygamber zamanında yaşamış, zenginliği, cimriliği, Allah'a isyan etmesiyle meşhur olmuş, bunun sonucunda da malı ve mülküyle yerin dibine geçmiş İsrailoğulları soyundan bir kişidir. İlm-i kimyaya vakıf olarak hudutsuz bir servete kavuşmasına rağmen, Musa Peygamber'in istediği öşrü vermek istemediği için onun duasıyla malları ve servetiyle birlikte yerin dibine batmıştır.³

Edebiyatta malının çokluğu ve bununla övünmesiyle anılmıştır.

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s. 361

² Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.119

³ Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.152

*Kârûn yir içre gizledi genci vü mâlını
Çün kim işitdi şâh-ı cihânun 'atâsını (Ahmed-i Dâî / 4-10)*

4) Nemrud:

İbrahim Peygamber döneminin tanrılık iddia eden Bâbil kralı; İbrahim'i ateşe attırması, Allah'ı görebilmek amacıyla göklere çıkmak için bir kule yaptırması ve aciz, topal bir sivrisinek tarafından beyni kemirilerek öldürülmesi cihetleriyle meşhurdur.

Soğuk hava, sertliği, üşütmesi ve insana zarar vermesi bakımından Nemrud'a benzetilmiştir.

*Öldürirdi cümle 'âlem halkını Nemrûd-ı berd
Ger gülîstân itmeyeydi âteşi Hayy ü Kadîr (Mesîhî / 11-5)*

İsmi , ateşle birlikte anılır.

*Câm-ı Cemşîd içelüm âteş-i Nemrûd uralum
Zîrâ germ olsa gerek bâde-i hamrâ gicesi (Ahmed-i Dâî /6-17)*

5) Ye'cûc-Me'cûc:

Nuh Peygamber'in evlatlarından, Yafes'in soyundan oldukları rivayet edilen iki kabilenin adıdır. Divan şiirinde kötülük sembolü olarak kullanılmışlardır. İskender'in bu kavimleri engellemek için yaptırdığı set de şiirlerde sıkça geçer.

*Niye dirlerdi kim olmaz yalnız taş dîvâr
Fitne Ye'cûcuna ey sedd-i Skender hâtem (Necâtî Beğ / 19-3)*

*Ye'cûc-i zulm ü fitnenün sedd-i sedîdin çekmege
Ol mefhar-ı İskender-i yûnâna sıhhat yaraşur (Ahmed Paşa / 33-6)*

III. Tarihî veya Mitolojik Diğer Unsurlar

1) Âb-ı Hayât:

Hızır ve İlyas'ın zulemat ülkesinde bir pınardan içerek ölümsüzlüğe kavuştukları, İskender'in ise ulaşamayıp üzüntüden ölümüne sebep olan hayat suyudur. “Çeşme-i hayât”, “Çeşme-i hayvân” gibi kullanımları da vardır.¹

Ölümsüzlük suyu karanlıklar içindedir ve ona ulaşmak isteyen hemen pes etmemelidir.

*K'ey kara günlü eyleme kat'-ı recâ sakın
Kim âb-ı Hızır zulmet içinde durur nihân (Mesîhî / 2-9)*

Aşkın pejmürde gönlü Hızır, sevgilinin dudağı da âb-ı hayattır.

*Dil-i pejmürdeyi men kanda durur cân diyeyüm
Hızrvâr ister isen çeşme-i hayvân diyeyüm (Aynî / 27-1)*

*Mürde-i cân u dile viridi hyâtı ebedî
Leblerün oldığıçün çeşme-i hayvân-ı şekl (Mihri Hâtûn / 11-13)*

Sevgilinin kapısı önündeki toprak, ölümsüzlük suyudur.

*İşigünden ne 'aceb dirlig umarsa 'âlem
Ki kapun topragıdur Çeşme-i Hayvân-ı kerem (Necâti Beğ / 18-10)*

2) Bâbil Kuyusu:

Sihir ve büyü bahislerinde adı geçen iki meleğin, Harut ve Marut'un, başları aşağı şekilde asılı oldukları ve azap çektikleri kuyunun adıdır.

*Sihirle bil çâh-ı Bâbil çeşm-i câdû-yı nigâr
Küfrile san burc-ı Hayberkâkül-i miskîn dost (Fakîh / 4-7)*

3) Bâğ-ı İrem:

Şam veya Yemen'de eski Âd kavminin kralı Şeddad tarafından cennete benzetilerek yapılan bahçedir.

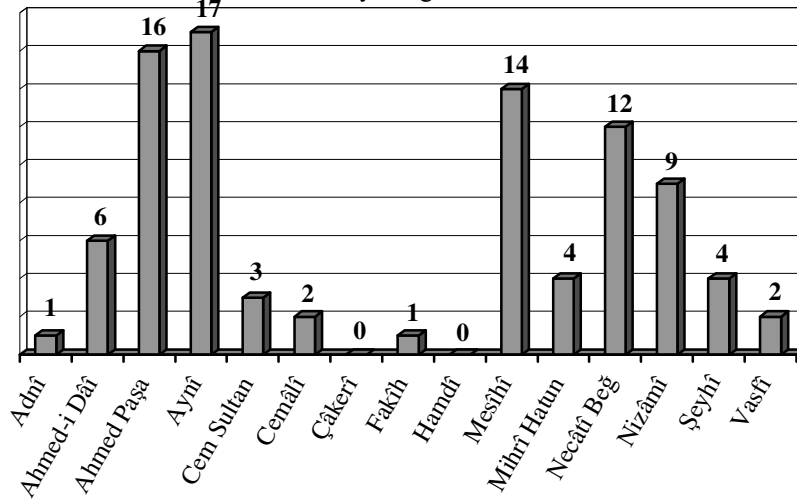
¹ Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.175

Sevgilinin güzelliği övülürken kullanılmıştır.

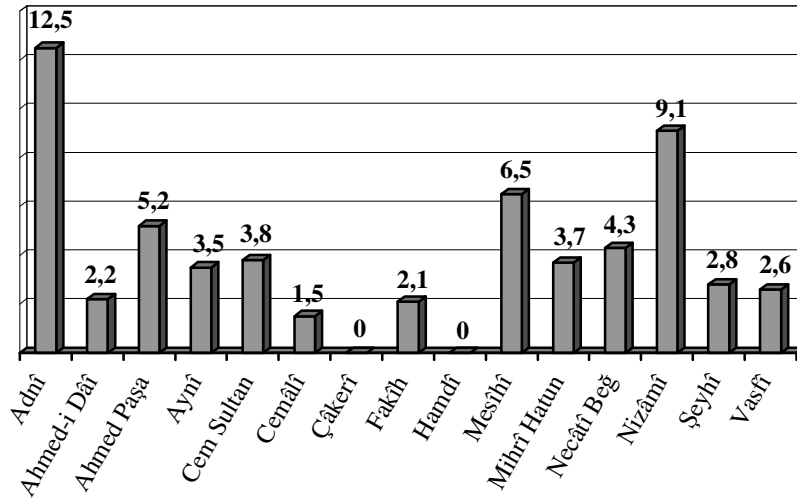
Zülf İrem bâğında irmiş hûşe-i müşğîn-ineb
Ruh Hutâyı yaprak açmış Çin nigâristânıdır (**Necâfî Beğ / 15-2**)

Bâg-ı İremde ruhları gül la'li goncedür
Sahn-ı çemende kâmeti serv-i çenârdur (**Mihri Hâtûn / 8-12**)

Grafik 23 - Nesib bölümünde kullanılan tarihi ve mitolojik şahsiyetlerin şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 24 - Tarihi ve mitolojik şahsiyetlerin adlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

J) DEYİMLER:

15. yüzyıl dîvân şiirleri, halk söyleyişleri ve deyimler bakımından oldukça zengindir. Bu durum, klasik şiirin halktan kopuk ve halkın anlayamayacağı kadar ağır bir tür olduğu yönündeki düşüncelerin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

15. yüzyıl kasidelerinde sadece nesib bölümünü incelediğimiz için karşılaşılan deyimlerin sayısı hayli sınırlıdır. Ancak bu özelliği yüzyılın tamamı için söyleyip genelleme yapmak doğru değildir. Dönemin deyimlere ve halk söyleyişine en çok yer veren şairi Necâtî Beğ'dir. Tespit ettiğimiz deyimlerin büyük bölümü de bu şairimize aittir.

1) Suya Götürüp Susuz Getirmek:

Çok başlı dirilmesin ol zülf kim anı
Suy' ilte susuz getire hâl-i ruh-ı zîbâ (Necâtî Beğ / 1 -6)

2) Kıyamet Koparmak:

Geldi bir ayag üstüne bir serv çemende
Benzer ki kıyâmet koparır ol ka'd-i ra'na (Necâtî Beğ / 1 -3)

3) Canını Vermek - Canını Feda Etmek:

Bilseydi demin mürdeleri ettiğin ihyâ
Cân vere idi ermek için bu deme 'Îsâ (Necâtî Beğ / 1 -1)

Şimdi at arpa diye cân verir
Evvel ata verirdi cân arpa (Necâtî Beğ / 24-9)

Dil başın ortaya kodı cân virdi zülfüne
Bu düzd asılmaga sebeb ol rîsmân imiş (Ahmed Paşa / 26-3)

4) Alına Kara Yazı Yazılmak:

Düşdün heves-i zülf ü hatâ ey dil-i mikîn
Başına kara yazı imiş bu kuru sevdâ (Necâtî Beğ / 1 -7)

5) Yüzü Kızarmak:

*Yâkut olur saht ü kurur kanı akîkin
Yüzünü kızardıp çün ala bûseni sahbâ (Necâtî Beğ / 1-8)*

6) Ağız Var Dili Yok:

*Egerçi tîr-i ciger-dûzun ağız var dili yok
'Aceb budur kim olur cümleten zebân hançer (Necâtî Beğ / 7-8)*

7) Kafasına Koymak - Aklına Koymak:

*Cennette gice olmadıgun istima' idüb
Kasd itdi kim uzun giceyi mahv ide bahâr (Necâtî Beğ / 8-9)*

8) Yakasına Yapışmak:

*Subh olunca yakama degdi yapışdı eflâk
Âh kim şâdlığı gördü felek müstedrek (Necâtî Beğ / 12-7)*

9) Kuru Akıllı Olmak:

*Sağlı sulu hârdan hançer takınmış gûyiyâ
Zâhid-i yâbis-dimâg ile eder peykâr gül (Necâtî Beğ / 15-13)*

10) Boyun Eğmek:

*Serkeşleri muti ede Câbirleri helâk
Gösterse halka halka kemendini ger nişân (Necâtî Beğ / 21-6)*

11) Kadir Kıymet Bilmek:

*İy Mehemed hân-ı yek-bân kimse irmez kadriine
Dürr-i bahr-i Âl-i Osmân kimse bilmez kıymetiin (Aynî / 20-3)*

12) El Pençe Divan Durmak:

*Halâyık iy felek-ârâ-yı hurşîd
Dutar encüm-sıfat kapında dîvân (Aynî / 20-3)*

13) Gam Yutmak:

*Netsin cemâl 'âşıkı cennet na'îmini
Çünkü gamından özge ne yirse ziyân imiş (Ahmed Paşa / 26-6)*

14) El Uzatmak :

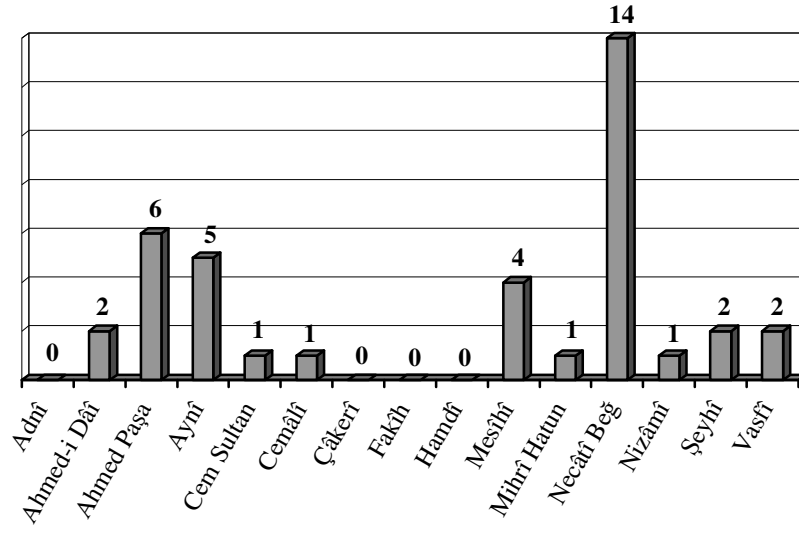
*El uzatmış zülfüne yârın sabâ meşşâta-vâr
Şânesin misk etti yek-ser kâkül-i müşgîn-dost (Ahmed Paşa / 18-7)*

15) Kan Ağlamak:

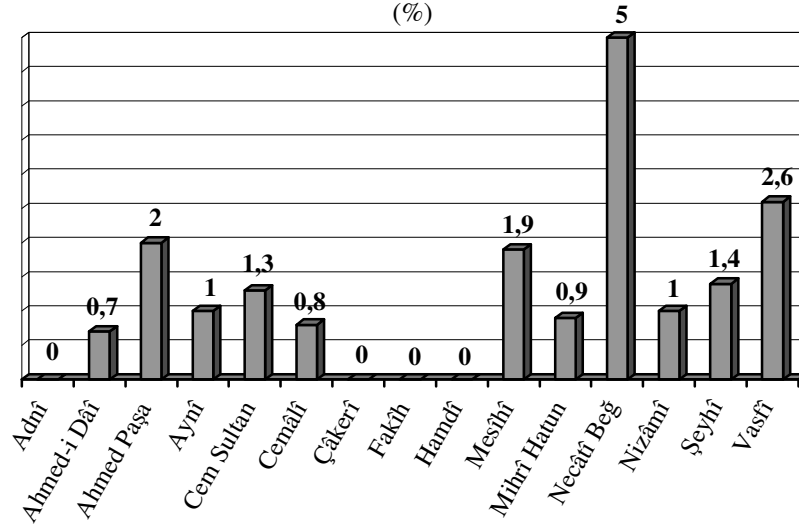
*Bir dem ki gâ'ib olmuş idi mihr-i âsumân
Ol hasretiyle çeşm-i şafak ağlamışdı kan (Mesîhî / 2-1)*

*Gözlerinden Ya'kûb'ın kan itdirüben Yûsûf'u
Geh kuyuya bıragup geh atduran zindân felek (Cem Sultan /8-5)*

Grafik 25 - Nesib bölümünde kullanılan deyimlerin şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 26 - Deyimlerin geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

K) DİNİ UNSURLAR:

I. Peygamberler ve Diğer Dini Şahsiyetler

1) Hz. Muhammed (s.a.v):

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde Hz. Peygamber ile ilgili birçok ifade bulunmaktadır. Hem na'âtlarda hem de diğer kasidelerde Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bilgilere, hadislere, mucizelere yer verilmiştir. Na'ât bölümünü incelerken hakkında bilgi verdiğimiz bu kullanımların çok geniş kapsamlı olmasından dolayı başlı başına bir inceleme alanı olduğu âşikârdır. Bu konu üzerinde ayrıntılı çalışma yapılmıştır.¹ Burada birkaç örnek vermekle yetiniyoruz.

Hz. Peygamber'in kadrine kimse erişemez.

*İy Mehemmed hân-ı yek-bân kimse irmez kadriine
Dürr-i bahr-i Âl-i Osmân kimse bilmez kıymetün (Aynî / 20-3)*

*Yılda bir kerre menâr-ı şâhdan didâr gül
Gösterir nite ki nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül (Necâfî Beğ / 15-1)*

2) İsa Peygamber:

İsrailoğulları'nın son peygamberidir. Hz. Meryem'in oğludur. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde genellikle ölüleri diriltme özelliğiyle, güçlü nefesiyle anılmıştır. Hz. İsa hiçbir şeyi yarın için saklamaz, dünyaya sırtını çevirir Allah için ibadete koyulurdu.²

Sevgili, düşünleri diriltmesi bakımından İsa'ya benzetilmiştir. O mertebeye erişmek için İsa kendi canını bile feda edebilir.

*Bilseydi demin mürdeleri ettiğin ihyâ
Cân vere idi ermek için bu deme 'İsâ (Necâfî Beğ / 1 -1)*

¹ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara, 1993

² M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C.2, Ankara, 2007, s.334-335

Bahar mevsiminin doğayı diriltişi, İsa'nın nefesine benzetilmiştir.

*Gül-zâra gel ki kevser-i bâg u nesîm-i subh
Emvât-ı hâki ettiler ihyâ Mesîh-vâr (Necâtî Beğ / 8 -2)*

İsa'nın mucize nefesini kendisine bağışlayan Allah'tır.

*Senindür nutk-ı 'Îsâ hüsn-i Yûsûf
Ki hem cân bahşsın hem dil-rübâsın (Ahmed Paşa / 9-4)*

Gam denizinde boğulanları kurtaracak olanlardan biri de İsa'nın nefesidir.

*Yem-i gam garkası çıksa ölü dirilse ne var
Çemen ü bâd-ı sabâ Hızır u Mesîhâ mı degül (Necâtî Beğ / 17-2)*

Sabah rüzgârının uğultusu İsa'nın nefesine benzetilmiştir.

*Nola ger başa giye lâle frengî şapka
Cünbiş-i bâd-ı sabâ nefha-i 'Îsâ mı degil (Necâtî Beğ / 17-9)*

3) Yusuf Peygamber:

İsrailoğulları peygamberlerinden Hz. Yakup'un oğludur. Dîvân şiirinde güzelliği, dürüstlüğü, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, Züleyha'nın kendisine duyduğu aşk ve rüya tabirindeki başarısı ile adından sıkça bahsedilen peygamberlerden biridir.¹

Yusuf, yüzünün güzelliğiyle ve Mısır'a sultan olmasıyla anılmıştır.

*Yâ felek Mısırında sultân oldu bir Yûsûf-cemâl
Yâ Züleyhâdır tutar narenc-i zer-peyker güneş (Ahmed Paşa / 19-1)*

Zindana atılmasından bahsedilir.

*Hattı yazmış dil-berin çâh-ı zenehdânında kim
Bu hezârân Yûsûf-ı Mısrîlerin zındânıdır (Ahmed Paşa / 15-7)*

¹ Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s.306-312

Yusuf'un kuyuya atılmasına telmihlerde bulunulur.

*Gâlibâ çarha düşdü Yûsûf-vâr
Ol azîz-i cihân olan arpa (Necâtî Beğ / 24-2)*

*Gözlerinden Ya'kûb'ın kan itdirüben Yûsûf'u
Geh kuyuya bıragup geh atduran zindân felek (Cem Sultan /8-5)*

*Fürûg-ı devletün itdi mazîk-i çarhı Münîr
San açdı Yûsûf-ı Mısır bu çâh içinde cemâl (Ahmed Paşa / 23-2)*

Yusuf'un, uzun bir hasretlikten sonra babasıyla karşılaştığı andan bahsedilmiştir.

*Gelince Yûsûf-ı gül intizâr-ı hasretten
Agardı dîde-i Ya'kûb gibi her jâle (Mesîhî / 6-7)*

Dünyayı yaşlı Züleyhâ'ya, adalet ise genç ve güzel Yusuf'a benzetilmiştir.

*Hevâ-yı Yûsûf-bahtınla nev-civân oluben
Acûz-ı dehr Züleyhâ-veş etti arz-ı cemâl (Ahmed Paşa / 22-3)*

Güller, Yusuf'un Züleyhâ'yı gençleştirdiği gibi, dünyayı güzelleştirmiştir.

*Yûsûf-ı gül şevki uş Mısır-ı çemende eyledi
Pîr-i dünyâyı Zelîhâ-veş civân-ı nazenîn (Ahmed Paşa / 23-7)*

Yusuf güle benzetilmiş, gonca ise Yusuf'un zindana düşmesi olarak yorumlanmıştır.

*Anun içindür çemen Mısrında çiçekler azîz
Kim dahî gül Yûsûfunun gonceler zindânudur (Şeyhî / 5 - 8)*

4) Davud Peygamber:

Dîvân şiirinde sesinin güzelliği ve zırhı ile anılmıştır.¹ Dîvân şiirinde Hz. Davud ile zırh genellikle birlikte kullanılmıştır. Çünkü zırh, Davut Aleyhisselâm'ın mucizesidir. Zırh yapanların ilki o olduğu gibi, giyenlerin de ilki odur.

*Gâh Dâvûdî zırhlar örtiniüp âb-ı revân
Geh gümüştenden harbeler peydâ ider çarh-ı dilîr (Mesîhî / 11-3)*

*Saçını çöz ki zırh adı anmaya Dâvûd
Gözünü süz ki takınmaya Erdevân hançer (Necâtî Beğ / 7-2)*

5) Nuh Peygamber:

Kaynaklarda “ İkinci Âdem” olarak da geçer. Bunun sebebi, tufandan sonra çoğalan neslin atası olmasıdır. Şiirlerde genellikle Tufan olayıyla, gemisiyle ve uzun ömrüyle anılmıştır.

Nuh'un çok asi bir kavmi vardır. Onlarla baş edemeyen Nuh, Allah'tan niyâz eder ve Allah da bu kavmin helâk olmasını nasip kılar. Nuh, Allah'ın emri ile bir gemi yapar, kendisine iman eden seksen kişiyi ve her cins hayvandan birer cinsi alarak gemiye biner. Sonra tufan başlar. Nuh'un kavmi helâk olur. Allah'ın emriyle tufan sona erip sular çekildiğinde gemi Cudi Dağı'na oturur ve gemidekiler kurtulurlar.²

*Keştî-i Nûha dahi ağaç taşıyalıdan
Kalmuş yağırı yerleri sırtında yâdigâr (Mesîhî / 17-11)*

*Yidi yıl Eyyûba derd ü renc ü gam yoldaş idüb
Nûh'a öz kendü tenûrından viren Tûfân felek (Cem Sultan / 8-5)*

6) Musa Peygamber:

İsrailoğulları peygamberidir. Tur Dağı'nda peygamberlik görevini aldıktan sonra kendisine inananlarla birlikte Kızıldeniz'i geçmiştir. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde

¹ Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, S.120

² Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.109

de dîvân şiirinin genelinde olduğu gibi Tur Dağı'yla, Yed-i Beyzâ mucizesiyle ve asasıyla anılır.

Baharın gelişyle bitkiler sanki Musa, bütün dağlar da Tûr olmuştur.

*Oldı Kelîm dilli diliyle nebât olan
Mûsâ oldı ya'ni bunlar u Tûr oldı her cibâl (Aynî / 4-12)*

Onun asası kendisine verilmiş olan bir güçtür.

*Mûsâ yapıştıgıyçün eteğine lütfunun
Dest-i mübârekinde âsâ oldı ejdehâ (Ahmed Paşa / 3-9)*

*Yed-i Kudretle verdin her müride
Hızır seccâdesin Mûsa asasın (Ahmed Paşa / 9-5)*

Yed-i Beyzâ mucizesinden bahsedilmiştir.

*Bir kez murâd elini kim uzadırsa zeyline
Verir dü âleme Yed-i Beyzâsı rûşenâ (Ahmed Paşa / 3-10)*

7) Süleyman Peygamber:

İsrailoğulları peygamberlerinden, Hz. Davud'un oğludur. Hükümdar peygamberlerden biridir. Yeryüzünde çok az insana, hatta peygambere nasip olan olağanüstü bir saltanatın ve gücün sahibi olmuştur. Dîvân şiirinde kahramanlığıyla, tahtıyla, hayvanlarla konuşmasıyla, karınca ile olan münasebetiyle, devlere ve cinlere hükmetmesiyle, yüzüğüyle ve yüzüğünün üstündeki mühür taşıyla anılmıştır.¹

Süleyman'ın tahtı, havada seyretmesiyle ünlüdür.² Rüzgârda havada uçan gül yaprakları Süleyman'ın tahtına benzetilmiştir.

¹ Agâh Sırrı Levend: *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.120-122

² Dursun Ali Tökel: *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara, 2000, s.295

*Berg-i gül yâ Rab Süleymân tahtı midur kim bu dem
Götürüp anı hevâ üstünde seyr eyler nesîm (Mesîhî / 10-5)*

Bazı beyitlerde ünlü veziri Âsâf'tan bahsedilmiştir.

*Veẓr ü hâce-i Âsâf kim oldur
Cihânı zabt iden yasâğıyla (Aynî / 32-2)*

Gücünü yüzüğünden almaktadır.

*Teşbîh olmasa idi Süleymân yüzüğüne
Halka musallat olmaz idi bu kadar nişân (Necâtî Beğ / 21-3)*

Karıncayla olan hikâyesine telmihte bulunulur.

*Bin Süleymân çerisin mahv ide bir mûr gibi
Bâd-ı kahr estirecek satveti dervişlerin (Ahmed Paşa / 7-7)*

*Satvetinin yiline bin bin Süleymân mûrçe
Rahmetünün hânuna tâvûs-ı kudsîler meges (Şeyhî / 3 -8)*

8) Eyüp Peygamber:

İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Hz. İshak'ın oğlu İys'in neslindedir. Genellikle uzun ömrü ve sabrı ile anılmaktadır.¹

Yedi yıl boyunca büyük bir imtihan geçirmiş, birçok sıkıntılara katlanmıştır.

*Yidi yıl Eyyûba derd ü renc ü gam yoldaş idiüb
Nûh'a öz kendü tenûrından viren Tûfân felek (Cem Sultan / 8-5)*

¹ Agâh Sırrı Levend, *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.116

9) Bilal -i Habeşi:

Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden ve sonradan ona müezzinlik yapan sahabilerden biridir. Aslen Habeşli olduğu için Bilal-i Habeşi olarak anılmıştır. Sesiyle ve güzel ezan okumasıyla tanınır.

Bülbül, sesinin içliliği bakımından Bilal-i Habeşi'ye benzetilir.

*Bülbül menâr-ı şâha çıkup nite kim Bilâl
Kûmû nidâsı ile ider 'âleme hitâb (Mesîhî / 7-7)*

Ezanı güzel okuyan Bilal'in bu özelliği de kasidelerde yer almıştır.

*Kabrde kulsam rakîb öcinden efgân dir gören
Havf-i kâfirden zemîn içre ezân okır Bilâl (Mesîhî / 13-9)*

10) Hz. Fatıma:

Hz. Peygamber'in en küçük kızıdır. "Zehrâ", "Betül" lâkaplarıyla anılmıştır. Kendisine yüzünün parlaklığından dolayı "Ak yüzlü, nur yumağı, beyaz, parlak, ve aydınlık yüzlü kadın" manasına gelen Zehrâ ismi takılmıştır. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde de bu isimle bir beyitte karşımıza çıkmaktadır.

*Çün sarâ-yı Zühre-i Zehrâya hurşîd irişir
Ola zîb ü zîver ü ziynetle pür-ezhâr cihân (Aynî / 22-10)*

11) Hz. Hasan:

Hz. Fâtma'nın oğlu, Hz. Peygamber'in torunudur. 15. yüzyıl kasidelerinde dedesine olan benzerliği, Muaviye'yle yaptığı mücadeleler ve karısı Binti Eş'as tarafından zehirlenerek öldürülmesi ile anılmıştır.

*Şol la'îne Bintü Eş'as zulm idiüp
Virdi sana agulu sâgar Hasan (Aynî / 12-4)*

12) Hz. Hüseyin:

Hz. Fâtma'nın oğlu, Hz. Peygamber'in torunudur. 15. yüzyıl kasidelerinde de dîvân şiirinin genelinde olduğu gibi Kerbelâ olayıyla anılmıştır.

*Şamr ilinde oldun şehîd iy veh sana
Kerbelâ-yı pür-belâdur câ Hüseyin (Aynî / 13-5)*

II. Dört Halife

Hz. Peygamber'in en yakın dostları olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dört halife olarak anılırlar. Bazı dîvânlarda dört halife için kasideler yazılmıştır. Ancak 15. yüzyıldaki birçok dîvânda dört halife adına kaside yazılmamıştır. Ebu Bekir doğruluğu, Ömer adaleti, Ali savaşı ve ilmi, Osman hilmi ve hayâsı ile anılmışlardır.

*Ol 'Alî-himmet 'Ömer-heybet kılıcı kahır-la
Gösterür 'Osman elinde hüccet ü bürhân bugün (Ahmed-i Dâ'î / 5-6)*

*Sad hezârân evliyâ vü etkiyâ
Hirmeniünde hûşe-çîn yâ Murtaazâ (Aynî / 11-3)*

*Hayâtı buldı senden Hızr u İlyâs
Cihânun çeşme-i hayvânı Fâruk (Aynî / 9-2)*

*Dâyimâ rif'at yüzinde ta'n eyler
Cennetü'l-a'lâyâ küy-ı Zi'n-nûreyn (Aynî / 10-7)*

*Mukaddem şübhesüz sensin halîfe
Hilâfet mülkinün sâlârı Sıddîk (Aynî / 8-2)*

III. Melekler

Dîvân şiirinde melek kavramının genel anlamdaki kullanımı çok geniştir. İyi kalpliliği ifade ederken, masumane yüzleri anlatırken benzetme yoluyla kullanılmıştır. Sevgili için en çok yapılan yakıştırmalardan biridir.

Melekler, özelliklerine göre kasidelerde diğer dini unsurlarla tenasüp oluşturacak biçimde kullanılmışlardır.

Cebrâil, Rûhü'l-Emîn olarak bilinir. Onun kanatları Allah'ın aracılığıyla gelip rahmet müjdesi için açılır.

*Şeh-per-i Ruhü'l-Emîndir ki Cenâb-ı Hakkdan
Müjde-i rahmet için halka gelir açıp bâl (Necâtî Beğ / 16-4)*

*Eder enfâs-ı sabâ etrâfa arz-ı i'tidâl
Âyet-i rahmet getirmiş gibi Cibril-i Emîn (Necâtî Beğ / 20-4)*

Sevgili, meleğe benzetilmiştir.

*Bu hüsn ile seni ey meh ne yaratmış
Meleksin mülkünü geldin müşerref ettin imânun (Necâtî Beğ / 13-10)*

İsrafil, genellikle kıyamet günü üfleyeceği sur ile birlikte kullanılmıştır.

*Virmez idi gâlib emvât-ı nebâta böyle cân
Olmasaydı sûr-ı İsrâfile ger mazhar nesîm (Mesîhî / 10-2)*

IV. Dini Mekânlar

1) Kâ'be

Dîvân şiirinde Kâ'be, hem gerçek anlamda hem de mecazi yolla kullanılmıştır. Mecazi anlamda kullanıldığında sevgilinin yüzü Kâ'be'ye, onun yüzündeki ayva tüyleri de Kâ'be duvarına yazılmış yazılara benzetilmiştir.

*Kâ'betullâha varup bir kez tavâf eyledigün
Bin Karaman bin 'Acem bin milket-i 'Osmândur (Cem Sultan / 9-2)*

2) Cennet:

Dîvân şiirinde “Fırdevs, Bâg-ı İrem, Uçmak” gibi isimlerle de anılmıştır. Tabiat tasvirleri yapılırken doğa cennete benzetilmiştir. Bazı beyitlerde cehennem ile oluşturacak biçimde kullanılmıştır.

İki dünyada yapılan ibadetler esip geçen rüzgâr gibidir, Fırdevs Cenneti sevgilinin güzel yüzü yanında gelip geçici bir heves yaprağı gibidir.

*Tâ'at-ı kevneyn istingân ile bâd-ı hevâ
Cennet-i Fırdevs dîdârın ile berg-i heves (Şeyhî)*

Cennet, sonsuz nimetlerin bulunduğu bir yerdir.

*Nitsün cemâl 'âşıkı cennet naîmini
Çünkü gamında özge ne yirse ziyân imiş (Ahmed Paşa / 25-6)*

Tabiat baharla birlikte cennet bahçesine döner.

*Gördi kim uçmaga döndi dürlü zînetle zemîn
Yire uçmak kasdına açdı o dem şeh-per hilâl (Mesîhî / 3-8)*

Cennet daima aydınlık bir yerdir. Oraya giren karanlık yüzü görmez.

*Cennette gece olmadığın istimâ edip
Kasd etdi kim uzun gıceyi mahv ide bahâr (Necâtî Beğ / 8-9)*

Sevgilinin saçının gölgesindeki yanağı cennet gibidir.

*Bu hadis içre ki Şâm altı durur bâg-ı Na'im
Zâhidâ sâye-i zülfünde ruhun cennet bil (Necâtî Beğ / 15412)*

Allah'ın bahşettiği her mekân cennet yurdu gibidir.

*Arsa-i rûy-i zemîn gayret-i dîbâ mı degil
Sâhat-ı bâg-ı cihân Cennet-i Me'vâ mı degil (Necâtî Beğ / 17-1)*

3) Mahşer:

Mahşer yeri, ruhların toplanacağı yer olması, kalabalıklığı ve herkese eşit, adaletli bir şekilde davranılan bir yer olmasıyla anılmıştır.

Tabiattaki bitkilerin bahar mevsiminde dirildiği gibi, insanlar da öldükten sonra mahşer yerinde toplanacaktır.

*Tura emvâtı nebâtun buluban taze hayât
Mecma'-ı ervâh u eşbâh ola çün mahşer cihân (Aynî / 22-9)*

Birçok insan kanunsuz işler çevirmektedir; ancak bu durum en fazla mahşere kadar sürecektir.

*İns ü cinden kimse sezmezdi ki bezm-i haşre dek
Böyle nâ-sâz ola kânûn-ı selâtîn-i cihân (Mesîhî / 5-6)*

Mahşer yeri kalabalık olmasıyla anılır. Yeryüzü bir mahşer arsası, bitkiler de o arsada bekleyen insanlar gibidir.

*Bu sahn-ı sebze arsa-i mahşer durur meger
Anun içi durur bir ayag üzre bin çinar (Necâtî Beğ / 6-7)*

V. Dînî Terimler

1) Oruç:

Oruç, genellikle ramazaniyelerde kullanılan bir kavramdır. 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümlerinde de bu aydan bahseden kasidelerde karşımıza çıkar.

Hilâl de halkla beraber ramazan boyunca oruç tutar, onun ince olmasının sebebi budur.

*Tutmadıysa ol dahi hep halk ile her gün oruç
İncelüp böyle ne için oldı pes lâgar hilâl (Mesîhî / 3-7)*

Mesîhî bir başka beyitte tasavvuf şiirindeki de şathiye üslubu tarzında oruçtan bahsetmektedir.

*Hancer-i mâh-ı nev-i rûze bogazların kesüp
Kendü rızkın yimegi itmiş idi halka harâm (Mesîhî / 4-4)*

2) Ramazan:

Ramazan ayının güzelliklerini veya bu ayın sonunda gelen bayramın sevincini ve coşkusunu anlatan kasideler 15. yüzyılda da yazılmıştır. Ramazan ayı bütün aylardan daha hayırlıdır ve Allah'ın insanlığa ibadet etmesi için gönderdiği bir işarettir. Herkes ibadetine daha fazla önem verir, bu otuz günlük süreyi herkes en iyi şekilde değerlendirmek ister.

*Tâ'at itsün diyü Allâha cemâhîr-i enâm
Bir güzel mihrâb göstermiş idi mâh-ı sıyâm (Mesîhî / 4-1)*

*Çün bir aylık yoldan istikbâl-i şâh-ı 'îd için
Halkun önine düşüp itdi kulavuzluk imâm (Mesîhî / 4-2)*

3) Kıyamet:

Kıyamet, şiirlerde dünyanın sonu olmaktan çok, yeni bir başlangıç olarak kabul edilmiştir. Sevgiliye bağlılığı ifade ederken de mecazi olarak kullanılmıştır (kıyamete kadar).

Bu dünyayı gerektiği gibi yaşayan kişiler kıyamet gününü değil, cennete kavuşmayı bekler. Bazı kişiler ise ölümden korktukları için kıyamete kaç gün kaldığını düşünmektedir.

*Kimi iderdi kıyâmet-rûlârun zülfin hesâb
Kimisi vasl-ı cenân-ı yârı eylerdi hayâl (Mesîhî / 13-2)*

4) Kader- Kaza:

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümlerinde zaman zaman kaza ve kader inancına yer verilmiştir.

Kaza bir dîvân kuruluna, kader de o dîvândan haber getiren bir haberciye benzetilmiştir.

*Didi dîvân-ı kazâdan geliiben peyk-i kader
Yüri dîvânına şâh-ı gülün ey bâd-ı bahâr (Mesîhî / 12-7)*

Kazanın, insanların yazgısı olduğu ve onların kaderine önceden yazıldığından bahsedilir.

*Câm-ı Cem nûş eyle iy Cem bu Frengistândur
Her kulun başına yazılan gelir devrândur (Cem Sultan / 9-1)*

5) Gusül:

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde tek yerde geçmektedir. Bitkilerin yağmur suyuyla ıslanması, gusül abdesti alıp yıkanmaları olarak yorumlanmıştır.

*İtdi sevâb suyu çün esvâb-ı Ahmedî
Bu yâsemîn ile semenün sevbin igtisâl (Aynî / 4-9)*

6) Mahmil:

Her yıl Haremeyn'e hacı kafilesiyle gönderilen armağanlara mahmil denmektedir.

*Üştur-i mest gibi saçtı kefin yere sehâb
Bagladı kâfile-i işre ü şâdi mahmil (Necâtî Beğ / 14-2)*

7) Tavaf:

Tavaf etmek, Kâ'be'nin kullanıldığı bazı beyitlerde karşımıza çıkar.

*Kâ'betullâha varup bir kez tavâf eyledigün
Bin Karaman bin 'Acem bin mülket-i 'Osmândur (Cem Sultan / 9-2)*

8) Namaz:

Namaz, Ramazan ayının gelmesiyle birlikte, Müslümanların camilere daha kalabalık gidip saf tutmasıyla kullanılmıştır.

*Safların düzüp namâz ehli virürdi her fakîr
Begler agalar gibi sagına solına selâm (Mesîhî / 4-3)*

9) İman:

Genellikle doğruluk sahibi kişileri överken kullanılmıştır. Dîvân şiirinde gerek beşeri aşkta, gerekse ilahi aşkta duyulan coşku ve aşk, iman etmek gibidir. Dönemin kasidelerinde iman ehli olarak anılan kişilerin tabiattaki bazı varlıklara benzetildiğini görmekteyiz.

İman güllerle dolu bir bahçeye benzetilmiştir.

*Senin hüsn-i cihân efrûzunu tercîh eder cânım
Bakâyî zamm iderler gerçe gül-zârına imânın (Necâtî Beğ / 13-2)*

İman bir mülke benzetilmiştir. Sevgili, bir melek gibi bu mülkü şereflendirmiştir.

*Bu hüsn ile seni ey meh ne yaratmış
Meleksin mülkünü geldin müşerref ettin imânın (Necâtî Beğ / 13-10)*

10) Haram - Helal:

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde Ramazan ayının sona ermesiyle birlikte, yeme ve içmenin haram olmaktan çıktığını, helal olduğunu ifade ederken kullanılmıştır.

*Rûz-ı 'ıyd erdi gelin işlete âgâz edelim
Dün harâm idi yeme içme bu gün oldu halâl (Necâtî Beğ / 16-13)*

VI. Sûre ve Âyetler

15. yüzyıl kasidelerinde sure ve ayetlere nesib bölümünde çok fazla yer verilmemiştir. Çünkü sure ve ayetlerin kullanıldıkları yerler genellikle methiye bölümleridir. Memduhun özellikleri övülürken özellikle Fâtihâ suresi çok kullanılmıştır.

Sure ve ayetlerin sıkça kullanıldığı kasideler ise tevhîd ve münâcâtlardır.

*Ol ki rûyında anun lem'a-i nûr-ı kamerî
Ol ki mûyında anun sûre-i Duhân diyeyüm (Aynî / 27-17)*

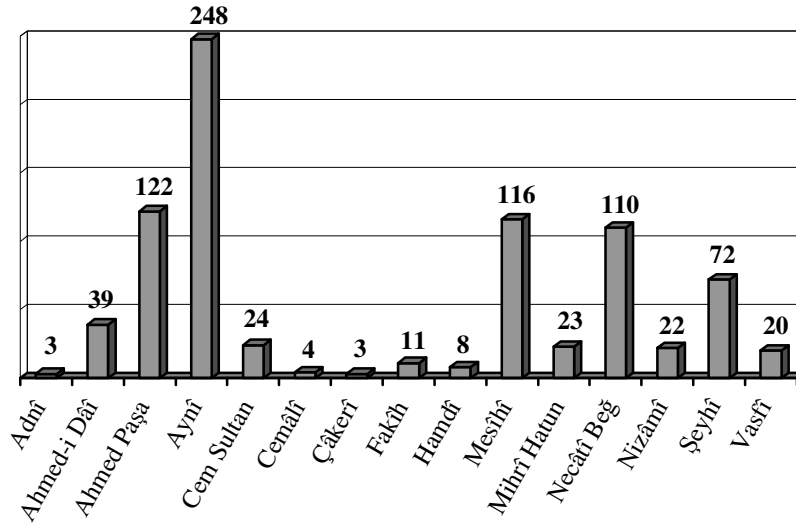
Sevgilinin yüzü sayfaya, onun yüzündeki tüyler ise bu sayfaya yazılmış ayetlere benzetilmiştir.

*Mushaf-ı hüsnüniün kenârında
Yazılı sûre-i Duhân buldın (Ahmed Paşa / 24-5)*

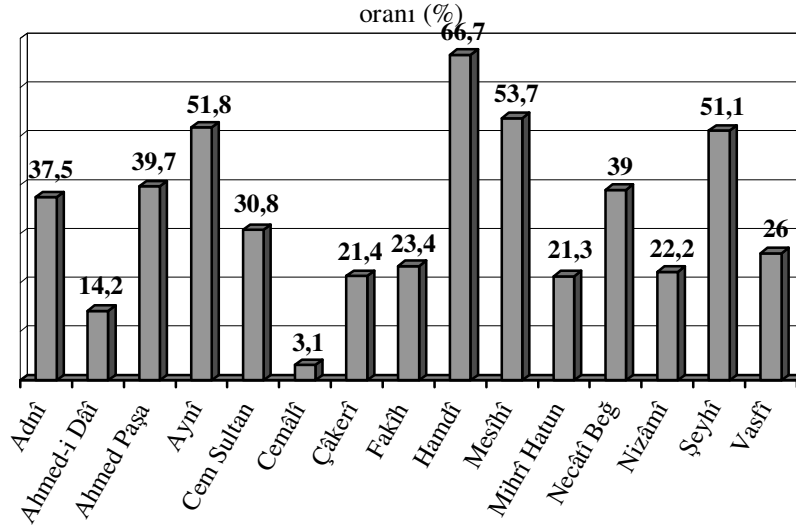
Bazen surelerin adı bazen de içinden bölümler kullanılır

*Sûret-i fâtiha-i hüsnine hırz olmağičün
Kul hüv'allâhü ehad okuram Allâhü's-samed (Nizâmî / 8-5)*

Grafik 27 - Nesib bölümünde kullanılan dini unsurların şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 28 - Dini unsurların geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına

L) ÜLKE, ULUS VE YER ADLARI

1) Medine:

Müslümanlar için tarih boyunca önemli bir merkez olma özelliğini koruyan Medine, 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümlerinde de kullanılmıştır.

Gül bahçesinin parlaklığı Medine şehrine benzetilmiştir.

*Oldı mânendi Medîne hoş münevver gül-sitân
Devha-i güldür menâre pertev-i envâr gül (Necâtî Beğ / 15-2)*

2) Hoten:

Hotan ve Hutun biçiminde de kullanılmaktadır. Doğu Türkistan'da büyük bir şehirdir. Ahalisi Müslüman'dır.

*Tan mı müşgîn ide bu subh-ı dili bâd-ı nesîm
İtdi cân mülkine ol şâm-ı Hutenden seferi (Aynî / 31-2)*

*Hoş-bûy olur meğer ki Hutun sebze-zârıdır
Yer yer bitirdi nâfe-i müşg-i tatâr-ser (Necâtî Beğ / 21-2)*

3) Bağdat:

Genellikle Abbasî halkıyla ve hilafetle birlikte anılmıştır.

*Bağdâd-ı çemende ede da'va-yı hilâfet
Abbâsî 'âlemler dike gül-zâra benefşe (Necâtî Beğ / 22-2)*

4) Habeşistan:

Afrika'nın doğusunda, Yemen'in karşı kıyısında bulunan ve halkının çoğu Hıristiyan olan ülkedir. Burada yaşayan yerli halka Habeş veya Habeşî denir.

Habeş'in kelime anlamı "çok esmer" olduğu için sevgilinin zülfünün gölgesinde kalan yanak Habeş sultanlarına benzetilmiştir.

*Açma zülfün ey sabâ hâl-i siyâhından kim ol
Sâye-bân-ı 'anber altında Habeş sultânıdır (Ahmed Paşa / 15-4)*

Müslüman Anadolu'nun, Hıristiyan Habeşistan ile olan mücadelesi anlatılır.

*Aldı Rûmu çün Habeşden yine cebrî intikâm
Viridi şâh-ı Rûma fırsat taht u baht-efser cihân (Aynî / 22-2)*

5) Acem:

İran halkına mensup kişilere verilen isimdir. Ancak eskiden Arap kavminden olmayan kişiler için de Acem ismi kullanılmıştır.

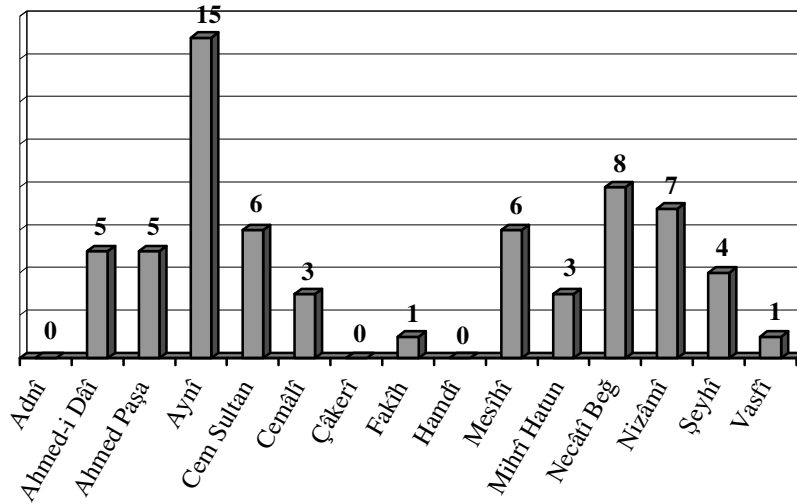
*Kâ'betullâha varup bir kez tavâf eyledigün
Bin Karaman bin 'Acem bin milket-i 'Osmândur (Cem Sultan / 9-2)*

6) Yemen:

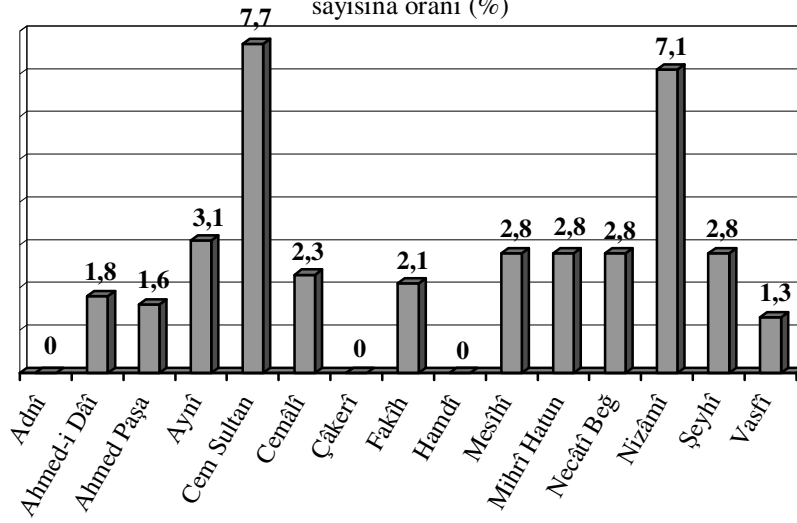
Arap Yarımadası'nın güneybatı tarafını oluşturan bölge ve bu bölgeye adını veren ülkedir. Bu ülke ile ilgili kavramlar ifade edilirken Yemenî sözcüğü kullanılır. Günümüzde de kullanılmaya devam edilen ve bir çeşit başörtüsü anlamına gelen yemeni sözcüğü de Yemen işiör örtü anlamındadır.

*Sana bu hüsn ile iy şeh-zâde sâgar sunduğı
Taht-ı Çin mülk-i Yemen İrân ile Tûrândur (Cem Sultan / 9-7)*

Grafik 29 - Nesib bölümünde kullanılan ülke vb. adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 30 - Ülke vb. adlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

M) HARFLER

Dîvân şiirinde Arap harfleri ebced hesabındaki değerlerine ve şekillerine göre çeşitli şekillerde kullanılmışlardır. Ancak 15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümlerinde bu kullanımlara çok az rastlanmaktadır.

1) ‘Ayn - Nûn:

Şekil bakımından hilâl ayına benzetilmişlerdir.

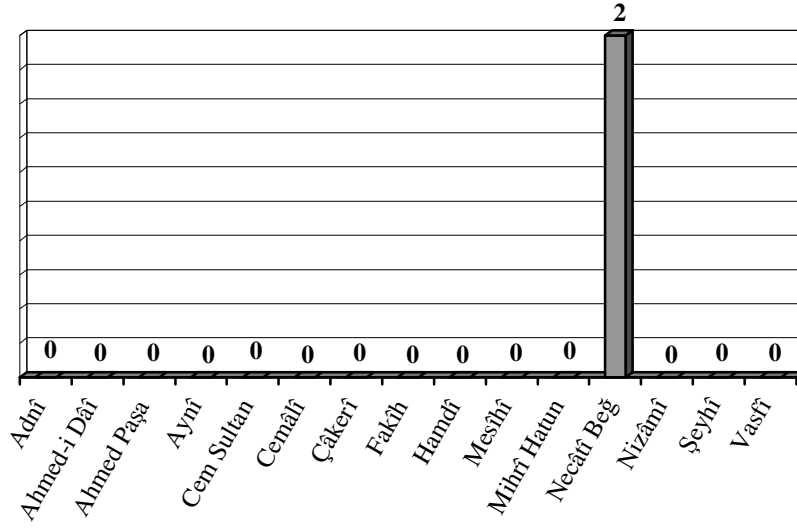
*Nûn ile ‘ayna şebîh olduğu için oldı hilâl
İntihâ-yı ramazân evvel-i ‘ıyd-ı şevvâl (Necâfî Beğ / 16-1)*

2) Lâm:

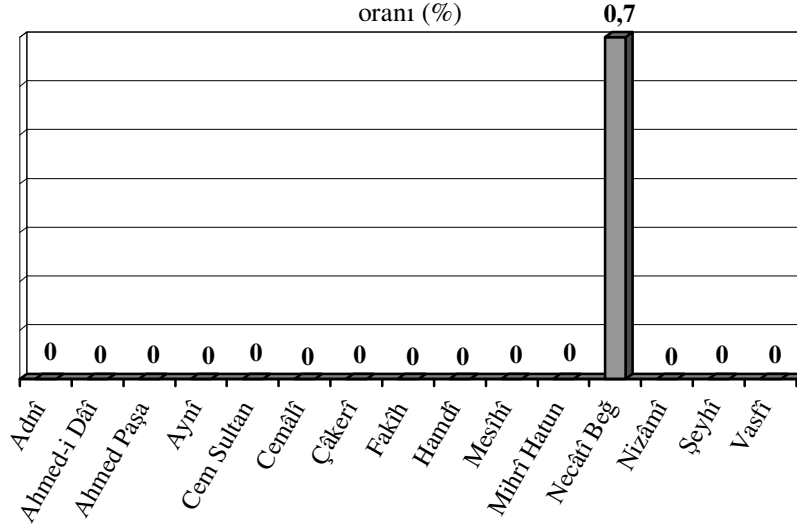
Ebced hesabına göre değeri 30’dur. Ramazan ayının 30 gün olduğunu ifâde ederken kullanılmıştır.

*Zer ile levh-i zebercede yazıldı bir lâm
Ramazanın otuz olduğına tâ kin ola dâl (Necâfî Beğ / 16-2)*

Grafik 31 - Nesib bölümünde kullanılan harf adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 32 - Harf adlarının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%)

N) EDEBÎ ESERLER

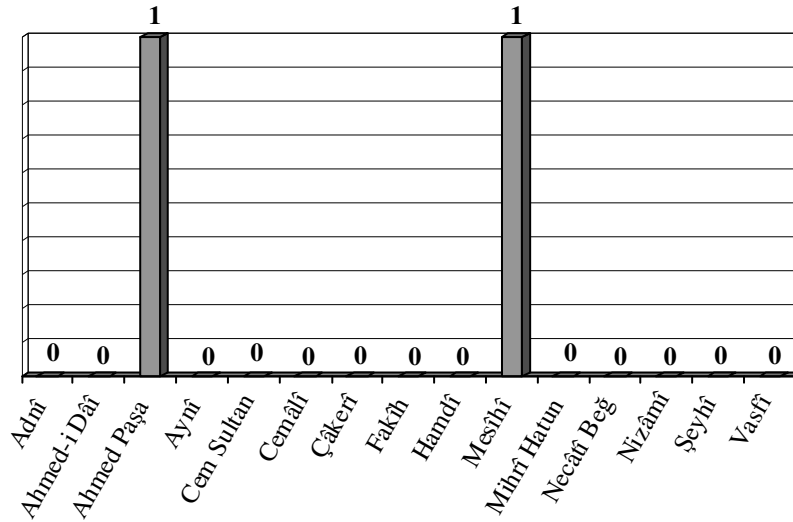
15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde dîvân edebiyatına ait eserlerin az sayıda da olsa kullanıldığını görüyoruz. Ancak bu kullanımların büyük bölümü eser adı olarak değil,

eserdeki kahramanların isimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu eserleri, çalışmamızın “Aşk Hikâyeleri” adlı bölümünde incelemiştik. Bunların dışında kalan eserlerden tespit edebildiğimiz çalışmalar, İranlı şair Ferîdüddîn Attâr’ın Mantuku’t-Tayr adlı mesnevisi ve 15. yüzyıl mutasavvif şairlerimizden Şeyh Elvân-ı Şîrâzî’nin, Mahmud Şebusteri’den çevirdiği Gülşen-i Râz adlı eseridir.

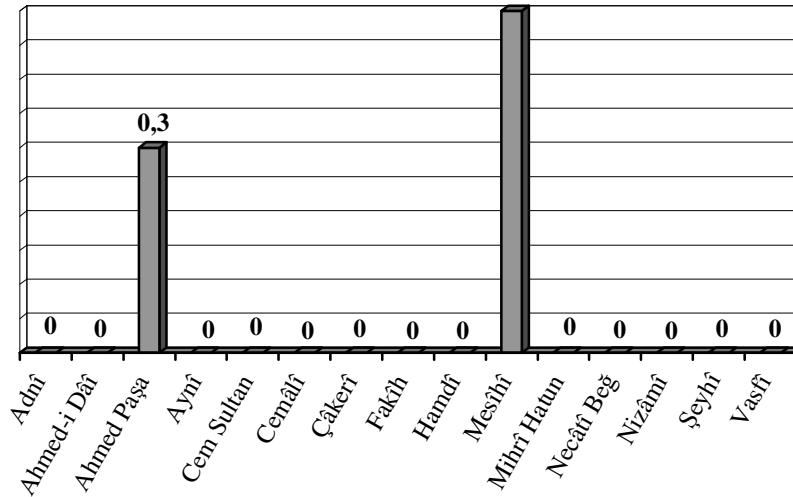
*Söyledür bülbüli bûy-ı gül ile bâd-ı sabâ
Mantuku’t-Tayr okıdur kuşlara san kim ‘Attâr (Mesîhî / 8-7)*

*Pür oldu Gülşen-i Râza nevâ-yi Mantık-ı Tayr
Çün oldu bu deme Attâr Şeyh Tâc-üd-din (Ahmet Paşa / 10-5)*

Grafik 33 - Nesib bölümünde kullanılan edebi eser adlarının şairlere göre beyit dağılımı

Grafik 34 - Edebi eser edlârının geçtiği nesib beyiti sayısının toplam nesib beyiti sayısına oranı (%0,5)

SONUÇ

“15. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasîdelerde Nesib Bölümü” adlı çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

15. yüzyıl, önceki yüzyıllarda hazırlık aşaması olarak nitelendirebileceğimiz dîvân şiirinin olgunlaşma çağına girdiği dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemi nicelik ve nitelik bakımından incelediğimizde farklı sonuçlarla karşılaşmaktayız. Hem şairlerin hem de verilen eserlerin sayısının artmasına karşın, birçok şiirde sanat yönünün ve şekil unsurlarının (özellikle aruz vezni) aksadığını söyleyebiliriz. Ancak Ahmed Paşa, Necâtî, Şeyhî gibi şiirde başarılı sayılabilecek bir çizgi yakalayan şairler, 15. yüzyıldaki çağdaşlarına ve sonraki yüzyılda yaşayan şairlere yol gösterici olmuşlardır.

15. yüzyıl kasidelerinin nesib bölümünde ele alınan konuları, belli kalıplar çerçevesinde sınırlandırmak mümkün değildir. Kasidenin konusuna göre türü ne olursa olsun, nesib bölümü dîvân şiirine ait kalıpların çok fazla kullanıldığı bir bölüm olmuştur.

Kasidelerin nesib bölümleri, asıl konuya geçmeden önce şairin yeteneğini gösterebileceği bir bölüm olarak da yorumlanabilir. Bu yüzden şairler nesib bölümlerinde mümkün olduğu kadar değişik unsurlar kullanmaya çalışmışlardır. Tabiat tasvirleri ve sevgilinin özellikleri, nesib bölümü içinde ayrı bir öneme sahiptir.

15. yüzyılda, üzerinde inceleme yaptığımız toplam 2290 nesib bölümü beyitinden yola çıkarak, basit bir dîvân şiiri kültürüne sahip olan okurların, şiirleri çok kolay bir şekilde anlayıp yorumlayabileceğini söyleyebiliriz. Sonraki yüzyılları da göz önünde bulundurduğumuzda, 15. yüzyıl kasidelerinde nesib bölümü oldukça anlaşılırdır. Methiyye bölümündeki ağır dil, nesib bölümünde yoktur. Özellikle Necâtî Beğ’in kasidelerinde son derece anlaşılır, halk söyleyişlerine ve deyimlere yer verilmiş kullanımlar mevcuttur.

15. yüzyıl kasideleri üzerinde yapmış olduğumuz çalışmadan hareketle, çok geniş inceleme yapılabilecek bir alan olan dönem kasidelerinin, ülkemizde genel anlamda yeterince incelenmediğini görüyoruz. Yapılan incelemeler daha çok şahıslar üzerinde yoğunlaştırılmış ve yüzyılın kasidecilik anlayışı üzerindeki araştırmaların Türk edebiyatı içerisindeki yeri ve önemi tespit edilememiş veya incelemeler yetersiz kalmıştır. Dîvân şiirinin olgunlaşma dönemine girdiği bu yüzyılın kasidecilik bakımından kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi son derece gerekli bir çalışma olacak ve bu sahadaki eksikliği kapatacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ARSLAN, Mustafa; 15. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler, Celâl Bayar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2007

AYDEMİR, Yaşar; “*Türk Edebiyatında Kaside*”, Bilig Dergisi, s. 155, Ankara, 2002

AYNUR, Hatice; Çâkerî ve Divanı, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1999

BANARLI , Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul, 2001

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; “*Kaside*”, Türk Dili Dergisi-Türk Şiiri Özel Sayısı, Ankara, 1986, s. 17-28

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed; Vasfî Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed; Necati Bey Divanı'nın Tahlili, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001

ÇETİN, Nihat M. ; *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1971, s. 72

DERDİYOK, İ. Çetin; Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Divanı, Harvard University, 1994

DEVELLİOĞLU, Ferit; Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1993

DİLÇİN, Cem; Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996

ERSOYLU, İ. Halil: Cem Sultan'ın Türkçe Divanı, TDK Yayınları, Ankara, 1989

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı: Haz. M. İsen , O Horata, M. Macit, F. Kılıç, İ. H.

Aksoyak, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003

GİBB, E.J. Wilkinson; Osmanlı Şiiri Tarihi, 1901(çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

GÜNEŞ, Mustafa; Eşrefoğlu Rûmî ve Divanı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1994

İNALCIK, Halil; Şair ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005

İPEKTEN, Haluk; Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1989

İSEN, Mustafa- HORATA, Osman- MACİT, Muhsin- KILIÇ, Filiz- AKSOYAK, İ. Hakkı; Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006

İSEN, Mustafa- MACİT, Muhsin; Türk Edebiyatında Tevhidler (Antoloji), TDV Yayınları, Ankara, 1992

İSEN, Mustafa- KURNAZ, Cemal; Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990

İZ, Fahir – KUT, Günay; Büyük Türk Klasikleri; XV.Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış, Ötüken Yayınları, C.2, İstanbul, 1985

KESKİN, Ayşe Gülay; Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (13,14,15.Yüzyıllar), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994

KURNAZ, Cemal; Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme: Türküden Gazele, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997

KURNAZ, Cemal; Münâcaât Antolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992

LEVEND, Agâh Sırrı; Dîvân Edebiyatı, Enderun Kitabevi, İstanbul,1984

MAŞTAKOVA, E. I.; Divan-ı Mihri Hatun, Moskova, 1967

MENGİ, Mine; Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003

MENGİ, Mine; Mesîhî Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995

MERMER, Ahmet; Karamanlı Aynî ve Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997

ONAY, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, MEB Yayınları, İstanbul, 1996

ÖZMEN, Mehmet; Ahmed-i Dâî Divanı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1984

ÖZYILDIRIM, Ali Emre; Hamdullah Hamdî ve Divanı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, c.2, s.306-464, Ötüken Yayınevi, İSTANBUL, 1988

PALA, İskender; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, LM Yayınları, İstanbul, 2003

PALA, İskender: “*Türk Edebiyatında Kaside*”, TDV İslam Ansk., c. 24, Ankara, 2004,

SÂMÎ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 2004

SÜNGER, Ercan; Fakîh: Hayatı, Eserleri, Divanı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

TARLAN, Ali Nihat; Ahmet Paşa Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992

TARLAN, Ali Nihat; Şeyhî Dîvânı'nı Tetkîk, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004

TARLAN, Ali Nihat; Necâtî Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992

TOLASA, Harun; Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001

TÖKEL, Dursun Ali; Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ Yayınları, Ankara,

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; Büyük Osmanlı Tarihi, TTK Yayınları, Ankara, 1995, c.1-2,

ÜNVER, İsmail; “*Aynî*”, TDV İslam Ansk., c. 4, Ankara, 2004, s. 273

VANLIOĞLU, Mehmet; “*Fars Edebiyatında Kaside*” TDV İslam Ansiklopedisi, c. 24, Ankara, 2004, s. 564

YENİTERZİ, Emine; Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji), TDV Yayınları, Ankara, 1993

YÜCEL, Bilal; Adnî (Mahmud Paşa) Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002